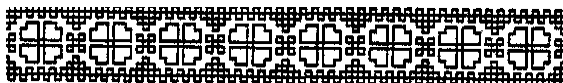

Збірник містить тези доповідей студентів і аспірантів – учасників щорічної Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої актуальним проблемам гуманітарної підготовки майбутніх фахівців, які становитимуть інтелектуальну еліту та впливатимуть на подальший розвиток економіки, соціальної та культурної політики своїх країн.

Для студентів, аспірантів, викладачів, усіх, хто досліджує злочинні історичні, філософські, психолого-педагогічні, морально-етичні, політико-правові, мовознавчі, соціально-економічні проблеми сучасного українського суспільства.

УКРАЇНА І СВІТ:

ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНА ЕЛІТА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПРОГРЕС

**ДО 55 РІЧНИЦІ ПЕРШОГО ПОЛЬОТУ
ЛЮДИНИ У КОСМОС**

**Тези доповідей
Міжнародної науково-теоретичної
конференції студентів і аспірантів**

Харків, 19–20 квітня 2016 року

Частина 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Харківський політехнічний інститут»

**УКРАЇНА І СВІТ:
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНА ЕЛІТА
ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПРОГРЕС**

ДО 55 РІЧНИЦІ ПЕРШОГО ПОЛЬОТУ ЛЮДИНИ У КОСМОС

**Тези доповідей
Міжнародної науково-теоретичної конференції
студентів і аспірантів**

Харків, 19–20 квітня 2016 року

У трьох частинах

Частина 3

Харків
НТУ «ХПІ»
2016

УДК 321.01 (477)
ББК 66.0 (4укр)
У45

Редакційна колегія: проф. Сокол Є. І.
проф. Мигущенко Л. П.
проф. Марченко А. П.
проф. Сакара Ю. Д.
проф. Гасанов М. І.
проф. Архієреєв С. І.
проф. Бурега В. В.
проф. Дубічинський В. В.
проф. Ігнатюк О. А.
проф. Малихін С. В.
проф. Ніколаєнко В. І.
проф. Перевалова Л. В.
проф. Скляр В. М.
проф. Тарароєв Я. В.
доц. Макаров В. О.
доц. Панфілов Ю. І.
доц. Петутіна О. О.
доц. Тюпа І. В.
доц. Чернявська С. М.
доц. Фрадкіна Н. В.

Друкується за рішенням Вченої ради Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», протокол №   від   .2016 р.

У45 **Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес (До 55 річниці першого польоту людини у космос) : тези доповідей Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., м. Харків, 19–20 квітня 2016 р. : у 3 ч. – Ч. 3 / редкол. Є. І. Сокол [та ін.] – Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – 193 с.**

ISBN
ISBN

Збірник містить тези доповідей студентів і аспірантів – учасників щорічної Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої актуальним проблемам гуманітарної підготовки майбутніх фахівців, які становитимуть інтелектуальну еліту та впливатимуть на подальший розвиток економіки, соціальної та культурної політики своїх країн.

Для студентів, аспірантів, викладачів, усіх, хто досліджує злочинні історичні, філософські, психолого-педагогічні, морально-етичні, політико-правові, мовознавчі, соціально-економічні проблеми сучасного українського суспільства.

**УДК 321.01 (477)
ББК 66.0 (4укр)**

ISBN
ISBN

© НТУ «ХПІ», 2016

СЕКЦІЯ 9

МОВНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ

Андренко К. В.
НТУ «ХП»

ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Найважливіші фонетичні, граматичні та лексичні особливості української мови почали зароджуватися й розвиватися ще з XII ст.; у XIV–XVI ст. у своїй фонетичній системі, граматичній будові й словниковому складі вона вже сформувалася як окрема східнослов'янська мова – мова української нації, українська національна мова. Цей факт відображає офіційно-науковий погляд на походження української мови.

Офіційність і «єдиноправильність» цього твердження не випадкова. Початок утворення російської мови відноситься до кінця XII ст., коли на північному сході створюється Володимиро-Суздальське князівство. Початок української мови також пов'язується з кінцем XII ст., коли відбувається відокремлення північно-східної Русі від південної. Виходить, якби не відокремилася північно-східна частина Русі, то не почала б формуватися українська мова, а точніше мова, якою розмовляли на території Київської Русі, не трансформувалася би в напрямку майбутньої української мови.

Це рівнозначно абсурдному твердженню, що коли б не утворилася б Румунська мова, то на території колишньої метрополії Римської імперії не виникла б італійська мова, або що коли б у Південній Африці не сформувалася мова африкаанс (бурська мова), то нідерландська мова, котра дала початок мові африкаанс у XVII ст., так і застигла би на місці.

Проте чимало авторитетних вчених (Ф. Міклошич, А Шляйхер, О. Бодяньський, П. Житецький, О. Потебня та ін.) вважали, що українська виникла значно раніше XIV ст. і бере свій початок із спільнослов'янської мови. Академік А. Кримський писав, що українська мова уже в XI ст. існувала «як цілком рельєфна, певно означена, яскраво-індивідуальна одиниця».

Отже, гіпотези такого типу заохочують до пошуків історичних витоків народу, до відновлення історичної пам'яті, стимулюють наукові

дослідження, не кажучи вже про позбавлення народу від комплексу меншовартості і зміцнення національної гідності.

Аянот К. Ю.
НТУ «ХП»

СЛОВНИКИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ГАЛУЗІ

Суто професійна лексика накопичується у різноманітних термінологічних словника. В економічній галузі це такі джерела: «Економічна енциклопедія», «Тлумачний словник економіста», термінологічні словники і довідники з багатьох економічних дисциплін.

Економічні енциклопедії та словники – це науково-довідкові видання, що містять систематизовані, узагальнені знання з економічних наук і окремих галузей економіки. Існують такі різновиди економічних енциклопедій і словників: енциклопедії загальноекономічного змісту; спеціальні – по окремих галузях економічної науки; тлумачні термінологічні словники. В економічних енциклопедіях застосовується як алфавітне, так і систематичне розташування матеріалу, а в словниках – виключно розташування за абеткою.

Як приклад можна навести визначення «Економіка» у словниках різного типу.

1) Енциклопедії загальноекономічного змісту

Економіка – 1) сукупність відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг в умовах конкретного суспільного ладу і конкретної держави; 2) господарство певного регіону, держави чи її частини, галузі; 3) наукова дисципліна, що вивчає окремі галузі господарства, умови та всю сукупність елементів відтворення (наприклад, економіка будівництва).

2) Тлумачний словник

Економіка (від грец. Oikos – будинок, господарство і nomos – правило, закон; від грец. букв. – мистецтво ведення домашнього господарства) – 1) господарство, сукупність засобів, об'єктів, процесів, використовуваних людьми для забезпечення життя, задоволення потреб шляхом створення необхідних людині благ, умов і засобів існування із застосуванням праці; 2) наука про господарство, способах його ведення людьми, відносинах між людьми в процесі виробництва і обміну товарів.

3) *Термінологічний словник*

Економіка – комплекс взаємопов'язаних галузей матеріального і нематеріального виробництва в народному господарстві, який забезпечує потреби людей у матеріальних і не матеріальних благах. Словник економічних термінів.

Отже, словники відрізняються не лише за принципами розташування матеріалу, а ще й за загальним та спеціальним значеннями. Наприклад, у енциклопедичному словнику описується поняття, реалія, розкривається значення слова. В тлумачному – до реєстрових слів української мови наводяться відповідники грецькою мовою, надається опис їх значень, тлумачення слів супроводжується прикладами їх використання. Термінологічний словник містить термін певної галузі, надає загальне визначення поняття.

Звичайно, вище зазначені словники не вичерпують усього багатства української лексикографії, а є лише основними сучасними зразками опрацювання слова. «Щодо повноти словників, – говорив М. Рильський, – то слід зазначити, що повний словник будь-якої мови – це ідеал, до якого можна лише прагнути і якого ніколи не можна досягти, бо кожен день і кожна година приносять людям нові поняття».

Бофанова М.В.
НТУ «ХП»

ПРАВИЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ЯК КРАСА ЛЮДИНИ

Мовлення – це один з найважливіших засобів спілкування. По тому, як людина розмовляє, одразу складається враження про неї. Мовлення людини – це наче її візитна картка, завдяки їй ми легко розуміємо, хто перед нами – дитина чи дорослий, людина з вищою освітою чи безробітний волоцюга, людина чемна чи груба. І культура мовлення є дуже важливою, адже якщо людина говорить з помилками, ставить неправильні наголоси, уживає недоречні слова та слова-паразити, то ми вже не сприймаємо її приязно, не вважаємо культурною.

Я підтримую цю думку, бо у сучасному житті, не відстаючи від темпу технічного прогресу, відбуваються і культурні, і морально-етичні зміни у суспільстві. Одночасно з цим змінюється і наша мова. Проте

яких би змін не зазнавало суспільство чи наука, є деякі аспекти життя, що не повинні зникати чи видозмінюватись.

Я вважаю, що до таких речей слід віднести і культуру мовлення. Ще з прадавніх часів уміння правильно говорити вважалося невід'ємною частиною виховання. У перших навчальних закладах Давньої Греції ораторське мистецтво вважали однією з семи головних наук. Чи можна сказати, що зараз у нашому суспільстві, як і у Давній Греції, культура мовлення знаходиться на належному рівні? Як на мене, ні. Тільки послухайте, як розмовляють люди на вулиці! Багато хто з нас неправильно ставить наголоси у словах, неправильно вимовляє звуки, «ковтає» фрази та частинки слів. От і вимальовується сумна картина, а слід ще згадати про велику кількість ненормативної лексики, яка у деяких горе-ораторів не несе жодного змістовного чи емоційного навантаження, проте вони активно її використовують.

У школі на уроках розвитку зв'язного мовлення я вчилася правильно, зрозуміло висловлюватись, дотримуючись при цьому лаконічності. Іноді ми влаштовували цікаві дискусії на актуальні для нас теми, торкалися навіть філософських питань! На мою думку, такі уроки є дуже корисні і кількість їх потрібно збільшити.

Я спробувала звертати увагу не тільки на зміст висловлювань, а й на мовлення моїх однолітків, родичів та просто людей на вулиці. І одного разу мені здалося, що ми розмовляємо різними мовами! Це так званий сленг. Як влучно помітив Карл Сенберг: «сленг – це мова, що зняла костюм, поплювала на руки та взялася до роботи». Так, але ж іноді люди старшого покоління просто не розуміють своїх онуків. На мою думку, нема нічого поганого в існуванні сленгу. Тому, що молодь користується ним, проте кожен має вміти висловлювати свої думки літературною красивою мовою. Адже використання синонімів, а не звичайних нейтральних слів, робить наше мовлення яскравішим. А людину, яка має гарну вимову, висловлюється ясно та лаконічно, просто приємно слухати. Якщо ж вона каже правильні речі, але має низьку культуру мовлення, з нею важко одразу погодитись, навіть якщо стане терпіння дослухати її рясно пересипану ненормативною лексикою промову до кінця. Є відоме російське прислів'я: «Кто ясно мыслит, тот ясно излагает». Це, безумовно, правильно.

Отже, чистота мовлення є настільки ж очевидною необхідністю, як, наприклад, чистота помешкання. Ніхто ж не буде жити у засміченій

квартирі, якщо можна прибрати в ній та навести лад. Так само кожен має «навести лад» у власних думках і у власному мовленні. Тоді спілкування стане набагато ефективнішим, а головне, набагато приємнішим для всіх нас.

Бочарова В.
НТУ «ХП»

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ – РЕЗУЛЬТАТ МОЛОДІЖНОЇ МОВОТВОРЧОСТІ

Нові віяння в культурі, соціальний розвиток, технічний прогрес і поширення маскультури вплинули на мову, зумовивши появу в ній великої кількості молодіжних новотворів – сленгізмів, які виконують особливу знакову функцію швидкого семантичного сприймання і розуміння. Існування сленгових утворень доводить, що мова постійно живе і розвивається. За даними останніх досліджень, у підлітковому середовищі ступінь жаргонізації мови перевищує 50% для хлопців та 33% для дівчат, тобто молодіжний сленг наполовину витіснив літературні вирази.

Молодіжний сленг – це соціолект людей у віці 12-25 років. Це, як відомо, найактивніша частина суспільства щодо творчості, зокрема й творчості мовної. Молодіжним сленгом можна вважати сукупність постійно трансформованих мовних засобів високої експресивної сили, що використовуються в спілкуванні молодими людьми або ж синтезовану лексику різних молодіжних груп.

Науковці виокремлюють три типи молодіжної сленгової лексики. Першу групу формують сленгові номінації метафоричного характеру, які називають предмети чи осіб або характеризують їх. Сюди належать загальноновживані слова, що використовуються в новому значенні, наприклад: *валянок* – бездіяльна людина; *балалайка* – балакуча, несерйозна людина; *бацила* – людина, котра заважає кому-небудь, *дятел* – обмежена, дурна людина; *спецназ* – вахтери в гуртожитку; *торба* – кінець; *пурга* – дурниця; *башта* – голова; *антена* – мобільний телефон; *портрет* – обличчя, фізіономія; *розклад* – ситуація, обставини; *напряг* – неприємна ситуація. Тенденція до порівняння чи сприйняття, позначення й оцінювання реалій за допомогою інших реалій є основою формування метафоричних сленгових номінацій на базі власних імен: *альоша* – дурник; *мі-*

ша – простак, *слоупок* – людина яка душе повільно все розуміє; *КЕП* або *капітан очевидність* – людина, яка каже всім зрозумілі речі; *мужик* – людина з багатими батьками тощо. Крім того, до першого типу належать дієслова на позначення фізичних процесів, що змінили свою семантику та перейшли з фізичної сфери до соціальної. Наприклад, *мовчанка задовбала*, *вирубатися від втоми*, *сікти в комп'ютерах*, *обламати когось*, *стригти фонтани*, *точити хавчик*, *стрельнути бабок*, *крутити колеса*, *рухати поринями*, *гнати порожняка*, *надавати по чайнику*, *розчехлитись* – прийти до тями ; *кинути* (когось на щось) – обдурити, вкрасти або не віддати щось; *стебатись* – сміятись з когось тощо.

Другу групу сленгових одиниць складають лексеми зі зменшено-пестливим значенням на зразок: *комп'ік* (комп'ютер), *бабулесики* (гроші), *пивасик* (пиво), *тралік*, *тральчик* (тролейбус), *чувачок* (людина), *кіношка* (кінотеатр), *гринька* (гривня) та ін. До цієї групи також належать скорочені або деформовані всупереч загальномовним моделям слова: *універ*, *унік* (університет), *магаз* (магазин), *мікроб* (мікроавтобус), *моцик* (мотоцикл), *адмін* (адміністратор), *адіки* (кросівки фірми «Адідас») та ін.

Третю групу формують переважно дієслова та прикметники, зрідка іменники, смисл яких вкладено в поняття «інтенсивність» та «надмірність»: *злинати*, *здибатись*, *здутись*, *в'їхати*, *відшити*, *відморозити*, *кумарити*, *вишиватися*, *парити*, *припухати*, *приколотися*; *задрати*, *борзий*, *відшиблений*, *прикольний*, *реальний*, *стрьомний*, *тупорилий*, *фіговий*, *шуганий*, *балабол*, *чіткий*, *рівний* та ін. Яскравим зразком цієї групи є лексеми на позначення процесу говоріння, наприклад: *базарити*, *тріщати*, *триндіти*, *тріпатися*, *торочити*, *терти*, *бакланити*, *гутарити*, *каркати*, *варнякати*, *балаболити*, *гнати*, *орати*, *їздити по вушам*, *точити лясси* та ін.

Отже, молодіжний сленг – це, перш за все, своєрідний словесний код, складник молодіжної культури та мислення, результат молодіжної мовотворчості.

Винник А. В.
НТУ «ХПІ»

НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Історія нашої країни дуже багата, це ж саме можна сказати і про українську мову. Шлях її творення і становлення був дуже довгий і тер-

нистий. І зрозуміло, що вона містить у собі дуже багато запозичених іншомовних слів. Одним з багатьох джерел є німецька мова.

Германізм (від лат. *Germanus* – германський) – слово, його окреме значення, вислів тощо, запозичені з німецької мови (чи інших німецьких мов) або перекладені чи утворені за її зразком. Є дуже багато прикладів таких слів. І шлях їх творення дуже цікавий: окремі лексичні, морфологічні, синтаксичні елементи «протягом тривалого часу адаптувалися до системи української мови», стали її складовою частиною.

Вивчення німецьких запозичень має свою довгу історію, але проблема у тому, що праць, в яких аналізують це явище, замало. Найяскравіші представники, що вивчали дане явище – це Є. С. Тимченко, І. Шаровольський, Д. Шелудько, Р. Смаль-Стоцький, О. Пророченко та ін. І. Шаровольський відзначає внесок О. Потебні, який поділив запозичення на дві групи: запозичені через польську та словацьку мову, та запозичені через російську. Але у статті В. В. Скачкової про деякі наслідки семантичного засвоєння німецькомовних лексичних запозичень автор зазначає, якщо розподілити німецькомовний лексичний матеріал, який входить до складу сучасної української літературної мови, на групи з точки зору семантичних змін, то чітко розрізняються дві значні групи слів. Перша група складає ті лексичні запозичення, які мають однакове значення як у мові-джерелі, так і у мові-реципієнті, наприклад: *верстак, краватка, шлейф, шпинат і т.п.* До другої ж групи належать слова, які в українській мові семантично змінювались. Найчастіше першу групу запозичень формують вузькоспеціальні терміни (наукові) і широкі (побутові). Більшою мірою це назви предметів і явищ, пов'язаних з людиною та її побутом, та назви суспільно-політичних понять (пов'язані з релігією, морська та військова термінологія, наприклад: *єфрейтор, штаб і т.п.* Другу ж групу становлять багатозначні слова, що характеризують велику кількість галузей, наприклад: *штатив, матриця, шприц, мольберт і т.п.* Але, слід зауважити, що не всі слова, які перейшли з німецької мови, залишили своє повне значення. Деякі з них було запозичено в одному із значень, з подальшим приєднанням інших, наприклад: *кабінет, футляр та інші.*

Німецькі запозичення можна розглядати також і в іншому напрямку – на фонетичному та морфологічному рівнях. Усім відомо, що слово має дуже зручну особливість: адаптуватись до будь-якої мови. І німецькі запозичення не є винятком. Прикладом є морфологічні зміни, яких вони

знали: втрата артикля, ряду флексій, що сприяло включенню їх у граматичні класи та категорії української мови, зокрема частково змінили рід та число, наприклад: *Waffel* – вафля, *Kugel* – куля та інші. Під час пристосування до фонетичної системи української мови німецькі голосні звуки втрачали такі особливості, як довгота і короткість, носовий характер, відкритість і закритість. Щодо великої кількості німецьких приголосних, то вони зазнали в українській мові повної субституції, тобто заміщення одного звука іншим, звичайно схожим за властивостями та призначенням, наприклад: *Zucker* – цукор, *Locken* – локон та інші.

Німецькі запозичення можна аналізувати з різних боків, тому що і досі дана тема залишається актуальною. Ці слова мали великий вплив на розвиток української літературної мови. Недостатньо вміти тільки правильно вимовляти запозичення, потрібно ще й розуміти їх і вміти ними користуватися. Тому основним завданням даної теми і до сьогодні залишається створення словника запозичених з німецької мови слів.

Вовк Д. В.
НТУ «ХП»

ТЕРМІНИ І ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ ТА ЇХ МІСЦЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

Сучасна українська мова є багатовіковим надбанням українського народу. Вона створена зусиллями багатьох поколінь. « В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність.» – відзначив І. Огієнко. Одним із досягнень науки про мову є визнання функціональних стилів на дослідження сфери їх вживання. Кожний стиль має специфічну організацію на лексичному рівні.

Діловому стилю притаманна термінологія, яка утворюється із активної лексики (діловодство, справочинство); запозичується із інших мов (бланк, бюджет); утворюється за допомогою власних слів та іншомовних або із запозичених складників (фотокамера, фототелеграф, фототелетайп) тощо.

Значення термінів зафіксовані у державних стандартах, спеціальних словниках, довідниках. Ось чому терміни і повинні вживатися лише в зафіксованому значенні.

Кожна вузька галузь науки має свої терміни: медичні вживаються у медицині, технологічні – в техніці і т. д. Проте деякі терміни мають кілька значень, зокрема в діловодстві. Наприклад: справа – означає один документ і сукупність документів, інше значення має словосполучення юридична справа. Правильне значення того чи іншого терміна допомагає з'ясувати контекст. При утворенні похідних форм терміна необхідно користуватися лише тими формами, які подаються в словнику чи довіднику, бо вільне словотворення може стати причиною неправильного використання та сприймання.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні заміники термінів (платіжка – платіжне доручення; вишка – вища математика, пара – дві академічні години) або коли та чи інша професія, рід занять не має розвиненої термінології (наприклад, рибальство, гончарство і т. д.). Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії.

Гарна А.
НТУ «ХПИ»

МОВНА СИТУАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У кожній багатонаціональній країні мовне питання завжди цікавило вчених, державних діячів і просто громадян. Нинішню мовну ситуацію України характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською. Теорія і практика двомовності на сучасному етапі засуджується, висміюється та обумовлює боротьбу в межах одного суспільства. Проте чи буде це логічним та правильним?

Відомо, що в силу історичного становища в Україні було сформовано національно-російська двомовність. За роки незалежності в Україні склалася, як говорять дослідники, своєрідна мовна ситуація, навіть незважаючи на те, що оволодіння російською мовою всіляко не заохочується. З'явилися змішані російсько-українські школи. У вузах однаково кількість студентів навчається українською та російською мовами, що в

найближчому майбутньому може певною мірою забезпечити досить стійку двомовність. Мовну ситуацію в Україні називають іноді парадоксальною: відповідно до законодавства державна мова одна, а вільно функціонує дві, з перевагою російської.

Для вирішення цієї проблеми ми можемо використати два підходи. Суто прагматичний підхід – прагматичний з погляду інтересів комфортно влаштованих груп: оскільки маємо справу з певною реальністю, треба її санкціонувати і з неї виходити. Та прямо протилежний підхід, зумовлений гостро дискомфортним самопочуттям інших суспільних груп: використовуючи всю потугу держави, рішуче змінити реальну ситуацію в бік забезпечення українській мові належного їй домінантного місця в усіх сферах суспільного життя.

З одного боку, ми бачимо фактичну дискримінацію української мови на її власній батьківщині. Як наслідок українська мова перестає бути обов'язковим атрибутом державності на більшій частині України. А з іншого, штучне обмеження функціонування мови, яким володіє майже весь народ. Такий підхід може загальмувати розвиток країни, збіднити спілкування між людьми та знизити роль слова.

Отже, звичайно, українська держава повинна піклуватися про мови національних меншин. Проте, на думку багатьох вчених: ключем до цілковитої нормалізації мовної ситуації в Україні є емансипація української мови. Коли вона функціонуватиме як мова повноправного державного народу, зникнуть непорозуміння та напруження. Майже сто років тому Михайло Грушевський сказав: «Якщо ми, українці, хочемо, щоб нас поважали інші народи, то треба нарешті почати з поваги до самих себе»!

Говеля А. В.
НТУ «ХП»

МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Кожна національна мова – універсальна система, в якій живе національна душа кожного народу, його світ і духовність. Українська мова – невмирущий скарб істини, краси, благородства, знань, мистецтва. Сьогодні йдеться про розширення сфер функціонування української мови. Це засіб не лише спілкування, а й формування нових виробничих відно-

син. Мова як інструмент здобуття знань, як засіб життєдіяльності людини має велике значення для всіх. Оскільки мова не тільки обслуговує сферу духовності культури, а й пов'язана з виробництвом, з його галузями і процесами, із соціальними відносинами, вона – елемент соціальної сфери.

У сучасному житті по – новому розглядаються питання функції мови. Старий поділ на професії «інтелігентні» та «неінтелігентні» зникає. Основний критерій – знання свого фаху, рівень опанування професійною термінологією.

Науково-технічний прогрес, перебудова соціально-економічної політичної системи в країні насичують нашу мову новими поняттями, термінами. Разом з піднесенням рівня знань представників різних професій підвищуються і вимоги до мови. Ми стали свідками народження нових професій і формування їх мови. У зв'язку з упровадженням української мови на підприємствах та установах помітно збагачується словник різних професій новою науково-технічною, суспільно – політичною лексикою і термінологією.

Що означає знати мову професії?

Це – вільно володіти лексикою свого фаху, нею користуватися. Мовні знання – один з основних компонентів професійної підготовки. Оскільки мова виражає думку, є засобом пізнання та діяльності, то правильному професійному спілкуванню людина вчиться все своє життя. Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складній професійній ситуації та в контактах з представниками своєї професії.

Мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом певної мови. Володіти мовою професійного спілкування – це: вільно послуговуватися усім багатством лексичних засобів з фаху; дотримуватися граматичних, лексичних, стилістичних, акцентологічних та інших норм професійного спілкування; знати спеціальну термінологію, специфічні найменування відповідної професійної сфери; використовувати усі ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні й невербальні засоби спілкування.

Отже, професійна мова – це насамперед термінологія, притаманна тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, та професіоналізми. Вона виокремлюється відповідно до сфери трудової діяльності, де активно функціонує.

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція – це «система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування»⁴, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування.

Грибинюк Д. В.
НТУ «ХПІ»

СУРЖИК У МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ: ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЧИ ЗНЕКУЛЬТУРЕННЯ

Українська мова протягом багатьох століть була поставлена в такі умови, що можна тільки дивуватися, як вона збереглася і вижила взагалі. Накладене ще в другій половині XVII ст. табу великим тягарем лежало на ній майже до кінця XX ст. Зрозуміло, що кількасотрічне приниження української мови і водночас насаджувannya іншої, тобто російської, не могло не позначитися на усному (в першу чергу) та писемному мовленні її носіїв. Мовне явище, що одержало назву суржик, належить до специфічної форми побутування в Україні. Лексему суржик трактують як поз-

начення українсько-російського мішаного мовлення, хоча дехто з науковців переносить термін і на інші види мовних гібридів (наприклад «словацько-російсько-український суржик»). Головним завданням тут є розрізнення інтерферованого й мішаного мовлення, встановлення критеріїв такого розрізнення, зокрема визначення інтерференційного порогу, за яким починається процес мовної міксації, а також пошук шляхів запобігання негативного впливу суржику на українську літературну мову.

Недостатня опрацьованість питань українсько-російського білінгвізму (специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави) пояснює відсутність наукових засад для такого розрізнення. Багато культурологів, істориків, діалектологів схильні характеризувати дане явище як «калічення мови, мовну беспорядність, брак чуття слова, хапання за перший-ліпший сурогат з чужої мови, пасивний перехід на вторинний ширвжиток» (І. Дзюба), але якщо розглядати ситуацію з іншого боку, більш детально і серйозно, то хотілося б звернути увагу на загрозу для української літературної мови. Той факт що суржиком розмовляє чи пише від 11 до 18 % (за різними даними) переважно сільського населення України беззаперечно засвідчує, що мандрівників українсько-російською вербальною «дорогою навпростець» вистачає аби завадити розвитку і поширенню української літературної мови.

Слід зазначити, що зазвичай таке поширення суржику спричинене двома факторами: по-перше, це намагання носіїв української сільської говірки пристосуватися до російськомовного міського середовища, по-друге, небажання покращити свій мовний рівень, а також мова викладання у школах.

Чому, власне, акцентуємо увагу на проблему викладання? Саме тому, що зі школи все починається. Вчитель і сім'я, як першоджерела, формують в юних думках відношення до мови, мовну приналежність і свідомість, і, нарешті, навчають говорити і писати. І саме небажання дбати про мовну культуру і мовну свідомість, на цьому рівні, має ключову роль і є підґрунтям для подальшого занепаду їх розвитку.

Звичайно, не можливо не помітити і деяких позитивних сторін такого явища як «суржик», якщо розглядати процес переходу з чистої російської на чисту українську мову. Важливим тут розмежування понять, тобто «суржику як постійно використововуваного мовного гібриду» і «суржику як перехідного етапу» до оволодіння літературною українською

мовою. Тільки з такої позиції суржик можна розглядати як певне покращення становища української мови шляхом збільшення кількості її носіїв.

Таким чином, можна зробити висновок, що неможливо одразу позбутися наслідків і явищ мовної гібридизації. Але поступові кроки, у вигляді підвищення рівня викладання української мови та літератури, політика сприяння розвитку й популяризації української культури, контроль за якістю мовлення осіб, які є гарантами впровадження державної мови (викладачів, журналістів, держслужбовців), значною мірою підвищать здатність українського суспільства підняти престиж української мови і культури.

Демиденко М.
НТУ «ХПІ»

МОВНА СТІЙКІСТЬ – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Нас навчали вихованості. «Відповідати тією мовою, якою до тебе звертаються, – це ознака ввічливості», – методично повторювали вчителі в школі. Ми вирости дуже гречними й тепер спілкуємось із російськомовними колегами, друзям і просто переходимо, чемно переходимо на їхню мову. Ніби інакше вони нас не розуміють. А українська – це для особливих випадків: у когось – для дому, ще в когось – для офіційних урочистостей. Звичайно, якою мовою де і з ким говорити, – особиста справа кожного. Тільки в масштабах країни лінгвістична нестійкість бачиться загрозливою: якщо кожен українець виявлятиме свою «ввічливість» до російськомовних. Хто ж тобі говоритиме українською? Навіть вихованість має межу. Вихованість – це ще й відповідальність.

Мовну стійкість народу повинні жити чотири головні джерела, що становлять доконечні умови його національного існування: національна традиція (історична пам'ять), національна свідомість та солідарність, що мають становити взаємопов'язану нерозривну пару, національна духовна і матеріальна культура, національний мир і співробітництво з іншими етносами, що живуть на території відповідного народу, а також з іншими народами світу.

В історії європейських народів можна знайти чимало прикладів колективної мовної стійкості народу, завдяки якій йому вдалося за складних політичних обставин протистояти мовно-культурній асиміляції. Одним з найяскравіших прикладів є досвід басків, які зберегли й донині найдревнішу в Європі мову. Сучасний дослідник історії басків пише про їхню дивовижну здатність ще з доісторичних часів поєднувати «пасивний опір та гнучкість щодо асиміляції, яка дала їхнім нащадкам змогу залишитися самими собою пізніше за панування інших чужинців». Серед слов'янських народів високу опірність асиміляції виявляли поляки в період втрати державної незалежності. У середовищі польської еліти в цей час поширеним було ставлення до російської мови як до мови завойовника, вживання якої навіть у спілкуванні з її носіями вважалося проявом колаборанства.

Перспективи української мови виглядають песимістичніше порівняно з баскською та польською мовами. Мовний конформізм українців, їхня звичка підпорядковуватися диктові російськомовних партнерів по комунікації став масовим явищем, яке виразно виявляють соціологічні дослідження мовної поведінки сучасної молодці у ситуаціях неформального міського спілкування.

Аналіз відповідей на запитання, якою мовою респондент відповідає, якщо до нього у транспорті, магазині, на вулиці, звертаються українською мовою, і, відповідно, якою дає відповідь при звертанні російською мовою, показав кардинальну відмінність між мовною поведінкою українців і росіян. 83, 2% опитаних українців при звертанні до них українською мовою відповідають також українською. Водночас при звертанні російською абсолютна більшість української молоді (90, 6%) переходить на російську мову спілкування. Росіян же характеризує стабільна одномовність. Вони відповідають російською і тоді, коли до них звертається українською (відповідно 98, 2% і 95, 3%).

Як ми бачимо, проблема мовної стійкості постає не перед усіма народами, зокрема не перед тими, що здавна характеризуються мовною стабільністю, коли ніщо серйозно не перешкоджає існуванню й розвитку мови. До народів з подібною мовною стійкістю належать ті народи, мови яких поширені не тільки на території відповідних країн, а й далеко за її межами, або ті народи, мови яких хоч і мало відомі поза межами їхньої території, але поширені на ній не тільки серед рідномовних носіїв, а і серед інших етносів, що там проживають. В цих країнах мовну стабіль-

ність забезпечує власна національна територія, ефективна економіка, стабільна держава, високий рівень культури. За відсутності або кількох із цих факторів народ втрачає свою мовну стабільність. А втративши мовну стабільність і не маючи або не виробивши мовної стійкості народ може втратити найстабільнішу і найвпливовішу в світі мову.

Дяченко О. В.
НТУ «ХПІ»

ДМИТРО ПАВЛИЧКО – СОНЕТАР-4

Сонет – унікальне народження світової літератури на найвищому етапі її розвитку. В українській поезії він досяг свого вершинного розвитку в творчості Івана Франка, Миколи Зерова, Максима Рильського. Дмитро Павличко розвинув традиції своїх попередників-учителів і новаторськи розробляв зовнішню і внутрішню сонетні форми.

Од циклу до циклу Д. Павличко розвивався як сонетяр: оголена публіцистичність забарвлювалася роздумливою драматичністю, логіко-понятійний ряд дедалі більше насичувався філософсько-метафоричними елементами. Найорганічнішого сплаву філософичності й художності поет набуває в «Сонетах подільської осені». Сонетарій Д. Павличка раніше не зазначав такої ідейно-філософської насиченості. Тут і проблема життя, смерті й безсмертя; роду, родини й народу; духовності й бездуховності, обивательщини; слави й безслав'я, радості й печалі, любові й ненависті; правди й кривди, брехні і підлості, свободи й неволі, щастя й горя та ще багато чого іншого, а саме – того, чим живе й дихає повнокровна людина.

Павличкова поетична думка в «подільських сонетах» перетворилася на діалектично розгалужену, проявляючись часто заідеологізовано-антикапіталістичною, атеїстично-антиклерикальною, вона постійно перебуває в інтелектуальному пошукові, маючи вольовий, рішучий, наступальний, як і в її господаря, характер, вона в силу своєї текучості, польовності ніколи не перетворюється на догму – стан закам'янілості духовного, живого, абсолютний ворожий українському сонетяреві-4. Яскравим зразком є сонет «Далина».

У «Сонетах подільської осені» як ніколи багато творів експериментального характеру: вони схожі й несхожі на пейзажні медитації, поді-

бні пейзажними асоціаціями, драматизмом переживань, контрастним зіткненням образів і думок, а новизна їх – у нестандартних підходах до вираження сонетної дії. Характерні з цього погляду сонети «Двійник», «Ранок», «Зрілість».

Уперше в українській поезії Д. Павличко створив сонет-діалог «Дедал та Ікар». Чотириряддя та триряддя є фрагментами діалогу батька й сина: Дедал-Ікар-Дедал-Ікар. Це, мабуть, найдинамічніший діалог в історії сонетної практики і найкоротший драматургійний твір, в якому розгортається конфлікт між батьком і сином, а тому в сонеті наявні дві тези та дві антитези.

Не можна не відзначити й удосконалення словесно-виражальних засобів у сонетярській практиці Д. Павличка. Тканину віршів найкраще вияскравлюють влучно-динамічні, асоціативно розгалужені метафори та порівняння, які поет часто доводить до найвищого ступеня художньої досконалості. Нових естетичних верши досягає майстер в осягненні можливості гри словом, зокрема в алітераційно-асонансних сполуках, яких у подільському циклі дуже багато: «...вірш мій шелескоче, як миша у мішечку борошна», «Так ніби сонця золоті долота Вирізьблюють для тебе серце знов» та ін.

Отже, Д. Павличко в «Сонетах подільської осені» досяг нових творчих вершин, його новаторські пошуки вивели українське сонетярство і взагалі український мовно-літературний процес на новий виток художнього розвитку. Незважаючи на певні труднощі на цьому складному сонетярському шляху (побороти залізний канон 14-ти рядків або відсутність тріади в деяких сонетах (теза-антитеза-синтез) поет має багато прекрасних сонетів у своїй творчості, які несуть зрілу печать духовно видатної особистості, в якій є чому повчитись, печать довершеної художньої майстерності, що дозволила сонетяреві-4 створити ряд сонетів-шедеврів, котрі причаровують читачів оригінальністю почуттів, нев'янучою свіжістю думок.

ТИПОЛОГІЯ КОРИСТУВАЧІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останні два десятиріччя ознаменувалися повсюдним поширенням Інтернету як у професійному, так і повсякденному житті мільйонів людей.

Віртуальне спілкування багато в чому повторює реальне, однак воно відбувається в особливому просторі (віртуальна реальність), зі специфічними утвореннями, з властивим лише йому видом спілкування. Багато користувачів мережі, перебуваючи в Інтернеті, починають відчувати азарт. Бажання завести якомога більше знайомих або завантажити більше цікавої інформації змушує їх перебувати у віртуальному просторі майже весь вільний час.

Соціальна мережа (Інтернет) – інтерактивний багатокористувацький сайт, який являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільними інтересами. Її учасники є реальними і пов'язані один з одним певними відносинами – від випадкових знайомств до тісних родинних і дружніх зв'язків. Стисло – це віртуальні клуби за інтересами .

Однією з форм віртуального спілкування є соціальний сайт, що має певну структуру, спрямовану на презентування і підтримку стосунків з іншими користувачами Інтернету .

Було розроблено *типологію користувачів соціальних сайтів*, яка базується на проведеному опитанні реальних користувачів соціальних мереж, зважаючи на особливості та можливості конкретних сайтів «Вконтакте.ru» та «Однокласники.ru»:

Комунікатор – людина, якій подобається сам процес спілкування. В реальному житті їй, з різних причин, не вистачає комунікації, тому вона знаходить спілкування ще й в Інтернеті. Соціальні сайти – це просто ще один спосіб контактування. В неї завжди багато онлайн друзів, і не обов'язково це лише реальні знайомі та друзі, деяких вона може не знати в реальному житті. Її захоплюють нові знайомства. Вона з радістю розпочинає бесіду та відповідає на повідомлення. Дослідження показало, що така людина може використовувати як і прості так і складні речення,

це залежить від теми спілкування. Здебільшого вони пишуть великою кількістю маленьких речень.

«Розвідник» (збирач інформації) – це допитлива людина, яку цікавлять відомості про оточуючих її людей, навколишній світ і процесах, що відбуваються в ньому – будь то додаткова інформація про своїх близьких, друзів і знайомих або новини про майбутні культурні заходи. Вона більше читає, ніж пише сама. Від нічого робити і цікавості відвідування розділів «Мої новини» і «Події у друзів» стає нормою. Їй кортить дізнатися, що там у інших відбувається в житті. Вона користується соціальними сайтами для пошуку потрібних людей та важливої для себе інформації. Дослідження показало, що така людина пише питаннями. Її речення лаконічні, іноді буває що в трьох словах він може викласти всю суть питання.

Коментатор (оцінювач) – цій людині властиве часткове самовираження завдяки власних коментарів. Їй важливо привселюдно висловити свою думку або ставлення до будь-чого. Вона залишає коментарі під фотографіями, відеозаписами, статусами, в нотатках та групах. Незалежно від того, чи є на цих фотографіях або відеозаписах ця людина або її друзі – вона все одно залишить свій коментар або оцінку. Дослідження показало, що така людина часто використовує похвали, іноді вказує на помилки.

Підглядач (спостерігач) – цих людей можна назвати візуалами, бо всю інформацію, яка їх цікавить, вони отримують роздивлянням фотографій. Вони заходять на сторінки своїх друзів та незнайомих людей лише для того, щоб подивитись чужі фотографії. Навіть якщо в цих зображеннях для них немає ніякого сенсу – вони все одно витрачають на це свій час. Ці люди за допомогою фотографій намагаються візуалізувати людей, з якими спілкуються або які чимось привернули їхню увагу, дізнатися більше про їх особисте життя, їх оточення, звички.

Розповсюджувач – це практичний тип людей. Вони не втягнуті в павутину віртуального спілкування, а використовують її з користю для себе. Для них це додатковий спосіб розповсюдження інформації про заходи, події, акції. Вони реалізують завдяки соцмережі різні громадські проекти. Реєструються на соціальних сайтах вони з метою рекламувати себе як професіоналів в спеціалізованих галузях (фотозйомка, візаж, перукарське мистецтво, консультаційні послуги тощо) та знаходити собі клієнтів. Дослідження показало, що така людина використовує складні

речення і вкладає в них величезну кількість інформації, при цьому ще й заманюючи їх у те чи інше місце.

Отже, особливості Інтернету дозволяють користувачеві експериментувати з власною ідентичністю, створюючи «віртуальні особистості», що відрізняються і від персоналії користувача, і від його реальної самопрезентації. У складі мотиваційних причин створення «віртуальних особистостей» насамперед виділяються так звані «пошукові причини» – бажання випробувати новий досвід, що виявляється як певна самостійна цінність.

Заратуйко А. О.
НТУ «ХП»

СМС-ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ТИП ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком комунікаційних технологій та підвищенням ролі мобільної Інтернет-комунікації, котра представляє технічно опосередковану індивідуальну, групову або масову комунікацію й реалізується за допомогою портативних приладів безпроводним способом.

Преса, радіо, телебачення, виникли у зв'язку з певними потребами суспільства, обслуговує окрему сферу його життя і тому набуває особливостей мовної репрезентації. Мобільний зв'язок, що є засобом комунікації, можна порівняти, з одного боку, із засобами масової комунікації (друк, радіо, телебачення), з іншого, із засобами індивідуальної комунікації (наприклад, зі стаціонарною телефонною мережею. Технічний процес відкриває нові кордони для спілкування, яке сьогодні все частіше відбувається у віртуальному просторі.

Смс-повідомлення від англ. SMS (Short Text Message) виступають альтернативою безпосередній та телефонній комунікації: смс-повідомлення використовують при неможливості здійснити або бажанні уникнути безпосереднього контакту або телефонної бесіди з адресатом комунікації. Приватний характер смс-повідомлень, що якісно відрізняє їх від телефонної розмови, забезпечує конфіденційність комунікації – зміст повідомлення є відомим лише партнерам комунікації.

На рівні масової комунікації короткі повідомлення представлені у формі смс-реклами, смс-ігор та смс-інформаційних служб: новин, результатів футбольних матчів, біржових курсів, гороскопів і т. д. Але

найпоширенішою є смс-служба у міжперсональній комунікації (interpersonale Kommunikation), що користується широкою популярністю серед людей різного віку, різних національностей та різногосоціального статусу і зайняла чільне місце у їхньому повсякденному житті.

Смс-повідомлення використовуються для різних цілей, таких як: домовленість про зустріч, запит інформації, розповідь останніх новин, або щоб просто сказати привіт і т. д. Смс-комунікація надає також можливість міжперсональної підтримки, коли при відчутті нудьги або страху через відправлення смс-повідомлення покращується настрій.

Новий засіб комунікації викликав особливий інтерес у молоді, отже її вплив на свідомість особистості ігнорувати не можна. Дослідження присвячене питанню смс-комунікації на українському ґрунті, що дозволить простежити мовні характеристики текстових повідомлень. Здебільшого вони являють собою нетрансформований усно-розмовний текст з наявністю алогічності, невинуватених повторів, різних помилок (орфографічних, пунктуаційних, граматичних, стилістичних).

Отже, окремим та важливим аспектом розвитку смс-повідомлень є їх вплив на стандартну мову, що представляє інтерес для лінгвістики. Активність, орієнтованість на живе, невимушене спілкування сприяють змінам у нормах літературної мови у напрямку її лібералізації та породжують сумніви в непорушності й обов'язковості дотримання літературних норм, через що деякі мовознавці говорять про негативний вплив самих смс-повідомлень.

Качанова А. Ю.
НТУ «ХП»

ПОХОДЖЕННЯ ПАРЕМІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Українська пареміологія є органічною частиною слов'янської і світової премудрості, віддзеркаленням етнічних цінностей та ідеалів української спільноти. На сучасному етапі чітко окреслюється її предмет, об'єкт і завдання, скеровані передусім на дослідження паремій, що утворюють паремійний корпус української мови. Актуальність цієї теми визначається необхідністю наукового дослідження й розв'язання питання походження паремій. Ґрунтовне вивчення одиниць пареміології сприяє виявленню специфічних рис української нації, зумовлених системою

моральних норм, стереотипів поведінки й принципами виховання.

Паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальною узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом. Наприклад: Розумний батько сина спитати не соромиться; чуже добро страхом огорожене; без стовпів хата не стоїть; і вовки ситі, й вівці цілі.

Паремійний корпус української мови об'єднує два основні масиви – власне паремії як одиниці народного походження та афоризми як одиниці книжно-літературного походження. До елементів паремійного корпусу належать прислів'я та приказки. Вони виконують роль «архіву» народної мудрості. Розмежування прислів'їв і приказок, як і решти «народних висловів», залишається проблемним завданням і на сьогодні майже не розв'язуваним.

Паремії мають давнє походження – приблизно 4500 років. Вони беруть свій початок від висловлень. Уперше цей доантичний різновид словесності зафіксований у давньоєгипетських пророцтвах і повчаннях, а також у заупокійному ритуалі єгиптян початку III тисячоліття до н. е. Пізніше дидактичні настанови переходять до малоазійських елегій. З часом уже без скорботного змісту вони наявні в давньоіонійській літературній елегії.

У давніх народних пареміях простежуються натяки на період матриархату й общинні відносини (Отець вмере, то півсироти дитина, а мати, то вже цілая сиротина; батьків багато, а мати одна), відгомони фантастичних уявлень первісної людини (Нема тієї драбини, щоб до неба дістала; біду й грім не розіб'є), міфології, язичництва (Щоб тебе Чорний бог убив!) тощо.

Конкретні історичні обставини, пам'ятні події сприяли появі низки образних народних висловів, що посіли належне їм місце у власне паремійному корпусі й містять важливу інформацію про княжу добу, монголо-татарську навалу (Свої люди не татари, не дадуть загинати), часи козаччини (Од Богдана до Івана не було гетьмана), визвольні змагання українського народу протягом століть і монархію й монархів Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій. Українські паремії, що фіксують історичні події, персоналії різних часів, карбують національну історію в іменах історичних осіб.

У прислів'ях і приказках радянської доби замість світогляду народу відображено фрагменти картини світу, яку прагне сформувавати в на-

родові тоталітарна держава. У збірниках прислів'їв і приказок повоєнного періоду представлені одиниці, що пропагують комуністичну ідеологію, вихваляють «здобутки» соціалістичного ладу, формують «правильне» ставлення до колективного ведення господарства: Права не дають – права беруть.

Дослідження накопиченого паремійного матеріалу дає змогу простежити історію розвитку прислів'їв, зміни в їх семантиці, консервацію певних реалій і даних з епохи, коли вони виникали, відображають складність поглядів людини на навколишній світ. Кожна нова епоха не тільки знаходить застосування старим прислів'ям, а й розширює об'єкт їхньої дії, розгортаючи закладений у них потенціал художнього узагальнення й спрямовуючи його на нові конкретні обставини.

Кириченко Д. Д.
НТУ «ХП»

ПРО ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Найважливіші фонетичні, граматичні та лексичні особливості української мови почали зароджуватися й розвиватись ще з XII ст. У XIV–XVI ст. у своїй фонетичній системі, граматичній будові й словниковому складі вона вже сформувалася як окрема східнослов'янська мова – мова української нації. Цей факт відображає офіційно-науковий погляд на походження української мови.

Початок української мови пов'язується з кінцем XII століття, коли відбувається відокремлення північно-східної Русі від південної. Виходить так, що якби не відокремилась північно-східна частина Русі, то не почала б формуватись українська мова, а точніше мова, якою розмовляли на території Київської Русі, не трансформувалась би в напрямку майбутньої української мови. Це рівнозначно абсурдному твердженню, що коли б не утворилася б румунська мова, то на території колишньої метрополії Римської імперії не виникла б італійська мова.

Чимало авторитетних вчених (Ф. Міклошич, А Шляйхер, О. Бодянський, П. Житецький, О. Потебня та ін.) вважали, що українська мова виникла значно раніше й бере свій початок із спільнослов'янської мови. На думку І. Огієнка, три східнослов'янські мови (українська, білоруська

й російська) зростали незалежно одна від одної, як мови самостійні, і так званої «праруської» спільної мови ніколи не було.

М. Маркевич говорив, що український народ сформувався в незапам'ятні часи, а великоруський виник набагато пізніше з переселенців із території Русі-України, змішаних з угро-фінськими і тюркськими племенами. Твердження чи хоча б припущення про давність української мови відразу отримували не тільки науковий, але й політичний присуд. Із визнанням етномовної безперервності на Київщині від часу полян і до наших днів логічно впливає твердження, що на цій території говорили майбутньою українською мовою. Що ж стосується писемності, то всі її пам'ятки створено «українізованою старослов'янщиною». Ця українізованість місцями настільки помітна, що М. Драгоманов мав усі підстави сказати, що «Слово о полку Ігоревім» – перша українська дума, а плач Ярославни – пісня українки.

Різниця між Руссю і Європою полягала в тому, що давньоболгарська і руська мови були близькоспорідненими. Це сприяло поширенню освіти, масштаби якої були на Русі більшими, ніж у латиномовній Західній Європі, і проникненню до книжної мови слів та інших елементів розмовної мови, тобто «українізації старослов'янщини». У кінці XVIII століття на народнорозмовній основі почала формуватися нова українська літературна мова. Основи сучасної української літературної мови остаточно було закладено в творчості Т. Г. Шевченка.

Деякі вчені доводять, що українська мова – одна з найстаріших мов. Поглиблюється вивчення спорідненості української мови з санскритом – літературною мовою індійських аріїв, котрі декілька тисяч років проживали в північному Причорномор'ї. Гіпотези такого типу заохочують до пошуків історичних витоків народу, до відновлення історичної пам'яті, стимулюють наукові дослідження. Цілком природно, що вони викликають гнів і обурення тих, хто відмовляє українській мові та її носіям у праві на існування.

ФОРМУВАННЯ БАЗОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЧНІЙ ГАЛУЗІ

Українська наукова мова завжди потребує подальшої розбудови власне української термінології, стандартизації наявних у ній одиниць і вивчення умов їх функціонування в різних мовних ситуаціях.

Сучасна українська економічна термінологія почала формуватися ще за часів Київської Русі з розвитком торгівельних відносин, пройшовши шлях від понять ремесел, цехових майстерень до одиниць сучасних міжнародних торгівельних стосунків: *гостьба* (виїзна торгівля), *грошь*, *доходъ*, *дългъ*, *заимъ*, *закладъ*, *казна*.

Економічний термін – це слово або словосполучення, що позначає певне поняття суспільно-виробничих відносин, які характеризують економічний лад суспільства.

За джерелом запозичення економічні терміни можна поділити на шість основних груп:

1) група латинських запозичень є найчисленнішою – 31, 52%: *актив*, *акцепт*, *дебет*, *девальвація*, *депонент*, *депозитор*, *доміциль*, *емітент*, *індексація*, *ліквідність*. Тут слід звернути увагу на те, що більшість слів цієї групи запозичені усним шляхом, вони майже повністю асимілювалися й увійшли до складу економічної термінології;

2) запозичення з французької мови – 16, 28%, з яких власне французькі запозичення становлять 12%: *аваль*, *аванс*, *ажур*, *гарант*, *жетон*, *кадастр*, *коносамент*.

Слова, які прийшли в українську мову шляхом посередництва французької з латинської – 3, 89%: *аверс*, *акредитив*, *акцизи*, *бордеро*, *валоризація*, *кореспондент*; а також з італійської – 0, 39%: *банкрутство*.

3) запозичення з англійської мови. Вони також поділяються на власне англійські – 7, 78%: *доларизація*, *дисконт*, *демпінг*, *бакси*, *бартер*, *бізнес*, *брокер*, *інсайдер*, *кейнсіанство*, *кліринг* слова, що потрапили до складу української мови через посередництво англійської з латинської, – 0, 78%: *імпорт*, *інвестор* (хоч інвестиї нім. – з лат., а інвестувати – англ. з нім.); зі старофранцузької – 0, 39% (варант) та німецької – 0, 39% (інвестувати).

4) слова, які походять з італійської мови, і у свою чергу, поділяються на три підгрупи:

– власне італійські – 7%: *інкасатор*;

– запозичені італійською мовою з латинської – 1, 17%: *валюта, каса, конфетти* (елемент захисту паперових грошей);

– запозичені італійською мовою з арабської – 0, 39%: *карат*;

5) слова, запозичені з німецької:

– власне німецькі – 1, 56%: *вексель, декорт, індосат, корн*;

– запозичені німецькою мовою з латинської – 2, 33%: *біржа, дам-но, інвестиції, комітент*;

– запозичені німецькою мовою з італійської – 0, 78%: *жирант, індосант*;

б) запозичення грецькі. Їх кількість становить приблизно 2, 72%: *базис, економія, іпотека, нумізмат*;

Отже, можна дійти висновку, що економічна термінологія зародилася ще досить давно та постійно розвивалась. Велика кількість термінів походить з латинської мови, але вони є абсолютно зрозумілими тому, що повністю або частково асимільовані.

Крилова Н. О.
НМетАУ

ВИМОГИ ДО СУЧАСНОГО ДОКУМЕНТА ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ЯВИЩА

Увага науковців до сучасного документа, зокрема як лінгвістичного явища, полягає, перш за все, в тому, що перехід до інформаційного суспільства супроводжується зростанням обсягів документованої інформації в усіх сферах людської життєдіяльності, а, по-друге, зростає роль документа як носія соціальної інформації. Тож виникають потреби в удосконаленні організації змісту документа, уніфікації його інформаційної частини, що й зумовило розвиток документної лінгвістики, яка вивчає текстові документи, зміст яких зафіксовано знаками природної мови.

Основою будь-якого документа є текст – функціонально, змістовно, структурно і нормативно завершена мовна єдність, що є основним комунікативним компонентом документа і скріплена модальністю, є по-

хідною від функціонально-нормативних умов документної комунікації та відповідає правилам уніфікації та стандартизації.

Існує чимало мовних норм, яких треба дотримуватися при укладанні текстів документів з метою уникання помилок під час укладання чи сприйняття тексту документа. Тому вимогами до сучасного тексту документа як лінгвістичного явища є високий рівень уніфікації, обмеження компонентного складу, використання невербальних складових, ситуативність, монологічність (за винятком протоколів), непряма форма викладу, комунікативна повнота, обумовленість регламентованими умовами комунікації, використання лексико-фразеологічних одиниць тощо.

Дедалі більше уваги в тексті документа приділяється спеціальній, термінологічній лексиці, а також особливостям її використання. Проблема вивчення функціонування термінів у документних текстах є новою та малодослідженою. Із збільшенням кількості комунікаційних процесів у різних сферах діяльності, пов'язаних із взаємодією людей, збільшуються й обсяги термінологічної лексики, що використовується ними (професіоналізми, номенклатурні терміни, аббревіатури та ін.). Це, якоюсь мірою, створює проблеми використання термінів і в текстах документів: з'являються нові вимоги до термінів у текстах документів, а також постає питання щодо уніфікації та стандартизації як термінів, так і самих текстів документів.

Встановлено чимало вимог щодо використання термінів у текстах документів: термін має бути стандартним (вживатися лише в тій формі, яка зафіксована у словнику – наприклад, *судочинство, діловодство, а не судоведення, діловедення* та ін.); термін має вживатися з одним значенням, зафіксованим у словнику (якщо термін є багатозначним, автор документа має будувати текст так, щоб одразу було зрозуміло, яке значення терміна він має на увазі (наприклад, *модель – модель літака, модель управління, модельний бізнес*). Особливості відбору термінологічних одиниць для документного тексту, їх закріпленість за документами того чи іншого виду можуть давати інформацію про властивості документа. Тому необхідним є створення словників нового типу, тезаурусів (у тому числі і вузькогалузевих), що відбивають комплекс системних відносин лексико-фразеологічного складу спеціальних документних текстів. Це відповідає потребам сучасного суспільства і може бути використано як в навчальному процесі, так і в роботі фахівців різного профілю.

Таким чином, дослідження документного тексту крізь призму проблеми термінології дозволить розширити загальне уявлення про закономірності створення документного тексту, його знаковий склад та якісну специфіку, доповнить відомості щодо вимог до сучасного документа як лінгвістичного явища.

Лизак М. Р.
НТУ «ХП»

ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ

Жива лексика активно поповнюється новоутвореннями у мові військовослужбовців. Це пов'язано з впливом мови сучасної молоді, соціальних низів і кримінальних елементів на мову солдат, курсантів.

Лінгвістичне дослідження військової субстандартної лексики, шляхів та способів її творення, набуває *актуальності* та визначається, з одного боку, її роллю у збагаченні словникового складу української мови, а з іншого, – необхідністю теоретичного узагальнення змін, що відбуваються у військовому лексиконі на початку ХХІ ст.

Метою даної статті є дослідження творення військових сленгізмів на основі загальноживаної лексики. Мета роботи зумовлює необхідність розв'язання конкретних *завдань*: 1) виокремлення тематичних груп загальноживаної лексики, що бере участь у процесі творення військових сленгізмів; 2) визначення семантичних характеристик військових сленгізмів, утворених на базі загальноживаних лексем.

Об'єктом дослідження слугують військові сленгізми, побудованих на основі загальноживаної лексики курсантів факультету військової підготовки.

Предметом вивчення є семантичні особливості військових субстандартних лінгвальних інновацій. *Матеріалом дослідження* виступають особисті польові дослідження: вивчалася відповідна наукова література, проводилося анкетування серед курсантів гвардійського факультету військової підготовки Національного технічного університету «Харківського політехнічного інституту»

Перш за все, сленг є засобом маркування приналежності мовця до певної соціальної групи.

Іншими словами, сленг являє собою мовний засіб виокремлення невеликої групи у великому суспільстві. Водночас відділяючись від одних і наближаючись до інших, людина певним чином самовиражається. Загальноновживана лексика є важливим джерелом поповнення складу військових сленгізмів, у семантиці яких значну роль відіграє конотативний компонент. Такі лексичні одиниці не стільки позначають предмети, поняття, або явища, скільки характеризують їх. Вони також мають значний прагматичний потенціал за рахунок експресивних, емоційних та оцінних елементів значення. Семантичний аналіз досліджуваної військової субстандартної лексики свідчить про те, що вона утворюється, головним чином, шляхом перенесення значення загальноновживаних лексем, що належать до таких тематичних груп як: 1) людина : *слон* – першокурсник; *ТЗ4* – товста дівчина; 3) предмети побуту: *царська опочивальня* – палатка; *дуйчик* – обогрівач; 4) продукти харчування, їжа: *ризотто* – польова каша; *мамаліга* – несмачна їжа. Загальноновживана лексика внаслідок набуття нового значення переходить до сфери військової субстандартної лексики на позначення: а) військовослужбовців: *піджак* – офіцер, який закінчив військову кафедру; *бурундук* – молодший сержант; *мазута* – курсант, який вчиться зі спеціальності «Озброєння та військова техніка»; *резина* – курсант, який навчається на спеціальності «Озброєння і засоби військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту та екологічна безпека»; в) зброї, боєприпасів: *лимончик* – граната -лимонка; *калаш* – автомат Калашника АК-74; *щасливчик* – ручний протитанковий гранатомет РПГ 7; г) військової техніки: *гроб* – БТР; *черепаха* – танк Т 64; д) приладів, обладнання: *намордник* – протвогаз; *панчохи* – резинові захисні високі чоботи; *буци* – берци.

Отже, загальноновживані слова внаслідок перенесення значення переходять до сфери військової субстандартної лексики, створюючи військові семантичні сленгізми. Емоційне забарвлення багатьох слів сленгу має різні відтінки (жартівливе, іронічне, насмішкувате, зневажливе, презирливе, грубе, вульгарне). Подальше дослідження військових сленгізмів, побудованих на основі загальноновживаної лексики, передбачає вивчення їх структурних і функціональних особливостей.

КУЛЬТУРА МОВИ

Сучасне суспільство не може існувати без мови – найважливішого засобу спілкування, вираження думок і передачі досвіду сучасникам та нащадкам. Велике значення має також вивчення й правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети й змісту висловлювання.

Правильність мови – це насамперед дотримання літературних норм, які є усталеним зразком, еталоном для носіїв мови. Культура мови – це дотримання усталених мовних норм усної та писемної форм літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовновиражальних засобів залежно від мети та обставин спілкування. Наука про культуру мови – окрема галузь мовознавства, яка, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Головним завданням культури мови є виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або суржику.

Культура мови характеризується точністю, ясністю, виразністю, стилістичною вправністю, майстерністю мовця щодо використання лексики, граматичних засобів, добором варіантів висловлювання тощо. Існують, наприклад, синтаксичні засоби увиразнення ораторської мови – риторичні питання, звертання до слухачів, різноманітні форми діалогізації, які посилюють емоційність, невимушеність, жвавість спілкування. Висока культура мови – це володіння стилістикою, багатством мови, уникнення в мовній практиці газетних штамів, канцеляризмів, діалектизмів, досягнення таких усної й писемної форм спілкування, які б найповніше, найточніше передавали зміст думки.

Культура мови – категорія оцінна, але індивідуальні смаки, уподобання мають ґрунтуватися на мовній практиці. Основи культури мови закладаються в дошкільному та шкільному вихованні, коли формується мовний етикет, засвоюються зразки мовної поведінки, відшліфовані в процесі спілкування носіями мови. Індивідуальна робота над культурою мови триває протягом усього свідомого життя мовця.

У прагненні громадськості регулювати мовні процеси, берегти чистоту мови, визначати міру вживання іншомовних слів, неологізмів тощо часом діють тенденції пуризму, коли через настійні заборони вживати певні слова й вислови, культивується мова дистильована, навіть штучна, далека від практики. Тому культуромовні рекомендації мають постійно враховувати різноманітність стилів і форм висловлювання, опиратися на факти історії літературної мови для того, щоб уникати суб'єктивно заборонних правил. Увага громадськості до культури мови визначається загальним рівнем розвитку національної культури.

Мова бере участь в організації праці, в управлінні суспільним виробництвом, діяльністю установ, у здійсненні процесу освіти та виховання, в розвитку літератури й науки тощо. Оволодіння мистецтвом спілкування необхідне для кожної людини незалежно від того, яким видом діяльності вона займається або буде займатися, оскільки від рівня та якості її спілкування залежать успіхи як в особистому, так і суспільному житті.

Лозова М. А.
НТУ «ХП»

СОЦІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИ ЯК ЗАСІБ УРІЗНОМАНІТНЕННЯ Й ПОЖВAVЛЕННЯ МОВИ

Соціальні діалекти, які також називають соціолектами, – досить актуальна тема, адже всі люди, незалежно від нації, раси, соціального походження або інших особливостей, використовують соціолекти навмисно або на підсвідомому рівні, часто або зрідка, але факт залишається фактом. Навіть авторитетні науковці із задоволенням спілкуються між собою на професійному жаргоні й, припускаємо, що їм це подобається. Мова одразу стає загальнозрозумілою, втрачає певну відлякуючу нормативність, набуває відтінку надбар'єрності.

Вважаємо за необхідне уточнити визначення: соціальним діалектом називається мова, яку використовує певна соціальна група, прошарок або яка переважає усередині певної субкультури. Зазвичай соціолекти вживаються в усній формі, але з поширенням мережі Інтернет по всьому світові, також спостерігається їх активне використання в медійному просторі. Соціальні діалекти частково наявні в художній літературі

та публіцистиці. Загалом, спектр можливостей використання соціолектів є досить широким та й асортимент є не менш вражаючим. Офіційної статистики на цю тему не існує, але, за даними експертів різних лінгвістичних форумів, видань тощо, соціолекти мають певну диференціацію, яка полягає в їх поділі на певні категорії.

- **Арго** – соціальні діалекти, які переважають у повністю закритих соціальних групах, таких як, кримінальне коло. Прикладом може слугувати така фраза: «*Вбитебе клева бутирака, скелиха не вкушморить*», що в перекладі означає: «*В тебе добра палиця, собака не вкусить*». Наразі, ми не знаємо, ні що таке *скелиха*, ні що таке *бутирака* або *вкушморить*. Отже, для людини, що не володіє цим арго, наведена фраза є набором незнайомих слів.

- **Жаргон** – різновид соціолектів з характерним використанням експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку. Жаргон характеризується також надмірним, як для середньстатистичного мовлення, вживанням фразеології та деякими особливостями вимови. Прикладом жаргону може бути слово, відоме широкому загалу, *злизати*, що означає: «швидко піти, не попереджуючи про це нікого».

- **Сленг** – соціолект, який виник із арго різних замкнених соціальних груп (правопорушники, крамарі, в'язні, учні-бурсаки). Дослідники вважають, що сленг має ноту фамільярності. Звісно, важко собі уявити сленговий судовий процес, але саме в цьому й полягає, на нашу думку, основна мета використання сленгу. Адже, наприклад, той самий молодіжний сленг виник із протиставлення себе не стільки старшому поколінню, скільки офіційній системі. Щодо його появи безпосередньо в Україні, то можна виокремити чотири основні хвилі:

- 1 хвиля (1920 рр.) пов'язана з громадянською війною та, як наслідок, великою кількістю безпритульних, які були першоджерелами формування українського сленгу;

- 2 хвиля (1950 рр.) суміжна з виникненням субкультури стиляг;

- 3 хвиля (1980 рр.) пов'язана з епохою «застою» та появою неформальних молодіжних спілок, насамперед хіпі;

- 4 хвиля (1990 рр.) характеризується руйнацією «залізної завіси», надходженням великої кількості нової інформації, проголошенням незалежності України.

- **Просторіччя** – одна з форм національної мови, яка є загальнозрозумілою. Для просторіччя характерна експресивність, як і для більшо-

сті соціолектів, з палітрою відтінків від фамільярності до згрубілості. Наприклад, просторічне *геннути*, що означає *вдарити*. Слово *дрихнути* також є просторічним, на відміну від загальноживного *спати*.

Наприкінці слід зазначити, що багато українських митців (Г. Косинка, І. Франко, В. Вінниченко) використовували в своїх творах жаргони й просторіччя, завдяки чому їх твори ставали народними, а образи персонажів яскравішими. Тож, не треба недооцінювати роль соціальних діалектів, адже вони мають можливість точніше передати ваш емоційний стан і перетворюють мову з сірої та буденної на яскраву й різноманітну.

Максименко М. С.
НТУ «ХП»

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ ЗА УМОВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні майже неможливо знайти освічену людину, яка не знала би або не вивчала англійської мови. Безліч правил граматики, великий словниковий запас – все під силу тим, хто вивчає цю міжнародну мову, але, коли настає час сам-на-сам спілкуватися з іноземцем, виникають труднощі. Причиною цього є те, що у школах та ВНЗ навчають правилам граматики та не приділяють уваги вмінню учня використовувати набуті знання у розмові. Та як наслідок, людина не розуміє сталих виразів, не впізнає слова через велику швидкість мовлення співбесідника або через вимовлення слова, характерне для певного англомовного регіону.

Проблема бракування комунікації та недосвідченості саме у розмовній іноземній мові є достатньо розповсюдженою. Подолати таку проблему можна лише одним способом – практичним застосуванням англійської мови у комунікації. Наприклад, для вивчення студентами російської мови університети Китаю запрошують викладачів з України та Росії – носіїв російської мови.

Розповсюджений засіб знайти англомовного співбесідника – це відвідування *Speaking club* (Спкін клуб). *Speaking club* – це розмовний клуб з носієм іноземної мови. Для участі у *Speaking club* збираються декілька людей, що заздалегідь підготувалися за темою, що її буде обгово-

рено. Часто учасникам надається лексика за темою, якою вони можуть користуватися під час розмови. Головне правило Speaking club – кожен має спілкуватися лише іноземною мовою, незалежно від власних знань та можливостей спілкування.

Не менш поширеним є використання соціальної мережі Skype (Скайп) для пошуку друга-іноземця, що спілкуватиметься з вами своєю рідною мовою, допомагаючи вам її вивчити. Спосіб вивчення розмовної іноземної мови за допомогою бесіди віч-на-віч є не тільки ефективним, але і приємним.

Популярним серед молоді методом вивчення розмовної англійської мови є перегляд американських та англійських сіткомів мовою оригіналу. Так, переглядаючи улюблений серіал, можна ще і вивчити англійську мову. Найбільш зрозумілими для початківців цього методу є серіали «How I Met Your Mother» («Як я зустрів вашу маму»), Friends («Друзі»), а для бажаючих вивчити мову технічного та наукового спрямування – «The Big Bang Theory» («Теорія великого вибуху»).

Отже, інформаційно-комунікативне суспільство та ІТ-технології дають можливість кожній людині для вивчення розмовної іноземної мови та для комунікації з носіями іноземної мови.

Міхньов І. В.
НТУ «ХП»

«ГРАМАТКА» – ПЕРШИЙ ПІДРУЧНИК ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ

Освіта в житті кожної людини відіграє значну роль, причому не лише для розвитку однієї особистості, а й для розвитку суспільства в цілому, визначення національної самобутності та державності. З огляду на це, поява підручника для початкової школи мала неабияке значення у мовно-літературному та історичному процесах. Першим підручником для вивчення основ української мови донині по праву вважається «Граматка» П. О. Куліша.

«Граматка» П.О. Куліша вийшла друком у Санкт-Петербурзі 1857 року на 149 сторінках. У пояснювальній записці до «Граматки» автор зазначає: «Найперше діло в отця-матері повинно бути, щоб дитину своєю рідною мовою до розуму довести. З тих-бо письменних мало доб-

ра бува, що чужоземцями через науку робляться і до свого рідного люду слова промовити по-своєму не вміють». Навчившись читати українською, вважає П. Куліш, кожен зрозуміє «і церковну, і московську печать». Тут дається анотація і про те, що у книзі наведені Божественні псалми, розповідається, що діялося на землі до приходу Христа, про війну з ляхами і татарами за православну віру.

Перед текстом граматики надрукована звичайна азбука, маленька азбука, прописна, крива та стрічна азбуки. «ГраMATка» П. О. Куліша складається з таких розділів: Склади, Читання по верхамъ, Погляд на Божу правду, Коротенька священна история, Коротка наука християнської віри, Пословиці, Арихметика, Велики слова изъ письма святого, Молитвы, Слово до письменнихъ.

На завершення «ГраMATки» П. О. Куліш наводить чотири відомі молитви старослов'янською мовою. В епілозі звучить «Слово до письменнихъ». У заключному слові автор робить висновок, що кожен народ має свою мову, звичаї, співає свої пісні. Проминуло багато років. Українська земля зазнала багато знущань і руйнувань, а мова залишилася тією ж, ті самі пісні лунають по всій Україні. П. О. Куліш закликає шанувати рідне слово, надане самим Богом. Хто забуває цю пораду, той сам себе виганяє з сім'ї української. Німа для того буде щира наша душа.

«ГраMATка» П. О. Куліша має продумане художнє оформлення. Вона приваблює читача своїми початковими літерами кожного параграфа, розділу, які становлять окремі сюжети, взяті із життя. Текст «ГраMATки» читається легко, бо написаний українською народною мовою. Такої мови П. О. Куліш пропонує навчатися й іншим.

Цей твір Пантелеймона Куліша знаменував собою відродження освіти в Україні. Автор підтверджує, що Україна має власну історію як держава з майже суцільною грамотністю своїх громадян. Т. Шевченко у «Щоденнику» відзначив: «Як чудово, розумно й благородно складено цей новий буквар! Дай, Боже, щоб він прищепився в нашій бідній народі. Перший вільний промінь світла, спроможний проникнути в невольничу голову». П. О. Куліш був переконаний, «що тодішню Україну, яка так збайдужіла до своєї історії, мови, культури, буде «судити рідне слово», адже національний ренесанс неможливий без використання рідної мови в усіх сферах життя.

ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ

Із розвитком людства, змінами в політичному та суспільному житті, демократизацією суспільства, свободою слова, поширенням інформаційних технологій спостерігається значне поширення соціальних діалектів у розмовну мову. Сьогодні сленг розповсюджений майже в усіх сферах людського життя. Його використовують особи різних вікових категорій та професій.

Сленг (від англ. Slang – жаргон) – слова або вислови, які використовують люди деяких професій чи класових прошарків. Сленг традиційно протистоїть офіційній загальноприйнятій мові й до кінця зрозумілий лише представникам порівняно вузького кола осіб, які належать до певної соціальної або професійної групи, що впровадила в мову слово або вислів.

Сленг дуже часто називає поняття, які вже мають словесне оформлення в літературній мові. Це свідчить про вторинний характер молодіжного сленгу, його субхарактер, орієнтацію на систему літературної мови.

Найпоширенішим джерелом формування сучасного молодіжного сленгу є запозичення. Зазвичай велика кількість сленгових лексем запозичується з іноземної мови (частіше з англійської) як шляхом дослівного, так і змістового перекладу.

Прикладом дослівного перекладу може слугувати слово танцпол, що походить від англійського слова dance floor. Але найчастіше слова відтворюються транскрипційним шляхом, зберігаючи своє звучання порівняно з оригінальним словом. Як приклад можна навести лексему паті – від англійського слова party (вечірка, свято). Слова, що виникають таким способом, через масову вживаність та поширеність швидко входять в обіг та словниковий запас користувача.

Англіцизм – різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені чи утворені за її зразком.

Виникнення англомовних сленгізмів є результатом не лише експансії самої англійської мови, а й результатом популяризації західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси – часто спостерігається механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт. За приклади агліцизмів в українській мові можна вважати такі групи: у повсякденному житті: *шузи, найки, тренди, банани*; комп'ютерний сленг: *скайп, он-лайн, форум, і-нет*; вираження ступеня задоволення: *Супер, Файн, Зе бест, Найс*; культурна сфера: *Попса, Техно, шоу-біз, рімейк*.

Таким чином, слід відзначити, що на сьогодні англіцизми поширені в молодіжному сленгу у процесі формування словника сучасної молоді людини. Процес запозичення іншомовних слів відбувається постійно. Цей процес неоднозначно впливає на розвиток нашої мови. З одного боку, відбувається її збагачення, але, з іншого боку, витісняються власні елементи, що замінюються на слова з подібним значенням. Ми повинні поважати традиції нашої літературної мови і вживати дані вирази в певному соціально-культурному оточенні, де вони будуть доречні. Необхідно пам'ятати, що їхнє надмірне вживання призводить до збідніння рідної мови. Це негативно впливає на стан національної мови і на збереження самотності українського народу.

Носова О.
НТУ «ХП»

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДІЛОВА МОВА

Сучасна українська ділова мова присутня у політичній, економічній, соціально-культурній сферах життя людей. Володіння сучасним діловим мовленням є показником рівня освіти людини, ставленням до неї з першої миті у спілкуванні.

На сьогодні актуальним стає питання виховання високо культурного підростаючого покоління, адже історія сучасності показує нам прогалини у цьому напрямку. Володіння на високому рівні сучасною українською діловою мовою стосується, в першу чергу, офіційних осіб, представників нашої держави, тих, хто за специфікою роботи навчає молоде покоління. Адже нещодавні приклади мовлення (нечіткого, незрозуміло-

го, з помилками, перлами) високопосадовців нашої держави примушує нас червоніти.

У сучасній українській діловій мові увагу привертають лексичні (вживання російських слів у реченнях, вживання синонімів, іншомовних слів), синтаксичні (неправильне поєднання слів у реченні, правопис, відмінювання прізвищ, імен та по батькові, правопис закінчень), стилістичні (вживання різних стилів у побудові тексту), акцентні (неправильний наголос, вимога шиплячих) помилки.

Найгостріша стоїть проблема у розвитку української ділової мови на Сході та півдні України, які межують з Російською Федерацією, адже великий вплив мають русизми, при оформленні офіційних ділових паперів викликає складність, адже багато років, ще з радянських часів ведення діловодства було російською мовою.

Щоб уникнути помилок у сучасній українській діловій мові необхідно дотримуватися загальноприйнятих літературних норм.

Вважаю, що з метою вивчення, удосконалення володінням сучасною українською діловою мовою необхідно складання нових словників з правопису, з граматики, проведення лінгвістичних семінарів, конкурсів в учбових закладах, журналістських конференцій із залученням фахівців. Засоби масової інформації у цьому сенсі найбільш є популярними.

Павленко Л. П.
НТУ «ХП»

ПУРИЗМ

Слово «пуризм» належить до тих слів, які, рідко вживаються в Україні. Якщо читач розкриє «Українську радянську енциклопедію», він не знайде цього гасла. Тимчасом пуризм дуже важливий для життя і розвитку кожної мови. Просто кажучи, пуризм – це боротьба за чистоту мови. Боротьба ця може провадитися з різними теоретичними настановами і з різною практичною метою. Він потрібен для життя, існування і розвитку мови.

Пуризм притаманний суспільствам, що змагаються з чужими культурно-мовними нашаруваннями в добу національного відродження і пошуків національної самобутності. Надмірний пуризм збіднює стилістичне багатство мови й утворює зайві лексичні дублети, поглиблюючи

різницю між розмовною й літературною мовою. Явище пуризму, зокрема, властиве для всіх країн, які виходять з-під впливів імперій та інших потужних впливів чужорідних культур. Прикладом є і сучасна історія української мови, суттєво видозміненої у часи зросійщення упродовж середини ХХ ст.

Від навали полонізмів українська літературна мова XVII–XVIII століть вдавалася до церковно-слов'янізмів, а в XIX–XX сторіччях до неологізмів і кальок з німецької й чеської і польської мов у Галичині, подібно як і від русизмів у 1920-х роках в УРСР.

Пуризм почасти пропагував журнал «Рідна мова», а також «кутки мови» по газетах і журналах, у Канаді журнал «Слово на сторожі».

Більшовицька мовна політика від 1930-х років засуджує новітній український пуризм в УРСР як «український буржуазний націоналізм у мові». Прихильники українського пуризму – Євген Тимченко, Олена Курило, С. Смеречинський, Микола Сулима, Агатангел Кримський та інші – були репресовані. Та сама доля спіткала і упорядників словників, які могли прямо не висловлювати свою позицію, але демонстрували її самою діяльністю із впорядкування словників: Сергій Паночіні, Григорій Голоскевич та інші борці за збереження культурної спадщини.

Деяке відродження дуже поміркованого пуризму спостерігається в журналі «Українська мова в школі» та в збірниках «Про культуру мови», «Питання мовної культури».

Після набуття Україною незалежності розпочався період поступового відродження і культури, і мови, і культури мови. Було перевидано багато забутих загалом видань, зокрема, словникової спадщини, яка базувалася на питомо українській основі. Зокрема, було перевидано словники Бориса Грінченка, Григорія Голоскевича.

Набули надзвичайної популярності словники спеціальної термінології. Інститут зоології НАН України 2005 року перевидав зоологічні словники 1927–1928 років, які стали основою більшості сучасних зведень.

Отже цілком природно, що позичення з російської мови приходять і будуть приходити, але приймати їх треба в міру доцільності і в міру розумності. Згадаймо, що в 16-ому, 17-ому і 18-ому сторіччях українська мова була широко відкрита для позичень з польської мови, це пішло на користь українській мові. В 19-ому і на початку 20-ого сторіччя була пророблена велика праця над упорядкуванням української літературної

мови, над забезпеченням її чистоти. Якщо така праця відбуватиметься тепер, то нічого шкідливого в контактах між мовами не буде і вони можуть іти тільки на користь.

Підсумовуючи, скажемо, що відродження пуризму на Україні, здорове явище. Цей пуризм не мусить бути сліпим і агресивним. Нема потреби повертатись до позицій Тимченка і Смеречинського.

Писарська Н.В.
НТУ «ХП»

ВЕЛЕСОВА КНИГА

Велесова книга є дуже цікавою, оскільки навколо неї і зараз точиться багато суперечок. Спочатку її вважали унікальною історико-літературною пам'яткою, навіть вивчали у школі, зараз доведено, що Велесова книга є підробкою, проте її сьогодні вона цікавить багатьох науковців.

Джерелом усіх відомих варіантів тексту є історик-аматор Юрій Миролюбов, який стверджував, що оригіналом були дерев'яні дощечки, знайдені у 1919 році на Харківщині художником Федором Ізенбеком і втрачені під час другої світової війни.

Наукова спільнота спеціалістів у галузі слов'янської філології та історії вважає Велесову книгу безумовною пізньою підробкою, а мову тексту – вигаданою дилетантами. Незважаючи на це, окремі науковці та численні ентузіасти обстоюють його давньослов'янське походження. Деякі неоязичники – рідновіри розглядають Велесову книгу як священне писання слов'ян, проте інші це заперечують.

Згідно з розповідями Юрія Миролюбова Велесову книгу було знайдено 1919-го року полковником Добровольчої армії Алі Ізенбеком у розгромленій поміщицькій садибі у селі Великий Бурлук на Харківщині. Текст Велесової книги був вишкрябаний шилом чи випалений на березових (за іншими даними дубових) дощечках розміром 38 на 22 см, товщиною до 1 см, після чого покриті лаком чи маслом та нанизані на ремінець. У 1925 Ізенбек оселився у Брюсселі, де познайомився з Юрієм Петровичем Миролюбовим – білоемігрантом з України. За освітою Миролюбов був інженером-хіміком, але дуже цікавився слов'янськими старо-

житностями. Подальша доля Велесової книги тісно пов'язана саме з цією статтю.

З 1925 р. по 1939 р. Миролюбов намагався реставрувати дощечки, переписувати їх, розшифровувати і фотографувати. Ізенбек не дозволяв виносити дощечки зі свого приміщення та відхилив пропозиції бельгійських вчених, які хотіли зайнятися вивченням дощечок. Миролюбову вдалося переписати більшу частину і зберегти достатньо чітко зображення однієї з табличок і ще кілька (до шести) менш чітких. Якісне фото було зроблено лише з 16-ї дощечки, яка й дала назву книзі (текст цієї дощечки починається словами: «Влес книгу сію»). Під час Другої світової війни, у 1940 р. у Брюссель прийшли німці, а у серпні 1941 р. Ізенбек помирає, і таблички безслідно зникають.

У 1954–59 рр. частину Велесової книги було опубліковано в журналі «Жар-птица» у Сан-Франциско. Редактор журналу А. А. Куренков отримав тексти Велесова книга від Миролюбова. Після цього дослідженням книги почав займатись М. Ф. Скрипник, який також отримав копії переписаних Миролюбовим текстів. Він опублікував тексти Велесової книги у Канаді у 70-х роках ХХ ст. Саме це видання Скрипника вважається найбільш повним та точним.

Плига А. О.
НТУ «ХП»

АРЕАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У кожному говорі (ареалі), крім літературних, функціонують регіональні фразеологічні одиниці (ФО), не зафіксовані загальнономовними словниками, або видозмінені загальнонародні чи з локальними значеннево-формальними ознаками їх вираження. Вони фіксувалися, документувалися й частково розглядалися ще у ХІХ – на поч. ХХ ст. у працях О. Потебні, К. Зіновієва, М. Номиса, Б. Грінченка, П. Чубинського, М. Сумцова та ін., проте найчастіше подавалися «єдиним потоком» з лексикою або пареміями. Особливе місце у вивченні місцевих виразів займає стаття Б. Ларіна «Про народну фразеологію» (1959). Під «народною фразеологією» учений розуміє ту частину фразеології національної мови, «яка і створюється, і живе в мові народних мас». Автор коментує семантику, внутрішню форму й компонентний склад багатьох ФО, зок-

рема *джосу дати* – «дати прочухана», *пізні п'ягма* «час дня, коли лягають спати» тощо. Б. Ларін окреслив розмежування народної та книжної фразеології. З погляду уживаності він виділив дві групи: загальнонародні й обласні (діалектні). Указав на необхідність визначити серед них ще підгрупи професійної фразеології. Через 15 років С. Бевзенко зазначав, що діалектна українська фразеологія ще й досі «залишається майже поза увагою українських діалектологів». Називаючи численні ФО різних ареалів (*буков. бракує доти* – «дурний», *закарпат. розбити горниці* – «посваритися», *південно-західні дати пуду* – «налякати, нагнати страху»), автор зазначає, що фразеологізми звичайно виникають на ґрунті питомого лексичного матеріалу (літературного чи діалектного), проте можуть запозичуватись з інших джерел, найчастіше із суміжних діалектів. Серед актуальних завдань української діалектної фразеології С. Бевзенко визначив необхідність широко розгорнути попереднє монографічне дослідження діалектної фразеології окремих територій, створити регіональні фразеологічні словники.

Заклики Б. Ларіна й С. Бевзенка створити спеціальні регіональні фразеологічні словники почали здійснюватися в 90-х роках.

Далі розглянемо місцеві вислови й праці, які представляють деякі наріччя української мови.

Північне наріччя. Діалектні фразеологізми цього ареалу певною мірою висвітлені в зібраннях діалектної лексики, хоч і досить обмежено. У «Словнику поліських говорів» (1974) П. Лисенка зустрінемо глибоко народну перифразу лексеми «зозуля» – безкровна мати (як натяк на те, що зозуля сама не висиджує, а підкладає яйця в чужі гнізда). Замість непривабливого «давати хабара» функціонує евфемістичне *заносити (занести) Сидора*, а замість «померти» – *засліпить очі*. Г. Аркушин у населених пунктах Західного Полісся та суміжних територіях зібрав, а в книжці народних висловів «Сказав – як два зв'язав» (2003) зафіксував чимало питомих поліських фразеологізмів: *одним бигом* «дуже швидко; миттю», *з вискоком* «охоче, з радістю»; стійкі речення: *Божя Мати плаче* «дощ, коли світить сонце», *ще так сойа у вирий вибиралас'а* «повільне готування, повільна робота»; евфемістичні вислови: *до Бардичива на йармарок* «так відповідають, коли не хочуть признатися, куди йдуть».

Південно-східне наріччя описане в працях Д. Ужченка, Р. Міняйла та ін. Д. Ужченко проаналізував семантику українських зоофразеологізмів, серед яких були й численні ареальні ФО сходу України (*гусей ло-*

вити «дуже мерзнути», *знати жабу* «говорити неправду», *стріляний їжачок* «бувала, з досвідом людина», *возити свиню* «бути п'яним»). р. Мінняло на прикладі численних східно-слобожанських і східно-степових фразеологізмів (*боби розводити у вухах* «мати брудні вуха», *горобця спіймати* «бути неухажливим», *п'яте коліно лівої ноги* «далека, несправжня рідня», *жаб'яча кров* «людина без емоцій») проаналізував активні процеси в ареальній фразеології сходу України.

Отже, дослідження діалектного фразеологічного матеріалу є важливим напрямком сучасної української науки в галузі мовознавства. Адже кожна говірка містить унікальні стійкі звороти, які є невід'ємними складниками національної мови.

Протопоп А., Сергієнко Д.
НТУ «ХП»

НАЦІОНАЛЬНЕ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Питання про співвідношення національного й інтернаціонального в українській термінології, як і понад сто років тому, залишається дискусійним, остаточно не розв'язаним. З одного боку, запозичення з інших мов збагачують вітчизняну спеціальну лексику, а з іншого – слід розвивати власне українську термінологію як особливий засіб відтворення наукової картини світу. Тому зазначену проблему визнаємо *актуальною*.

На нашу думку, українська термінологія повинна функціонувати з урахуванням таких чинників: 1) досвіду найпоширеніших мов розвинутих країн світу, зокрема досягнень мов-продуцентів тієї чи іншої терміносистеми (наприклад, англійської для терміносистеми обчислювальної техніки); 2) позитивної практики термінологічної школи колишнього Радянського Союзу; 3) досвіду українського термінотворення в різних регіонах України та за кордоном.

Ми переконані, що кількість іншомовних термінів буде зростати. Таке збільшення запозичень у сучасній мові науки й техніки відбиває тенденції міжнародної глобалізації, інтеграції багатьох галузей, кооперування – об'єднання зусиль багатьох учених з різних країн для обміну професійним досвідом і здобутками. Тому засвоєння інтернаціоналізмів – природний шлях розвитку українських терміносистем. Однак не варто

забувати й про національні мовні засоби, які мають вагоме значення для подальшої розбудови спеціальної лексики через їх точність, умотивованість, зрозумілість, словотворчі можливості, зв'язки з іншими термінами тощо.

Важливими практичними заходами щодо внормування, уніфікування й удосконалення спеціальної лексики є подальше оновлення концепції мовної політики й мовного планування, реальні дії щодо втілення її, узгоджене розроблення й оновлення наявних ДСТУ на терміни й визначення понять, поповнення комп'ютерного банку даних тощо.

Отже, можемо зробити *висновок*: варто раціонально поєднувати почуття мовного патріотизму з надбаннями світової культури.

Резанов Б.
НТУ «ХП»

МОЛОДЕЖНЫЙ СЛЕНГ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ И СОЦИАЛЬНОМ АСПЕКТАХ

1. Людська цивілізація, суспільство не може існувати без мови. Кожна людина, яка є частиною суспільства, фактично користується літературною мовою та індивідуальним діалектом – результатом складної взаємодії територіального та соціального діалектів, властивих персонально кожному носію. В наш час значно зростає тиск на літературну мову з боку позалітературних складових за рахунок вторгнення в повсякденне життя не унормованих мовних елементів. По-перше, українська мова почала використовуватися значно ширше, ніж в радянські часи, всіма верствами населення нашої країни. По-друге, сучасні ЗМІ та Інтернет сприяють поширенню корпоративних, ненормативних, іноді навіть помилкових лексичних елементів. Нам здається, дуже своєчасним є дослідження як такого впливу, так і окремих чинників змін літературної мови.

2. Дуже цікавим та повчальним є спостереження за молодіжним сленгом як найбільш динамічною частиною лексичного мовного складу та важливою складовою мовної картини великих міст, де саме й відбуваються сучасні бурхливі зміни української літературної мови.

3. Протягом дослідження виявилися наступні особливості молодіжного сленгу, що відрізняють його від інших професійних чи соціальних діалектів:

- вікові межі носіїв,
- поділ молодіжного сленга на типово віковий (наприклад, мова школярів, студентів, яка містить переважно спеціальні слова, пов'язані безпосередньо з процесом навчання) та груповий (мова неформальних молодіжних течій або груп),
  - переважна приналежність до великих міст та як наслідок – щільний зв'язок з російськомовним сленгом,
  - постійна надзвичайно швидка мінливість та оновлення і пов'язані з цим нестійкість, нетривалість,
  - широке коло користувачів, які належать до різних соціальних груп
  - відкритість для поповнень з інших діалектів,
  - певна зниженість стилю в порівнянні з загальноживаною лексикою,

4. Слід відмітити найбільш помітні тенденції розвитку молодіжного сленгу в наш час:

- постійне поповнення лексики іншими жаргонів,
- активне проникнення у засоби масової інформації,
- постійне зростання іншомовних запозичень (комп'ютерні та інтернетні терміни, жаргони модних молодіжних течій та ін. як напряму з європейських мов, так і з російськомовного молодіжного сленгу)

5. Висновки. Молодь – майбутнє країни, найактивніша частина суспільства. Ще недавно ніхто не припускав, що лексика, властива лише молоді, так широко використовуватиметься в ЗМІ. Як наслідок, сленгізми можна почути від публічних людей: політиків, артистів, громадських діячів. Це призводить, в свою чергу, до все більшої популяризації сленгових виразів в суспільстві. Сленг стає суспільним явищем. Отже, дослідження молодіжного сленгу набувають ще більшого значення.

Рогінський О.
НТУ «ХП»

ПИТАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ У США, СРСР ТА В УКРАЇНІ

Мова є суспільним явищем, вона перебуває в тісному зв'язку із суспільством. Цей зв'язок є двостороннім і взаємно допоміжним. По-перше, мова створюється і розвивається суспільством. По-друге, без мо-

ви не було б і суспільства. Свідомий вплив соціуму та влади на мову називають мовною політикою.

Термін мовна політика має два значення:

1. Мовна політика – це сукупність заходів, спрямованих на певний мовний розвиток (уведення нових або збереження старих мовних норм, реформи в галузі орфографії і пунктуації тощо);

2. Мовна політика – це частина національної політики певної держави (зміна чи збереження наявного функціонального розподілу мов у багатомовному суспільстві). Мовна політика є складовою освітньої, культурної, видавничої, національної та інформаційної політики, здійснюється як у формі окремих заходів, так і в комплексі, закріплюється законодавчими актами, зокрема в Конституції .

У своїй доповіді ми хотіли б порівняти два приклади мовної політики в багатонаціональних країнах.

У багатьох країнах світу спостерігається така тенденція: у документах, правових актах і Конституціях використовується термін «офіційна» мова. Наприклад, в Канаді дві офіційні мови – англійська і французька, у Сінгапурі – англійська, китайська, малайзійська, тамільська. В ЮАР – 11 офіційних мов. Але в жодній з цих країн немає такого поняття, як державна мова.

Деякі країни, як, наприклад, США, Швеція, зовсім не мають офіційної мови. Провідну роль у США відіграє саме англійська мова. Водночас США історично є країною іммігрантів, і сучасний етнічний склад населення країни надзвичайно різноманітний. Однак у даній ситуації дивує те, що, домінуючі позиції англійської мови, як і раніше, залишаються непохитними і це навіть незважаючи на той факт, що англійська мова не має статусу офіційної мови в США.

Дослідження мовних процесів, що відбувалися в СРСР, передбачає аналіз як зовнішніх аспектів побутування національних мов у союзних республіках, так і внутрішньомовних явищ, спричинених мовно-культурною політикою радянського керівництва. На практиці впровадження в життя політики етнокультурної міксації в межах колишньої Російської імперії не могло означати нічого іншого, ніж продовження попередньої самодержавної політики асиміляції неросійських народів імперії.

У ХХ столітті мовна політика вийшла й на міжнародну арену. Скажімо, існує статус «світових мов» ООН (англійська, французька, іс-

панська, арабська, китайська, російська). Останнім часом до мовної політики долучилася й Рада Європи, що ухвалила 5 листопада 1992 року «Європейську Хартію про місцеві мови та мовні меншини». Основною ідеєю хартії є «необхідність рішучих дій у захисті місцевих мов і мов меншин».

Мовна політика України є досить розбіжною з мовним становищем суспільства. Вона не забезпечує соціального престижу державної мови та реалізацію її суспільних функцій. Основна причина такого стану речей не тільки у відсутності дієвого державного механізму регулювання мовного питання. Нормалізації мовної ситуації в сучасній Україні заважає надмірна політизація мовного питання. А діючі нині в державі нормативні положення не відповідають вимогам державотворення і лише породжують суперечки навколо мовного питання. Успіх відродження національних мов і культур, що пережили тривалий період пригнічення, залежить від поєднання двох чинників: колективної волі до незалежності і свідомих зусиль національної еліти. Солідарність суспільства формує передусім масове усвідомлення громадянами країни приналежності до єдиного мовно-культурного простору. Тому поширення в унітарній державі однієї державної мови є запорукою її політичної стабільності.

Русанова Л.
НТУ «ХП»

УКРАЇНСЬКА МОВА – ОДНА З НАЙМИЛОЗВУЧНІШИХ МОВ У СВІТІ

Українська мова – національна мова українців. Належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Число мовців – близько 45 млн., більшість яких живе в Україні. Поширена також у багатьох країнах, де мешкають українці.

Найдавніша згадка про українську мову датується 858 роком, а вперше українська мова була прирівняна до рівня літературної мови після виходу у 1798 році першого видання «Енеїди», автором якої є Іван Котляревський. Саме його і вважають засновником нової української літературної мови.

Українська мова відзначається особливою милозвучністю. Хоча, мабуть, ми, як носії української мови ніколи не замислювались над цим.

Причина цього – використання української мови як інструмента спілкування в повсякденному житті.

Кажуть, що причина мелодійності української мови пов'язана зі своїм високим рівнем вокалічності (багато голосних, а також сонорних і дзвінких приголосних). Крім того, українська має чимало так званих «засобів милозвучності» (чергування у-в, і-й, форми над-наді, під-піді, роз-розі, існування постфіксів -сь і -ся – прикладів десятки, якщо не сотні).

З філологічної точки зору в українській мові дуже багато губних звуків, через це вона дійсно є «мелодійною». Коли ми розмовляємо, майже всі звуки зосереджені біля губ. Звідси – дзвінкість.

Про красу й приємність звучання української мови є більш ніж достатньо усних і писемних свідчень, у тому числі загальновідомих, і звичайних іномовців, і видатних діячів, і фахівців, а з їхніх слів – і українців. Читаючи твори українських авторів можна побачити дуже багато красивих слів, мовних засобів та на слух вона є дуже приємною, якщо послухати, як розмовляють нею люди.

Українська мова набула слави наймелодійнішої та наймилозвучнішої мови саме завдяки творам Тараса Шевченка, а саме його віршам. Можна зауважити, що «Заповіт» був перекладений на 147 мов світу. В той час про українську мову дізналися інші країни, насамперед європейські, адже конкурс проходив у Парижі в той час.

Після цього в Україні з'явилася дуже велика кількість авторів, але не просто авторів, а з великої букви авторів, які відомі на весь світ. Цими авторами є Леся Українка, Іван Франко, Ліна Костенко та інші.

Також варто відмітити, що в українській мові дуже багато ліричних пісень насичених мотивами українського фольклору. Наші пісні є дуже відомими та улюбленими не тільки в нашій країні, а й за кордоном. Українські пісні у виконанні таких виконавців як Ротару, Матвієнко, Яремчука є дуже популярними серед багатьох людей. В наших піснях можна побачити всю красу України, її мальовничу природу. Варто також відмітити наш гімн, зміст і слова якого, беруть за душу кожного патріота.

Отже, ми, як щирі українці, повинні розмовляти на цій прекрасній мові при будь-якій нагоді, адже вона одна з кращих, а ми є носіями цієї чудо-мови.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ЛЕГЕНДА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Найбільшим горем українського суспільства ХІХ століття було кріпосництво. Воно трималося на самодержавстві, яке знищувало будь-які прояви демократії, на неосвіченості простих людей та на колоніальному гнобленні народів, що населяли окраїни царської Росії. Отже, знесення кріпацтва передбачало розвиток демократії в країні, поширення освіти, припинення колоніальної політики стосовно поневолених народів.

Тарас Шевченко – це одна з найвидатніших постатей української літератури, можна сказати, легенда нашого народу. Його творчістю та багатогранною діяльністю пишаються мільйони українців і захоплюються в усьому світовому літературному процесі. Саме він і став виразником дум українського народу, співцем соціальної і національної свободи, піднявся на височінь національного поета, тому що сказав своєму народові саме те, що потребувало загальнонаціонального усвідомлення.

Побачивши з дитинства злидні й пекло, відчувавши знуцання й пригноблення, Тарас Григорович перший в українській літературі виступив як народний поет, що гостро й різьче, яскраво, з неймовірною повнотою передав почуття й думки трудящих мас, їхні віковічні визвольні прагнення, відобразив увесь біль своїх побратимів й водночас усю силу та незламність духу українців у часи кріпацтва. Після першої подорожі «рідною ненькою» митець був настільки вражений та обурений поневоленням народу царською Росією, що в його творах почали з'являтися революційні заклики, а наступні поезії ще більше мали чітко виражений антирежимний характер. Його твори «Сон», «Кавказ», «Заповіт» та інші принципово заперечували самодержавство та закликали до негайного скасування кріпацтва.

Попередники великого поета в українській літературі в своїх творах критикували окремі явища тогочасного життя: знуцання поміщиків з селян, розбещеність та хабарництво чиновників. Великий Кобзар гостро й критично засудив, викрив увесь самодержавно-кріпосницький лад, як непримирений ворог усієї владної верхівки та царату. Герой Т. Г. Шевченка – це новий позитивний герой – справедливий борець

проти самодержавно-поміщицького ладу, відважний борець за щасливе життя поневоленого народу, за його таку очікувану волю.

Творчість великого народного поета привнесла в нашу літературу нескінченне багатство тем і жанрів, прилучила її до кращих досягнень світової літератури. Шевченко є основоположником нової української мови та літератури. Саме в його творчості були закладені ті основи, які стали провідними для плеяди передових українських письменників другої половини ХІХ століття.

Найвидатніші українські письменники наступного часу попрямували шляхом Тараса Григоровича – Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Франко, Леся Українка та багато інших видатних літературних діячів.

Шевченкове слово й досі змушує битися сильніше серце кожного українця. Завдяки його творчості українська література вийшла на новий рівень в літературному процесі. Він – геній нації, а його вірші – геніальні. Але творчість Т. Шевченка не тільки має значення в її мовно-літературній майстерності. Ніколи раніше з такою силою та боєм, так переконливо ніхто не закликав власний народ до здобуття правди й волі. Ідеальним для Шевченка було те, що, вболіваючи за волю та гідність простої людини, він прагнув до загальнолюдських цінностей добра, справедливості й милосердя. Зміст його поезії є актуальним і сьогодні: соціальне визволення українського народу.

Ткачов В. Ю.
НТУ «ХП»

ДОБРА МОВА – НАЙКРАЩЕ БАГАТСТВО

Усе на землі починається з любові... Сонце піднімається з любов'ю і ніжно огортає своїм промінням землю, ласкаво цілує кожну травинку, кожен листочок, розтуляє очі сонним волошкам. З любові до життя заливається співом пташина, з любові до роду мостить гніздо лелека. Любовно співає колискову для свого немовляти мати; з любов'ю пестить своїх онуків бабуся. З любові народжується мова – найважливіший засіб людського спілкування. Усі сторони суспільного життя, усі процеси пізнавальної і творчої діяльності людини, кожна мить її відомості супроводжується мовою. Чиста, добра мова – це найважливіше багатство кожної людини.

«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова..» – писав Панас Мирний. У всі історичні часи мова була тим скарбом народу, який нічим не можна замінити. Мова – це серце нації, а нація має своє обличчя, свій характер, свою культуру, мораль, честь і гідність, своє минуле, теперішнє і майбутнє. Це невичерпна духовна скарбниця, яку народ постійно збагачує своїм досвідом, здобутками свого культурного розвитку.

Українська мова – мова української нації. У ній тисячолітня історія нашого народу – історія тяжка, кривава, осяяна духом свободи та незалежності України, бо український народ віками змушений був зі зброєю в руках боронитися і відстоювати свої права на вільне життя.

Настали нові часи. Здається, що в незалежній Україні все нічого не загрожує українському слову. Та прийшла біда, звідки не чекали. Українці, пращури яких ніколи не вживали лайливих слів, пересипають свою мову лайкою, а дехто навіть хизується своєю брутальністю. Люди неначе забули, що кожне слово має силу найжорстокішої зброї і найкращого цілителя. Зле, лайливе слово руйнує душу людини, робить її черствою, не здатною на співчуття і любов.

Дуже прикро стає, коли доводиться бачити зневажливе ставлення до рідного слова. Серед молоді панує збіднений жаргон російської мови, чується лайка, а це є одним із свідчень духовної кризи суспільства. В усіх цивілізованих країнах рідну мову шанують, поважають і всіляко сприяють її розвитку. Ніхто не стане там науковцем, службовцем, продавцем, якщо не вміє ясно, грамотно і точно висловлювати думку. Іспит чи тест із мови є водночас випробуванням розумових здібностей, причому дуже суворим і серйозним.

А що ж можемо ми, українці, зробити для того, щоб наша мова стала такою ж шанованою. Насамперед – захистити від обміління. Захищаючи сьогодні українську мову, ми беремо під захист свободу думки, вільний доступ до живої скарбниці нашої пам'яті. Дбати про мову – це справа совісті сучасної людини. Плекаючи мову, держава таким чином зміцнює моральне здоров'я народу.

Сьогодні Україна творить свою державу, і на її розвиток та зміцнення має бути спрямована й нова мовна політика. Визнання української мови як державної засвідчує історичну витривалість і духовну нездоланність нашого народу, здатність оберігати скарби своєї культури, бачити історичну перспективу. Наша мова повинна бути не тільки офіційною

мовою держави України. Вона повинна входити у свідомість кожного з молоком матері, адже усвідомлення себе як людини здійснюється саме через мову. Позбавити людини рідної мови – це те саме, що підрізати коріння її духовності. І сьогодні українська мова повертається до нас – у слові, у вірші, у пісні. Повертається мова – значить відроджується народ.

Отже, озираючись на минуле, кидаючи погляд у майбутнє, ми повинні чітко засвоїти, що добра мова – це найбільше багатство і всього суспільства, і окремого громадянина нашої України. Тому справа кожного українця – знати, берегти, збагачувати велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це – мова великого народу, великої культури.

Черкашин А. О.
НТУ «ХП»

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТАТУСА ЯЗЫКА И ЕГО ФУНКЦИЙ

Язык имеет важнейшее социальное значение в потребности людей обмениваться информацией, занимает одну из ведущих ролей в восприятии мира и окружающих. Украина – многонациональное государство, и проживающие в нем граждане разговаривают на пятнадцати языках. Использование языков в Украине регулируется рядом нормативно-правовых актов: Конституцией Украины, Законами, Указами Президента, Государственной программой, Декларациями, Конвенциями, в которых отражены важные положения применения языков в государстве. Как известно, язык может выполнять функции государственного, регионального, межнационального, рабочего языка. Статус официального (государственного) определяется Конституцией, на нем ведётся дело-производство, он используется в судопроизводстве, осуществляется обучение и воспитание в образовательных учреждениях. Нормативно-правовыми актами закреплён статус регионального языка, который признаётся официальным на административно-территориальных округах. Также есть официально признанные языки национальных меньшинств, на которых предусмотрено вести учебно-воспитательный процесс в образовательной сфере и все документы в социальных институтах общества, правовой структуре. Существуют языки международного официоза и международных организаций. При проведении массовых научных ме-

роприятий определяются рабочие языки.

Национальный язык – язык нации, сложившийся на основе языка народности, в процессе развития народности в нацию. В его системе существует несколько форм языка: литературный (устная и письменная формы) и диалекты. Украинский язык – родной язык нашей нации, язык предков, связывающей нас между собой и с предыдущими поколениями, их духовным достоянием.

Исходя из вышеизложенного, мы можем утверждать, что язык выполняет ряд важных функций, и нельзя отождествлять национальный и государственный языки. Отношение к статусу любого национального языка напрямую зависит от этнической самоидентификации населения.

Как известно, язык составляет собой очень сложную знаковую систему, в которую входят этнические, контактные, плановые, жестовые, формальные, компьютерные и другие языки. Этническим считается язык этнической общности. Контактный или смешанный язык возник в результате двуязычия, его разновидностью является пиджин – это упрощенная форма языка между этническими группами. Естественный язык определяется грамматическими правилами и словарями. Плановые или искусственные языки созданы для международного общения и применяются на практике. Язык жестов предназначен для общения глухонемых людей. Формальный – используется в математической логике и информатике. Компьютерные языки служат для создания программ.

Зачастую сокращение слова приводит к появлению сленга – эта особая группа слов, которую употребляют люди в различных группах. Выделяют компьютерный, молодежный, футбольный, хулиганский и другие сленги. Также существуют театральный, армейский, журналистский, игровой, сетевой, радиолобительский, уголовный и воровской жаргоны. Социально замкнутые группы используют специфическую лексику, именуемую арго. Ненормированная лексика и бранные слова составляют категорию матерного языка.

Как мы уже выяснили, с помощью языка люди общаются, он помогает нам понимать друг друга, обмениваться накопленным опытом и знаниями, а также трудиться, с помощью него мы выражаем свои мысли и чувства.

ВПЛИВ НОВИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СТАН СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасних умовах засоби масової інформації, зважаючи на соціальну важливість, масовість та доступність, мають величезний вплив на духовні та моральні процеси, що відбуваються в суспільстві. Залучаючи громадян до інформаційних відносин, ЗМІ формують певні ціннісно-сміслові модулі для засвоєння суспільством і таким чином змінюють аксіологічну картину соціуму.

Слід зазначити, що формування і зміцнення національної свідомості засобами ЗМІ значною мірою залежить від їх позиції у суспільстві. За умов, що засоби масової інформації є незалежними, вони здатні збагачувати загальнодержавні й національні цінності в умовах глобалізованого світу, відтворювати і транслювати історико-культурні традиції зі своїми мовленнєвими статутами.

У сучасному світі запорукою стійкості, незалежності держави є її власний національний інформаційно-культурний простір. З розпадом СРСР українське суспільство, яке протягом довгого часу було інформаційно закритим, відчуло на собі тиск потужного інформаційного потоку із Заходу та Росії, оскільки в умовах глобалізаційних процесів важко ізолюватися від зовнішнього світу. Небезпека полягала у тому, що національні суспільства могли досить легко втратити свій специфічний менталітет, потрапити під вплив інших культур та забути про свої традиції та мовленнєві статuti. Саме ЗМІ можуть відіграти вирішальну роль у підсиленні консолідації суспільства та збереженні його національно-культурної самобутності.

Натомість реально вітчизняні ЗМІ у сучасних умовах глобалізації не витримують конкуренції з впливами іноземних держав. Яскраво вираженою тенденцією є посилення в сучасному українському суспільстві системних інформаційних потоків, які шляхом просування у суспільну свідомість чужих українцям ідеалів та цінностей, ментальних особливостей інших держав та народів фактично розмивають державну мову, духовність, історичну пам'ять і, зрештою, власне українську державність.

За різними оцінками, нині національний культурно-інформаційний та мовний простір переважно заповнений продуктом неукраїнського походження. Йдеться передусім про глобальну культурно-інформаційну експансію західних країн, зокрема США, яка створює дедалі відчутнішу загрозу безпеці українського суспільства. Також існує загроза розвитку українського мовлення через запозичення багатьох мовних оборотів із Західних країн.

Крім того, ненормована та безконтрольна присутність в українському інформаційному просторі російських ЗМІ утворила нині потужний канал впливу на свідомість українських громадян. Стає дедалі більш очевидним, що він є інструментом просування на територію незалежної України інтересів сусідньої держави. В. Балушок зазначає, що сьогодні 90% книг, які є у продажу в Україні, зроблені в Росії; 80% газет і журналів не тільки російськомовні, але за більшістю з них у той чи інший спосіб стоїть Росія; більшість фільмів на CD-дисках-або російські, або перекладені у Росії.

За даними Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, кількість вітчизняного продукту на загальнонаціональних українських телеканалах не перевищує 30%.

Важливою умовою формування в Україні цілісного національного інформаційно-культурного простору має стати реалізація виваженої державної політики, яка б створювала необхідні умови для повноцінного функціонування у суспільстві вітчизняних ЗМІ як важливого чинника формування і зміцнення національної свідомості громадян України, утвердження незалежної держави.

Шевченко А. В.
НТУ «ХП»

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

Лексичний склад нашої мови, як і будь-якої іншої, містить велику кількість сленгових утворень, що відповідають певним соціальним і професійним групам людей. Упродовж тривалого часу визначався єдиний стандарт літературної мови. Проте існування різноманітних діалектів, жаргонів, сленгів доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе й розвивається, тому її дослідження залишається актуальним і на сьогоднішній день.

Останнім часом поширеним є залучення сленгових номінацій до мовлення теле- та радіопередач, газет, журналів тощо. Це пояснюється тим, що автори намагаються наблизити їх до кола слухачів (читачів), надати відтінку молодіжної розкутості. Це підтверджує наявність величезного впливу сленгу як вияву молодіжної культури на людей різного віку. Але сленг здобуває позиції не лише у ЗМІ та музиці – найвідоміші імена нового покоління в сучасній літературі пов'язані з цим явищем. Таке значне поширення сленгу в творах літератури можна зарахувати до наслідків так званого «жаргонного вибуху».

Нашою метою є опис молодіжного сленгу як однієї з підсистем сучасної української мови: виявлення його диференційних ознак, особливостей вживання, установлення значень сленгових одиниць і виразів, визначення джерел його поповнення й способів творення.

Пласт сленгової молодіжної лексики великою мірою становлять новоутворення (неологізми), які формуються та змінюються разом зі змінами в суспільстві. Проблемою молодіжного сленгу займалися такі вчені, як В. Д. Жураховська, Л. О. Ставицька, І. Р. Гальперін та ін. За свідченням Лесі Ставицької, сучасний молодіжний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення.

Лексеми утворюються під впливом найрізноманітніших факторів, серед яких особливо виділяються кримінальний жаргон, інтержаргон, власна інтерпретація серед молоді деяких термінів тощо. Багато лексем молодіжного сленгу семантично дублюють поширені в інтержаргоні одиниці без будь-яких трансформацій: *шари*, *моргала*, *баньки* (очі); *лимон* (мільйон грошових одиниць); *стріляти* (просити); *поїхати* (збожеволіти); *бичок*, *чинарик* (недопалок); *кабак* (ресторан); *хахаль* (кавалер, наречений); *миша* (кишеньковий злодій); *криса* (той, хто краде у своїх); *малахольний* (ненормальний); *шнобель*, *нюхало* (ніс).

Походження деяких слів молодіжного сленгу зрозуміти досить легко. Так, наприклад, не становить труднощів пояснення таких слів, як *зубр* (людина, яка присвячує забагато часу навчанню). Це слово, вочевидь, пішло від дієслова *зубрити* (вчити напам'ять); подібна ситуація в словах *парохід* (той, хто відвідує пари) та *парогуль* (той, хто пропускає заняття), що складаються з двох основ *пара* та *ходити* (в першому випадку) і *пара* та *гуляти* (в другому); *гуртак* (гуртожиток) та ін. Подібні слова є досить поширеними й завойовують позиції, через те, що мають

яскраво виражене іронічне забарвлення, а це притягує молодь, адже володіти добрим почуттям гумору – це «модно» і «класно». Власне, почуття гумору допомагає підліткові виділитися із загалу та підкреслити свою особистість .

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *кайф* (задоволення) – *кайфовий*, *кайфоломицьк*, *кайфолом*; *баши* (гроші), *кашляти* (платити), *башильовий* (платний), *небашильовий* (недорогий) тощо. Однією з цікавих особливостей молодіжного сленгу є зміна значення лексем літературної мови, що додає мовленню іронічного забарвлення. Наприклад, *базар* у літературній мові – торгівля на відкритому місці, у молодіжному мовленні це слово має зовсім інше значення, а саме – *мовлення*. Дієслова *запльовуватись*, *грузити*, *кінчатися*, *стріляти*, *висіти*, *наїжджати*, *доганяти*, *солянка* мають цілком розбіжне значення у літературній та сленгові мовах. Проте одиниці молодіжного сленгу теж змінюють свою семантику в сленгові окремих груп. Ще один із прийомів, що застосовуються в молодіжному мовленні, – це заміна слів їх семантичними синонімами, тобто такими, що мають не зовсім доречний смисловий відтінок. Наприклад, замість словосполучення *іди сюди*, вживається: *мандруй сюди*, *мігруй сюди*, *крокуй сюди* тощо. Молодіжному мовленню також властива велика кількість вставних слів, що передають емоції розповідача: *блін*, *йо-ма-йо*. Семантика цих слів зрозуміла лише при усному мовленні й виражається тільки за допомогою інтонації. Активно використовуються занижено емоційні суфікси, наприклад: *-ха* – *депресуха*, *класуха*; *-ло* – *файло*, *хавало*, *хлебало*. Трапляються й здрібніло-пестливі суфікси: *телик* –телевізор, *велик* – велосипед, *хом'ячок* – комп'ютерна мишка, *тазик* – комп'ютер. Як уже говорилося, характерним для сленгу (зокрема, комп'ютерного) є закон економії мови у гіпертрофованому вигляді: *маг* – магнітофон, магазин; *комп* – комп'ютер; *дезе* – домашнє завдання; *фізра* – фізкультура.

Отже, у молодіжному середовищі сленг посідає помітне місце як засіб виділення індивіда із загалу та спосіб вербального (мовного) спілкування.

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Соціальні мережі об'єднують мільйони людей, які використовують їх як інструмент спілкування між собою. Сучасна людина не уявляє себе без Інтернету, дедалі більша частина її життя є віртуальною.

Мова в соціальних мережах реалізується за допомогою різних каналів і може бути репрезентована письмовим текстом, зображенням, аудіо- та відеофайлами. Письмовий текст застосовується значно частіше, оскільки саме таку форму користувачі вживають для подачі 95% інформації.

Дослідження соціальних мереж та мови спілкування в них, проведене різними соціологічними групами, демонструє, що в відомих соціальних мережах (Twitter, Facebook та ВКонтакте) лише 7% користувачів залишають повідомлення (новини, статуси) українською мовою. Фахівці Київського міжнародного інституту соціології стверджують, що суржилом спілкуються і пишуть від 11% до 18% українців, або ж від п'яти до восьми мільйонів осіб.

Більшість інформації (85%), що подається у соціальній мережі ВКонтакте – російськомовна. Частина україномовної інформації становить всього 14%. Україномовними найчастіше є спільноти українських компаній, ЗМІ, політичних чи громадських організацій, блоги та сайти міст (що мають свою сторінку у соцмережах) та ін. Більшість інформації в них подана українською літературною мовою.

Іншим вагомим сектором використання української мови є приватні повідомлення, оголошення, написи на малюнках, вислови (статуси) і т.і.. Однак у цьому середовищі літературну мову використовують рідко, що зумовлено індивідуальними мовними уподобаннями автора. У приватному мовленні вживаються різноманітні форми суржику зі значною кількістю русизмів, а також російськомовних додавань, транслітерованих українською.

Використання таких лексичних одиниць дослідники пояснюють різними факторами. По-перше, неоднорідністю соціального статусу (і, відповідно, рівнем освіти) користувачів соціальних мереж; по-друге,

анонімністю спілкування, що, в свою чергу, створює умови для виникнення віртуальної особистості, яка може відрізнитися від особистості в реальному житті.

Разом з тим, спілкування у мережі відбувається тільки за посередництва технічних засобів, що зумовлює використання пунктуаційних знаків задля вираження емоційного стану. Відсутність безпосереднього контакту і неможливість використання невербальних засобів призводить до надмірної кількості непотрібних розділових знаків (*навіщо????777, нічого собі !!!!!, ти де????, ти знаєш ..... я хотів ..... попросити тебе ....*). Окрім того, інформація подається без розрізнення великих і малих літер (*поїду в київ, він в америці, ромки сьогодні не було*). Через неможливість використання екстралінгвальних засобів (голосу, тембру, тональності) використовують великі літери на позначення наголосів у словах (*прошУ, шкодА, тОму*) чи для посилення емоційності та експресивності (*АААААаааУУУууу! ПроШШШу! ДАААААй!*).

Інтернет-спілкування також позначене короткими та лаконічними структурами, адже інформація, що передається, повинна мати максимально стислий зміст. Тому в мовленні користувачів соціальних мереж переважають прості, означено-особові речення (*Іду в магазин, Був в універі, Сиджу за компом, Забіжу завтра*). Крім цього, дуже часто використовуються скорочення слів (*ок, норм, дяки*). Ці моделі інтернет-комунікації активно переносяться і на безпосереднє та повсякденне спілкування. Мовці віком від 15 до 25 років, які щодня спілкуються у соціальних мережах при безпосередньому спілкуванні, використовують 80% лексики, яка виникла і побутує в мережі.

Таким чином, можемо дійти висновку, що лише 7% користувачів соціальних мереж залишають повідомлення (новини, статуси) українською мовою. Лише 14% інформації в соціальних мережах подається українською. Ці цифри свідчать про те, що українську мову замало використовують в соціальних мережах. Це призводить до негативного впливу на українську мову іншими більшою мірою вживаними мовами користувачами соціальних мереж. Саме тому, щоб зменшити цей вплив, слід сприяти використанню української мови в соціальних мережах.

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ: ЗАСТОСУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Мова кожного народу функціонує й розвивається в контексті мов світу й під впливом цього контексту. Країни та їх народи перебувають у постійних економічних, політичних, наукових і культурних взаємовідносинах. Тому всі спроби штучної ізоляції національної мови від інших мов суперечать об'єктивним законам розвитку людства і його найдивовижнішого феномену – мові. Поява і розвиток комп'ютерних технологій та Інтернету сприяють виникненню та використанню в українській мові різноманітних іншомовних запозичень.

Сьогодні такі запозичення є у всіх сферах нашого життя: предмети повсякденного вжитку (*одяг, взуття, побутові речі, продукти харчування, гроші*); комп'ютерні технології; культурна складова (*стилі музики, мода, концерти, різноманітні заходи*); спорт і інше. Навіть як ми виражаємо емоції та реакцію на події або як ми називаємо людей навколо себе, стало предметом іноземних запозичень.

Англійська мова стає все більш популярною і необхідною у нашому житті, тому просто не може не брати участь у такому явищі, як молодіжний сленг. Багато молодіжних жаргонізмів – це слова, які запозичені з англійської мови, але так і не перекладені українською. Жаргонні слова настільки влилися в сучасну мову, що жаргонізми розуміють навіть ті люди, які ніколи в житті не вивчали англійську мову. Наприклад: *респект (respect) – повага; лузер (looser) – невдаха; дрінк (drink) – напій; піпл (people) – люди; бест (best) – краций*. Причому написання цих жаргонних слів вільне, можна користуватися як латиницею, так і кирилицею. Наприклад: *пісня made in підвал – неякісна музична композиція; соррі (sorry) – вибачте*. Слід зауважити, що в деяких запозичених з англійської слів спостерігаються українські елементи словотвору. Наприклад: *фейсом об тейбл – обличчям об стіл*. Жаргонізмів з використанням німецької і французької мов не так багато, і серед них деякі утворенні за правилами української мови. Наприклад: *Ахтунг! – Увага!; я шпрехаю німецькою – я говорю німецькою; пардон – вибачте*.

Постає питання: використання іноземних запозичень в українській мові – це добре чи погано? Багато людей вважають, що велика кількість запозичень свідчить про розвиненість нашого суспільства, але фахівці-мовники занепокоєні. Вони стверджують, що останнім часом все загрозливішою стає ситуація з масовим засвідченням мови новітніми запозиченнями з англійської. За мелодійність українську мову часто порівнюють зі співом солов'я. Проте останні десятиріччя у звичайному спілкуванні українці стали використовувати настільки багато запозичених з інших мов слів, що лінгвісти висловлюють сумніви щодо виправдання такої аналогії.

Можливо, такі запозичення в молодіжному сленгу мають важливе значення, але необхідно пам'ятати, що їх надмірне вживання призводить до збіднення рідної мови. Ми маємо поважати традиції нашої літературної мови і вживати дані вирази в певному соціально-культурному оточенні, де вони будуть доречні.

Таким чином, слід відзначити велику вагу іноземних запозичень у процесі формування словника сучасної молоді. Процес запозичення відбувається постійно, віддзеркалюючи реалії нашого життя, даючи їм нові найменування. Однак не можна допустити, щоб такі процеси проходили стихійно або невмотивовано, бо часто яскрава та приваблива запозичена лексика є зовсім непродуктивною в системі сучасної української мови.

СЕКЦІЯ 10

КОСМІЧНИЙ ВЕКТОР В ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Близнюк М.Ю., Георгієвський В.П.
НТУ «ХП»

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК «ДЕРЖАВНОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ» НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Одним із важливих напрямів розвитку української науки є дослідження у галузі фармації. Провідним центром у цій галузі в Україні залишається науково-дослідний інститут ДП «Державний науковий центр лікарських засобів» (ДНЦЛЗ). Започаткування наукових студій фармації у Харкові пов'язано з діяльністю, створеного у 1899 році Харківського фармацевтичного товариства. Першим головою якого став приват-

доцент Харківського університету М. П. Красовський. Мета Фармацевтичного товариства полягала в розв'язанні наукових і практичних завдань, що відносяться до галузі фармації і суміжних з нею наук. У другому параграфі Статуту зазначено, що для досягнення своєї мети Харківське фармацевтичне товариство «відкриває, з дотриманням відповідних прав, аптеки, кабінети для дослідження, лабораторії, засновує курси, інститути».

Харківське Фармацевтичне товариство поклало початок хіміко-фармацевтичному і бактеріологічному інститутам. Тому зародженням ДП ДНЦЛЗ слід вважати рішення Харківського Фармацевтичного товариства про відкриття хіміко-фармацевтичного інституту, що було прийняте в серпні 1913 року. Першим директором інституту (1913–1932 рр.) став фармацевт за освітою, професор А. Д. Розенфельд. За оцінкою А. Д. Розенфельда на той час «науково-дослідних інститутів фармації в Україні не було... Не було єдиного керівництва, єдиного напрямку у виборі та розробці тематики, єдиної думки відносно її теоретичної і практичної цінності». Ці завдання і були поставлені перед колективом новоствореного інституту. Важливим етапом у становленні фармацевтичної галузі в Україні стало заснування у 1920 р. у Харкові Інституту експериментальної фармації. Ініціатором становлення нової установи став також А. Д. Розенфельд. На думку вченого «такого роду установа, в якій об'єднані творчу думку і наукову роботу фармацевта, хіміка і лікаря-фізіолога, має перед собою вельми широкі і багатообіцяючі завдання і перспективи, в сенсі розвитку у нас хіміко-фармацевтичної промисловості, покладе початок звільненню від іноземної залежності. Перша Всеукраїнська конференція з медичної освіти розробила головні положення про фармацевтичну освіту, в яких акцентувалася увага на підготовці фармацевтів із вищою освітою».

Цей спеціалізований інститут виник на основі об'єднання Бактеріологічного, Хіміко-фармацевтичного і Пастерівського інститутів Харківського медичного товариства новий хіміко-фармацевтичний інститут був названий експериментальним. Намічено нові завдання, серед них основні: сприяння розвитку фармацевтичної промисловості в Україні.

Експериментальний хіміко-фармацевтичний інститут в м. Харкові з'явився першим за часом заснування і єдиним в Україні науково-дослідним інститутом в галузі фармації. Попри численні перейменування, інститут став профільною науково-дослідною установою, і доробок

його вчених безпосередньо вплинув на розвиток науки, фармацевтичної промисловості та аптечної справи у цілому. У 1921–1929 рр. інститут проводив аналіз якості всіх препаратів, що знаходяться на ринку України.

З квітня 1930 року інститут отримав нову назву – Всеукраїнський експериментальний фармацевтичний інститут. У 1935 році за своєю структурою інститут був комплексною науково-дослідною установою. Головне завдання інституту – глибоке і всебічне вивчення лікарських речовин. Інститут почав відлік основним напрямом своєї діяльності – створення наукових напрямів дослідження біологічно активних речовин та технологія виготовлення лікарських форм і контроль їхньої якості. При цьому, в основу роботи Інституту був покладений девіз: «Від біологічно активної субстанції – до створення лікарської форми і впровадження її у виробництво».

15 березня 1939 року був затверджений Статут експериментально-виробничої хіміко-фармацевтичної лабораторії при Українському інституті експериментальної фармації. Лабораторія була створена для виробництва нових хіміко-фармацевтичних препаратів за методами, розробленими в інституті, а також для проведення експериментально-виробничих робіт. На підставі доповідної записки директора інституту в березні 1941 року Український інститут експериментальної фармації був перейменований в Український науково-дослідний хіміко-фармацевтичний інститут. У 1934–38 рр. інститут розвернув роботу зі застосування фізико-хімічних методів в дослідженні фармпрепаратів. У 1938 році Український інститут експериментальної фармації вів роботу зі складання Атласу лікарських рослин.

Розроблені інститутом методи послужили матеріалом для складання статей Державної Фармакопеї СРСР VIII видання. Співробітниками інституту підготовлено понад 40 статей, на 80 статей були подані рецензії. Разом з вивченням рослин, уживаних в офіційній медицині, інститут проводив вивчення рослин, які використовувалися у народній медицині. У 1936 році експедицією інституту обстежено декілька районів України. У результаті робіт із вивчення лікарської рослинної сировини інститутом розроблені методи отримання низки лікарських засобів.

Отже, у 1913 році в Харкові з'явився перший в Україні спеціалізований заклад у галузі фармації – хіміко-фармацевтичний інститут, нині

«Державний науковий центр лікарських засобів», який залишається провідним науково-дослідним центром і до нині.

Бутенко Є.
НТУ «ХП»

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

Глобалізований світ вступив у другій половині ХХ ст. в добу пост-індустріального, або інформаційного суспільства, де головною цінністю є знання та інформація. Особливого значення в «суспільстві знань» набуває національна видавнича справа, що є не лише важливою галуззю економіки та підприємницької діяльності, а й сегментом національного інформаційного простору, елементом культури, інструментом гуманітарної політики як сфери функціонування національної безпеки держави.

Дослідження вказаної теми є полідисциплінарним, базується на теорії національної безпеки, стратегічного менеджменту, інформаційної безпеки, теорії сек'юритизації, теорії комунікацій, постколоніальних студіях. Окремі її аспекти вивчалися Я. Ісаєвичем, Г. Почепцовим, С. Здіоруком, Л. Чупрієм, М. Тимошиком, В. Шпаком, Б. Дурняком. Проте безпековий вимір даної проблеми обійдений увагою дослідників. Запропонована розвідка покликана заповнити цю лакуну, її завданням є з'ясування складових процесу сек'юритизації проблеми, вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності стратегічного менеджменту галузі та захисту національного інформаційного простору в умовах цивілізаційних та інформаційних гуманітарних смислових війн.

Комплексна смислова війна, розв'язана Росією проти України, за висновком професора Г. Почепцова, передувала військовій агресії. Вона відбувається в концептуальному полі, базується на зовнішньому прихованому управлінні інформаційним та віртуальним простором країни. Війна через трансформацію масової свідомості та зміну поведінки спрямована на знищення ідентичності українців, руйнацію системи цінностей, національної картини світу та імплантації чужої. Головна ж мета смислової війни або «війни відкладених перемог» перебуває у фізичному просторі – це реалізація національних стратегій агресора:демонтаж

Української держави, зміна напрямку її розвитку та парадигми, відмова від євроінтеграції та входження в Євразійську неоімперію на правах залежної території.

Науковець р. Кларк стверджує, що силу країни в кібервійні визначають три складові – атака, залежність та оборона. Україна залежна і в інформаційному, і в смисловому вимірах, їй не вистачає власних новин, книг, і цей вакуум заповнюється чужим культурним продуктом, у даному випадку російським, який несе антиукраїнський контент і смисл. Ситуація у національній видавничій справі вийшла з-під контролю держави. Український ринок більш ніж на 80% заповнений російською книжковою продукцією, щорічно в Україну завозиться понад 55 млн книг із Росії, російські видавці щорічно заробляють в Україні близько 350 млн грн. Величезною проблемою є низька конкурентоспроможність вітчизняної книги. В Україні видається менше 0,7 книги на особу (у Німеччині наприклад 12), 220 назв книг на 1 млн жителів (у розвинутих країнах близько тисячі).

Конструювання ефективної моделі стратегічного менеджменту національної видавничої справи як управлінського процесу потребує 1) постійного моніторингу її поточного стану та зовнішнього середовища; 2) аналітико-синтетичних досліджень, що мають на меті вироблення стратегічних цілей та ефективних методик створення і утримання конкурентних переваг галузі в довгостроковій перспективі; 3) вироблення стратегічної концепції розвитку сфери із урахуванням безпекових проблем як важливої складової системної державної політики; 4) розробка тактичного плану, спрямованого на поетапну реалізацію стратегії та оцінка результатів; 5) урахування факту безперервності даного процесу та важливості адаптації, корекції стратегії та регулювання тактики відповідно до зовнішніх та внутрішніх змін та запитів.

Отже, національна видавнича справа є вагомим елементом не лише економічної системи, але й сферою функціонування національної безпеки держави. Вихід із кризи цієї галузі є можливим за умови реалізації наступних заходів: 1) визнання національної видавничої справи України національним стратегічним пріоритетом та сферою функціонування національної безпеки держави; 2) розробки ефективної моделі стратегічного менеджменту галузі з урахуванням безпекової складової; 3) організації нормативно-правового, комунікативного, кадрового, інформаційного, фінансового, технічного забезпечення розвитку національ-

ної видавничої справи України та захисту українського інформаційно-культурного простору; 4) реалізації комплексу протекціоністських заходів пріоритетної підтримки національної видавничої справи; 5) вивчення та впровадження у практику досвіду державної політики країн ЄС у видавничій справі та європейських стратегій підвищення конкурентоспроможності національної друкованої продукції.

Голова В. В.
НТУ «ХП»

УЧАСТЬ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ПАВЛОВИЧА ЛІДОВА У ОБЛАДНАННІ ГАЗОВОГО ЗАВОДУ ХТІ

Одним із найбільших технологічних інститутів, що займалися підготовкою молодих спеціалістів для у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст. став Харківський технологічний інститут. Чільне місце у навчанні інженерів належить професору хімічної технології ХТІ Олександрові Павловичу Лідову. Він одним із перших вказав на важливість застосування у доменному виробництві нафтогазових генераторних печей конструкції відомого у той час інженера П. І. Лазарева. О. П. Лідов наголошував: на оригінальний прийом отримання нафтового газу у печах, що досліджувався П. І. Лазуревим на промисловому виробництві у м. Баку. Цей прийом загазованості нафти використовувався на більшості металургійних заводах країни. Тому, науковець наголошував на використанні неврахованих статистикою значних обсягів виробництва та використання газу у металургійному виробництві.

Ще у 1890 р. для ХТІ актуальним стало питання створення мінігазового заводу для опалення приміщень. Реалізація цього заводу була покладена на тоді ад'юнкт-професора Олександра Павловича Лідова. Завдяки його діяльності у короткий термін було завершено обладнання газозаводу. З одного боку газ став забезпечувати опаленням та освітленням аудиторії та лабораторії інституту. Також на підприємстві відбувалася підготовка фахівців з газової справи. Окрім того, що професор фактично створив газовий завод у ХТІ, вчений надавав консультації щодо створення газових заводів у Харкові та Харківській губернії.

Так, науковець використав свій досвід створення газозаводу ХТІ у наданні консультації щодо будівництва такого ж заводу на тери-

торії Катеринославського вищого гірничого училища у 1907 р. Коли директор училища запросив відомості щодо побудови газового заводу ХТІ, науковець у відповідь доповів, що при вступі на посаду завідувача газового заводу ХТІ будівля була вже встановлена, тільки внутрішнє обладнання було у повністю незадовільному стані. Вчений вказав на були зіпсовані піч та реторти скоріш за все через вибух, холодильників і ексгаустерів взагалі не було на виробництві, як і обвідної мережі труб, газові годинники проржавіли, басейни при газгольдерах не тримали води. Ним був проведений ремонт заводу у 1890–91 рр., все поламане обладнання вчений замовив із-за кордону. Тому, з 1891 р. газовий завод працював вже у повну потужність.

Таким чином, О. П. Лідов став одним із найкращих фахівців з газової справи у Наддніпрянській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Теоретичні розробки Олександра Павловича Лідова у галузі газової справи органічно поєдналися з його практичною діяльністю у ХТІ. Тому, основним із його практичних досягнень вважають повернення до життя газового заводу.

Гончаренко О. Г.
НТУ «ХП»

ПРОВІДНИЙ ВЧЕНИЙ-ЕКОНОМІСТ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ

Наукова спадщина вченого становить близько 140 великих праць, що торкаються майже всіх ділянок економічної науки. Найбільше значення має його теорія періодичних криз, вивченню яких він присвятив низку праць, що появилися і в перекладах на німецьку та французьку мови і здобули йому світове ім'я. Справді, Михайло Туган-Барановський був одним з перших у світовому масштабі, хто, усвідомлюючи обмеженість і недосконалість як суто ринкових, так і планових регуляторів, пропонованих ортодоксальним марксизмом, висунув концепцію їхнього синтезу. Його ідеї відіграли важливу роль у відродженні нормального економічного життя в роки НЕПу, однак наприкінці 20-х років цей напрямок розвитку економічної науки був розгромлений більшовицькою владою. А його оригінальні твори з проблем грошового обігу, аграрних і

податкових реформ, соціології і політичної економії були надовго забуті, як і його ім'я.

Народився М. І. Туган-Барановський у 1865 р. у селі Солоне, Харківської губернії. Рід Туган-Барановських по батьківській лінії походить з татарських поселенців XIV століття на Литві. Повне прізвище Туган-Мірза Барановський. Батько був артилерійським генералом, а мати належала до роду українських інтелігентів з Полтавщини. Вона й займалася вихованням дітей, яких у сім'ї було четверо.

У 1889 р. Михайло закінчив фізико-математичний та екстерном юридичний факультет Харківського університету. Ще у 1890 р. з'являється перша наукова робота молодого економіста. У журналі «Юридический вестник» опубліковано статтю «Вчення про граничну корисність господарських благ, як причина їх цінності», в якій критично оцінено теорію трудової вартості та граничної корисності.

Захопившись питаннями соціально-економічної теорії Маркса М. І. Туган-Барановський публікує книги про життя, наукову і суспільну діяльність відомих на той час європейських інтелектуалів XIX ст.: «Прудон, його життя і діяльність» та «Мілль, його життя і навчально-літературна діяльність». Ці праці принесли йому широке визнання у наукових колах. У 1892 р. науковець їде до Великої Британії доповнювати свої студії.

М. І. Туган-Барановський критично переглянув політекономію марксизму у книзі «Основна помилка абстрактної теорії капіталізму Маркса» і в наступних працях «Нариси з новітньої історії політекономії і соціалізму», «Теоретичні основи марксизму», «Основи політичної економіки» (1909). В зазначених роботах учений рішуче виступає проти теорії класової боротьби як двигуна прогресу.

В основу свого економічного вчення Михайло Іванович поклав ідею про взаємозв'язок коливань виробництва з періодичним зростанням основного капіталу. Так, збільшення інвестицій у сферу виробництва викликає самовільне зростання усіх елементів економічної активності. Ця теорія мала широкий міжнародний резонанс.

Починаючи з 1906 р. М. І. Туган-Барановський цілком віддається педагогічній та науковій діяльності, виступає головним редактором журналу «Вісник кооперації», редагує серійне видання «Нові ідеї в економіці». Свої теоретичні напрацювання з питання кооперації він зміг перевірити на практиці в Україні. Це знайшло відображення в книзі 1916 р.

«Соціальні основи кооперації», наступного року вчений видає працю «Паперові гроші і метал».

Перед Першою світовою війною М. І. Туган-Барановський співпрацював з М. С. Грушевським та іншими українськими ученими над підготовкою енциклопедичного довідника «Український народ в його минулому і сьогоденні» (1914–1916). Друком вийшло два томи, а третій, зредагований Туган-Барановським і присвячений народному господарству України, так і не з'явився. Вчений відстоював створення власної української валюти.

Навесні 1917 р. створено Українську Центральну Раду. Заступник Голови Центральної Ради – В. Винниченко надсилає йому телеграму з проханням посісти пост Генерального Секретаря фінансів. Учений погоджується. Всі свої сили зосереджує на педагогічній, науковій і науково-публіцистичній роботі. Читає лекції в Київському університеті, редагує журнал «Київська кооперація», публікує працю «Про кооперативний ідеал» (1918 р.), «Кооперація, її природа і мета» (1919 р.). остання до речі написана українською мовою. З 1919 р. М. І. Туган-Барановський керував роботою з'їзду українських кооператорів та очолював керівний орган цього руху.

Треба зазначити, що М. І. Туган-Барановський був одним з перших дійсних членів-засновників Академії наук України, очолював соціально-економічний Відділ. За його активної участі створено два інститути (Інститут з вивчення економічної кон'юктури та народного господарства та Демографічний інститут), три постійні комісії. Помер раптово в січні 1919 р. у поїзді дорогою до Парижа поблизу Одеси від серцевого нападу. Похований в Одесі.

Горелова С. А.
НТУ «ХПИ»

РЕАЛЬНЫЕ И ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ПАО «ХАРТРОН» НА МЕЖДУНАРОДНОМ КОСМИЧЕСКОМ РЫНКЕ

За годы независимости предприятие ПАО «ХАРТРОН» неоднократно принимало участие в международных космических проектах. Одно из самых крупных достижений на международном рынке – это запуск 20.11.1998 г. функционально-грузового блока «Заря», с которого нача-

лось строительство международной космической станции «Альфа». Необходимо так же отметить проект РН «Днепр», и ракету «Рокот» центра им. М. В. Хруничева, на которых используется система управления разработки специалистов предприятия. Спутник «Египтсат», который был успешно запущен 17.04.2007 г. с космодрома Байконур украинским ракетоносителем «Днепр – 1». Это проект был разработан для Египта КБЮ с участием ПАО «Хартрон». Участие в танковом проекте с Пакистаном, где использовались баллистические вычислители разработки предприятия, и создание СУ первой ступени для тестовой итальянской ракеты»Vega».

Сегодня космическое агентство вплотную занято решением вопроса о вступлении Украины в ЕКА (Европейское космическое агентство). Предприятию есть что предложить иностранным заказчикам. В первую очередь это партнерское предложение по сотрудничеству в создании СУ спутниками и РН разных классов, участие в проекте по утилизации космического мусора, по разработке СУ для спутников-роботов, в решении вопроса астероидной угрозы. Возможно, что после принятия решения о членстве Украины в этой ассоциации, решится и вопрос участия в международных проектах ученых и специалистов организации.

В настоящее время «Хартрон» занимается разработкой новых приборов, на базе волоконно-оптических гироскопов. Это новое слово в технике и уже имеются опытные образцы. Предприятие активно начало заниматься закупкой оборудования в надежде на будущую компенсацию от заключенных контрактов. Чтобы иметь перспективы, в том числе и на международном рынке нужно быть к этому, прежде всего готовыми. Часть международного рынка, где предприятие может заявить о себе – это контракты со странами, которые только подключаются к клубу ракетчиков. Не так давно ПАО «Хартрон» нанесла визит делегация из Кореи, проявив интерес к продукции предприятия. Очевидно, что в этом направлении, у отечественных производителей СУ есть возможности для сотрудничества.

Что касается реального международного сотрудничества на текущий момент это договора с Китаем и проект «Антарис». С Китаем на выходе уже четыре контракта. Эти проекты основаны на опыте организации. Также фирма принимает участие в американском проекте «Антарис». В этот проект взяли СУ первой ступенью ракеты, разработанную для американской компании «Orbital Sciences Corporation». В данный

момент фірма виробить заміну двигателя и обшчу модернізацію ракети, поэтому в проекті є перспективи на дальнєше сотрудицтво.

Опыт и желание у коллектива ПАО «Хартрон» имеются, необходимо решить вопрос с финансированием и мотивацией для молодежи. Накопленный опыт некому передавать. И в решении этой проблемы должно быть заинтересовано государство. Что же касается международного сотрудничества необходимо отметить отсутствие маркетингового опыта. Мало обладать знаниями и возможностями, необходимо уметь о себе рассказать, преподнести информацию в нужном свете, быть «на слуху». «Хартрон» реально оценивает свои силы. Государству необходимо обратить внимание на рекламу украинского производителя в международных масштабах. Помогать находить клиентов, договариваться о цене, чтобы в первую очередь на международном космическом рынке знали о реальных возможностях и о потенциале специалистов ракетно-космической отрасли Украины.

Довбишова Н. О.
НТУ «ХП»

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ПРОФЕСОРА ХІМІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ О. П. ЛІДОВА ЗА РОКИ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ У ХТІ

Завдяки науково-педагогічній діяльності в ХТІ проф. О. П. Лідов створив навчально-методичну базу з спецкурсів технології органічних та фарбувальних речовин, упорядкував матеріально-технічну базу кафедри, відкрив газовий завод. Під його керівництвом відбулося становлення таких науковців: Б. Н. Тютюнникова, Г. М. Гулінова, М. І. Кузнєцова, які розвинули у ХХТІ наукові напрямки з технології жирів, фарбників та коксування. Відзначено, що проф. О. П. Лідов підтримав наукові дослідження хіміка-органіка С. О. Фокіна. Крім досліджень з технології органічних та фарбувальних речовин, проф. О. П. Лідов активно працював над роботою із виділенням та вивченням інертних газів, що містять вуглець, азот та водень. Подальше вивчення науково-технічної спадщини проф. О. П. Лідова та його послідовників дозволить вирішити питання визначення наукової школи ученого.

О. П. Лідов народився 29 червня 1853 року в Смоленській губернії Бельського повіту у родині штабс-ротмістра. По закінченні Московської гімназії у 1870 році він вступив на природничий факультет Московського університету, але через рік перейшов до Санкт-Петербурзького практичного технологічного інституту на хімічне відділення, оскільки його перш за все цікавило практичне застосування хімії у житті. Внаслідок розриву через різні політичні погляди стосунків із батьком, Олександр втратив матеріальну підтримку з боку родини і був змушений заробляти собі на життя. По закінченні інституту О. П. Лідов впродовж двох років працював учителем фізики та хімії у приватному училищі при заводі Мальцева Калузької губернії. Перші спроби реалізувати себе за спеціальністю пов'язані із роботою на одній із самих крупних мануфактур Російської імперії – мануфактурі А. І. Баранова Володимирської губернії, в якій він впродовж десяти років завідував організованим ним хімічним заводом. Окрім виконання своїх службових обов'язків, О. П. Лідов плідно займався науковою роботою. Так, дослідження «Способ электролитического беления и приготовления хлорноватокислых солей», яке він виконав разом із В. О. Тихомировим, було відзначено нагородою на виставках у Москві (1882) та у Відні (1883). На думку спеціалістів, це була одна із перших спроб застосування електрики в цій галузі. За цей час він виконав та надрукував на сторінках «Журнала Русского физико-химического общества» 16 експериментальних досліджень, причому лише чотири з них у співавторстві. Наукові розробки знаходили втілення у виробництві: на фабриці товариства Соколовської мануфактури був запроваджений новий спосіб витравлення білого малюнку на червоному фоні. Велику роль у долі О. П. Лідова відіграв Харківський технологічний інститут, до якого він був призначений за рекомендацією проф. М. І. Тавілдарова у 1889 році на посаду ад'юнкт-професора кафедри хімічної технології органічних та фарбувальних речовин. Це відкрило для нього можливість повністю присвятити себе науковій та педагогічній діяльності. Необхідно зауважити, що уведення до навчального плану предмету «Технології органічних речовин», вимагало від викладача теоретичної та практичної підготовки із різноманітних видів виробництв: паперового, клеєварного, шкіряного, лаковарного, обробки жирів, масло-робного, газового, нафтового, сухої перегонки дерева. Тому більшість кандидатів після ознайомлення із обсягом курсу відмовлялись від заміщення цієї посади. Ідеї та погляди О. П. Лідова випереджали вітчизня-

ний рівень розвитку хімічної технології, тому що він, добре володів трьома іноземними мовами, неодноразово відвідував провідні закордонні підприємства, ознайомлювався з новітньою технічною літературою, брав участь у роботі товариств, з'їздів тощо. За 42-річну наукову діяльність було надруковано 86 експериментальних робіт, більшість із них вийшла на сторінках «Журнала Русского физико-химического общества». Про значний внесок О. П. Лідова у поширення технічних знань свідчить його діяльна участь у роботі Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті, видавництві енциклопедичних словників Брокгауза та Ефрона, Товариства братів Гранат.

Отже, професор О. П. Лідов заклав принципові напрямки наукової та навчальної роботи з технології органічних речовин, що витримали випробування часом. Завдяки його доброзичливості та підтримці знайшли свій науковий шлях С. О. Фокін, М. . Кузнєцов, Г. М. Гулінов, Б. Н. Тютюнников. Олександр Павлович Лідов був один із видатних російських хіміків-технологів, за словами професора М. І . Кузнєцова. На сьогоднішній день попри визначальну роль професора О. П. Лідова як фундатора наукового та освітнього напрямку у НТУ «ХП» з технології жирів, технології фарб та напівпродуктів, технології коксування, питання визначення наукового доробку ученого залишається відкритим.

Звягінцева Ю. Ю.

НТУ «ХП»

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ДОРОБОК ПРОФЕСОРА ІВАНА ПАВЛОВИЧА ОСИПОВА

На сучасному етапі актуальність даної теми є очевидною, оскільки напрацювання вченого є масштабними і змістовними, дослідження проблематики мають всі перспективи для продовження. Ознайомлення студентської молоді, широкого загалу із життєвим шляхом і науковою діяльністю І. Осипова буде сприяти поверненню із забуття імені видатного вченого, який розпочав свою наукову діяльність у Харкові. Також необхідно популяризувати науково-технічний доробок видатної постаті Осипова не лише в межах Політехнічного вузу, а й на теренах всієї України. Перші кроки майбутнього вченого слугують яскравим прикладом для сучасного студентства, молодих науковців. Також пам'ять про цю Людину з великої літери має бути збережена для майбутніх поколінь.

Іван Павлович Осипов народився 30 липня (11 серпня за новим стилем) 1855 р. у м. Харкові. Після закінчення в 1871 р. 2-ї чоловічої Харківської гімназії для подальшого навчання вчений обрав фізико-хімічне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. Його вчителями, зокрема, були засновник сучасної фізичної хімії, майбутній академік М. М. Бекетов, професори Г. І. Ледермарк та О. П. Ельтеков. Перша студентська робота І. П. Осипова, присвячена вивченню дії сірчаної кислоти на аміден, як серйозне дослідження, була заслухана 6 березня 1875 р. на засіданні відділення хімії Російського Фізико-хімічного товариства. У своїй другій роботі Іван Осипов визначив довжину секундного маятника для міста Харкова.

Природні здібності дослідника та майбутнього вченого-хіміка, професора І. П. Осипова після закінчення 2-ї Харківської гімназії повною мірою розкрилися під час навчання на фізико-хімічному відділенні фізико-математичного факультету Харківського університету. Цьому сприяло те, що завдяки когорті відомих вчених-хіміків М. М. Бекетова, Г. І. Ледермарка, О. П. Ельтекова та інших у навчальному закладі була створена атмосфера наукового пошуку та підтримки талановитої студентської молоді. Перші студентські та лаборантські роботи, виконані І. П. Осиповим, мали всі ознаки серйозних наукових досліджень. Вони стали підставою для його входження до кола наукового середовища як офіційного члена фізико-хімічної секції Товариства дослідних наук Харківського університету в 1877 р. та виявилися добрим підґрунтям для фундаментальних наукових досягнень.

У 1906 р. І. П. Осипова як одного із найавторитетніших фахівців хімічної науки запрошеного до Харківського технологічного інституту на посаду професора органічної хімії з одночасним завідуванням хімічною лабораторією. Це було не випадковим, адже на початку ХХ ст. ХТІ став провідним вищим навчальним закладом на території нинішньої України в галузі хімічної технології. Учений викладав не лише органічну, але й неорганічну, аналітичну та фізичну хімію. Окрім ХТІ, у ці роки він продовжував читати курси хімії і в інших навчальних закладах Харкова, зокрема в Харківському університеті, Жіночому медичному інституті, на вищих жіночих курсах. Для студентів юридичного факультету університету вчений розробив авторський курс «Наукові основи експертизи в справах про підпал та про підробку». Як фахівця, його неодноразово запрошували для проведення різноманітних судових експертиз.

І. П. Осипов зробив значний внесок у розвиток теоретичної, неорганічної, органічної, фізичної, аналітичної хімії; поліпшення викладання хімії майбутнім медикам. Помітними стали його напрацювання в галузі історії хімії, історії вітчизняної вищої школи. Творча спадщина вченого нараховує 217 наукових праць, перекладів, редагувань, лекцій, рецензій, повідомлень, телеграм тощо. Учений представляв університет та ХТІ на низці наукових з'їздів країни, зокрема, на I-му та II-му Менделєєвських з'їздах із загальної та прикладної хімії; на VIII, IX, XI, та XIII з'їздах Російських природодослідників та лікарів, а також на III Всеросійському з'їзді з технічної та професійної освіти.

Камчатний В. Г.
НТУ «ХП»

ДОСЯГНЕННЯ ПРОФЕСОРА К. В. РОЛЛ У ГАЛУЗІ ХІМІЇ

Науковець, викладач, громадський діяч, професор Клара Володимирівна Ролл (1877–1958 рр.) увійшла в історію як одна із найталановитіших українських жінок – хіміків, послідовниця справи відомого вченого, директора (ректора) Харківського технологічного інституту, заслуженого професора І. П. Осипова. Попри це, її творча біографія досліджена вельми фрагментарно. Дана праця має на меті спробу узагальнення науково-освітніх досягнень К. В. Ролл на теренах хімії.

К. В. Ролл народилася 22 (10 травня) 1877 р. в Умані (колишня Київська губернія, нині – Черкащина) в сім'ї службовця. Навчалася в Одеській жіночій гімназії. Внаслідок того, що вища освіта для жінок у той час у Російській імперії була майже недоступна, продовжила навчання за кордоном у Швейцарії. У 1904 р. закінчила фізико-хімічний факультет Женевського університету із ступенем бакалавра. Під керівництвом професора Л. Дюпарка виконала дослідження складу однієї із груп вапняків у місцевості Невшатель. Із 1906 р. – доктор фізичних наук. Після повернення з навчання зарахована асистентом хімічної лабораторії Харківського університету, яку очолював І. П. Осипов. Це стало першим у історії університету прецедентом прийняття жінки-хіміка на викладацьку роботу. У 1912–1914 рр. працювала у складі університетської комісії з побудови нового хімічного корпусу.

Разом із своїм наставником у 1907 р. К. В. Ролл взяла участь у ор-

ганізації Вищих жіночих курсів Товариства взаємодопомоги жінок-робітниць та після створення працювала на них асистентом до 1919 р. У 1910–1919 рр. – асистент кафедри неорганічної хімії Харківського жіночого медичного інституту за сумісництвом. Також викладала хімію у створеному у 1916 р. Харківському жіночому політехнічному інституті. Стажувалася за кордоном, зокрема, у 1910 р. у Палермо (Італія) в лабораторії професора Еррера, а також у 1914 р. у Ризькому політехнічному інституті в лабораторії академіка П. Вальдена, де вивчала рефрактометрію. Під час Першої світової війни в лабораторії Слов'янського содового заводу спільно із професором Г (Ю). В. Коршуном виконувала роботи із виробництва паранітроаніліну та деяких лікарських препаратів на основі сировини із переробки кам'яного вугілля.

Із 1922 р. викладала хімічні науки в різних навчальних закладах інших міст України, зокрема, в Кримському університеті та новоствореному фармацевтичному технікумі (м. Сімферополь), Катеринославському (Дніпропетровському) гірничому, Дніпро-петровському хіміко-технологічному інституті, Дніпропетровському інституті народної освіти, новоствореному Дніпропетровському фармацевтичному технікумі (пізніше – інституті), працювала Дійсним членом у Дніпропетровському фізико-хімічному НДІ (майбутньому Інституті фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського). У 1923 р. удостоєна вченого звання доцента, а в 1928 р. – професора, ставши таким чином, першою в історії України за радянських часів жінкою-хіміком, що отримала професорське звання. У 1928 – 1929 рр. за направленням Наркомосвіти УРСР стажувалася в лабораторії академіка Ж. Юрбена (Сорбонна, Париж), де освоювала спектрографію та калориметрію.

У 1930 р. повернулася до м. Харкова, де працювала в НДІ хімії (пізніше увійшов до складу Харківського університету), потім – у Харківському заочному фармацевтичному інституті. У 1935 р. за клопотанням Харківського університету рішенням Кваліфікаційної комісії Наркомосвіти УРСР К. В. Ролл присвоєні вчена ступінь кандидата хімічних наук та вчене звання професора (фактично – підтверджене). Очолювала кафедри : органічної хімії Харківського інженерно-економічного інституту, хімії Всеукраїнського текстильного інституту, хімії Харківського поліграфічного інституту. Із 1941 р. до останніх днів життя працювала в Харківському хіміко-технологічному інституті (пізніше – Харківський політехнічний інститут) спочатку як член Ради інституту, а з 1942 р. –

професором кафедри неорганічної та аналітичної (пізніше – неорганічної; загальної та неорганічної) хімії. Під час евакуації ХХТІ до м. Чирчик Ташкентської області у 1941 – 1944 рр. брала участь у хімічних розробках військової тематики – створенні люмінофорів на базі сульфиду барію та інсектицидного препарату трихлорацетонітрилу У 1944–1949 рр, – професор кафедри неорганічної та аналітичної хімії Харківського інституту інженерів цементної промисловості за сумісництвом. Є автором більше 34 наукових праць та навчальних посібників (загальна хімія, термохімія, органічний синтез, спектрографія, рефрактометрія тощо), зокрема, спільних із учнями І. П. Осипова Г (Ю). В. Коршуном та О. Й. Гундером.

За рекомендацією І. П. Осипова у 1907 р. К. В. Ролл стала однією з перших жінок, прийнятих до лав Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті (ТФХН). Виконувала там обов'язки бібліотекаря. Після реорганізації ТФХН у Харківське відділення Всесоюзного хімічного товариства ім. Д. І. Менделєєва (ВХТ) входила до складу його керівних органів. Була членом Оргбюро VI-го з'їзду ВХТ. У 1949 р. обиралася депутатом Харківської міської ради. Нагороджена медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. ».

Вивчення багатогранного науково – освітнього доробку професора-хіміка К. В. Ролл має бути продовженим.

Коніва Ю. В.
НТУ «ХП»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОСТІВ У СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ У XVIII СТ.

Мостобудування є однією із важливих складових якісного функціонування дорожніх комунікацій. Розвиток технологій будівництва мостів йшов паралельно з процесом формування та розвитку доріг. Для Слобідської України цей процес розпочався ще у XVIII ст. Адже до цього часу на цих теренах побутували шляхи степовиків, які мали якісно відмінні характеристики від доріг зазначеного періоду. Насамперед, це стосується і будівництва мостів.

Першими картографічними матеріалами, де були позначені шляхи сполучення сформовані осілим населенням, були карти Деліля (1724–

1729 рр.). Беручи до уваги те, що ці карти досить умовні і не точні, але вони мають важливе значення: по-перше, показують принцип сполучення, за яким прокладалися шляхи (від міста до міста вздовж річок) та по-друге, на них були позначені мости. Згідно цього комплексу джерел, перетин річок мостами відбувався досить рідко.

Важливим документом із облаштування шляхового сполучення мав імператорський наказ від 1747 року, в якому зазначалися основні положення про утримання доріг та організацію дорожнього руху, в тому числі і мостів. Варто зауважити, що ці настанови залишалися чинними без істотних змін до XIX ст. Стосовно мостів, у вище названому наказі, зазначено, що їхній ремонт потрібно невідкладно зробити, адже згідно присланих раніше рапортів від місцевих органів влади багато з них перебували у досить поганому стані, що ускладнювало рух. Ремонт мостів потрібно зробити на основі місцевих ресурсів і силами «обивателів». Місцеві жителі повинні були виконувати цю повинність у вільний від польових робіт час, а це пізня осінь, зима та рання весна (до льодоходу). Досить часто для ремонту чи будівництва мостів не вистачало матеріалів, а саме деревини, і її потрібно було закуповувати в інших «повітових дачах». Це були одні із головних причин поганого функціонування мостів.

Варто зазначити, що для Слобідської України що характерним те, що греблі водяних млинів часто слугували мостами. Усього на теренах регіону налічувалося, згідно «Опису Харківського намісництва», приблизно півтори тисячі. Греблі були не дуже надійні, тому що вони виготовлялися не з дерева або каменю. Будівництво мостів здійснювалося, переважно, на великих річках, такі як Ворскла, Псел, Сіверський Донець, про що свідчать карти Генерального межування. На території Харківського намісництва Сіверський Донець перетинався мостами шість разів, так само як, і Ворскла, а Псел – лише один раз. Зазвичай мости будувалися у повітових містах, які як правило розташовувалися на річках. Крім цього, мостові переходи використовувалися сезонно. Окрім мостів, узимку, досить часто використовували переправи по льоду. Отже, у транспортній мережі XVIII ст. активно використовувалися мости, як через великі річки так, і через не великі. Важливою особливістю стало використання для дорожніх комунікацій гребель водяних млинів.

З ІСТОРІЇ МІКРОСКОПА В ХАРКОВІ: І. П. ЩЕЛКОВ І О. В. ГУРОВ

В середині ХІХ сторіччя в харківській науці настала епоха мікроскопа. На зміну окремим винятковим випадкам застосування мікроскопа в практиці вченими, цей потужний пізнавальний прилад, завдяки його застосуванню двома видатним природодослідниками Іваном Петровичем Щелковим (1833–1909 рр.) та Олександром Васильовичем Гуровим (1843–1921 рр.) міцно і назавжди увійшов у вжиток.

За своєю основною спеціальністю І. П. Щелков був фізіологом. Він отримав ґрунтовну підготовку в Харківському університеті, яку продовжив в університетах Відня, Праги, Берліна та Парижа. Його справедливо називають засновником Харківської школи фізіологів. Видатні організаторські здібності І. П. Щелкова проявилися не лише в його адміністративній діяльності (він був ректором двох університетів – Харківського і Варшавського), а й в тому, що він став засновником першої в Російській імперії фізіологічної лабораторії. У цій лабораторії завдяки мікроскопу І. П. Щелков здійснив важливі наукові відкриття.

Під стать йому був його молодший сучасник – О. В. Гуров. Якщо І. П. Щелков активно застосовував мікроскоп під час дослідження в галузях фізіології та медицини, то О. В. Гуров зосередився на застосуванні прилада в дослідженні зразків гірських порід, які геолог привозив зі своїх численних експедицій. Як і І. П. Щелков, О. В. Гуров був чудовим організатором: він створив у Харківському університеті геологічний кабінет, який також був одним з перших в Імперії.

До І. П. Щелкова та О. В. Гурова викладання багатьох важливих природо-наукових дисциплін носило абстрактний, часто далекий від практики, характер. Ці два новатора науки змогли спрямувати розвиток своїх галузей знань на міцний ґрунт експериментів. За своїми світоглядними переконаннями вони відносились до позитивізму, який найголовнішим проголошував лише те, що було науково доведеним. Все це зумовило схильність інтересів Харківських вчених у бік методу, експерименту. На викладацьких теренах і І. П. Щелков, і О. В. Гуров своїми широ-

кими науковими дослідженнями внесли в студентські лекції прийоми демонстрації, що значно покращило читання багатьох предметів.

Мананкова В. Л.
НТУ «ХП»

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕОНІДА ЛЕОНІДОВИЧА ТОВАЖНЯНСЬКОГО

Професор Леонід Леонідович Товажнянський відіграв та продовжує відігравати велику роль у суспільному житті Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» і тому я вважаю, що кожна людина, яка себе поважає і вчиться в цьому університеті повинна знати і поважати цю видатну постать.

Народився 26 квітня 1933 року в місті Слов'янську Донецької області в родині службовця. Пройшов трудовий шлях від асистента, доцента, проректора з начальної роботи, першого проректора до ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Леонід Леонідович Товажнянський – визнаний організатор вищої технічної освіти в Україні. Він зробив значний внесок у створення переліку спеціальностей, адаптованих до європейського освітнього простору.

Під його керівництвом створені в університеті нові кафедри та факультети, а три експериментальні бази НТУ «ХП»: НДПКІ «Молнія», Інституту Іоносфери та кафедри турбіно будування. Ці установи віднесені до наукових об'єктів, які становлять Національне надбання України. Він організує роботу, спрямовану на підвищення ефективності наукових досліджень та впровадження розробок на провідних підприємствах України і зарубіжних країн, активно сприяє пропаганді наукових досліджень.

Л. Л. Товажнянський велику увагу приділяє розвитку матеріально-технічної бази. Приймав участь у проектуванні та будівництві двох навчальних корпусів, палацу спорту, спортивної бази в Алушті, науково-дослідного комплексу інституту «Молнія». За його участю створено медичний центр та центр первинної медичної допомоги студентам «Радмір-політех», сучасний центр високих технологій у машинобудуванні. Закінчилося будівництво книгосховища фундаментальної бібліотеки ХП на 2 млн. томів.

Бере активну участь у громадській роботі. У 1966 році обирався заступником, а з 1967 по 1970 рік був обраний головою профспілкового комітету Харківського політехнічного інституту. З 1990 по 1994 рік обирався депутатом Київської районної ради м. Харкова, член секції машинобудування й транспорту Комітету з Державних премій України в галузі науки й техніки.

Під керівництвом професора Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО на заводі «Павлоградхіммаш» створена автоматизована система проектування пластинчастих теплообмінних апаратів, за допомогою якої спроектовані теплообмінники нового покоління для систем тепло- і гарячого водопостачання харчової і цукрової промисловості; створена і впроваджена унікальна конструкція спеціального пластинчастого теплообмінника для колон синтезу аміаку, яка не має аналогів у світі, спроектовані модульні тепло установки для систем теплопостачання.

Леонід ТОВАЖНЯНСЬКИЙ ініціатор розробки принципово нових навчальних планів ХПІ в рамках концепції ЮНЕСКО про безперервне навчання. Він зробив значний внесок у створення великої кількості спеціальностей, що адаптовані до вимог європейських університетів, і в 2005 році підписав Magna Charta Universitatum.

Отже, як видатний організатор вищої школи, професор Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ зробив значний внесок у історію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», у зміцнення матеріально-технічної бази університету, у справу входження вітчизняної освітньої системи в Болонський процес.

Маруніч Я. Ю.
НТУ «ХПІ»

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ДОРОБОК ТА ТЕХНІЧНІ ВІНАХОДИ НІКОЛИ ТЕСЛИ

Актуальність моєї роботи полягає у тому, що саме завдяки цій видатній постаті були відкриті двері до незвіданого світу фізики та електротехніки. Його винаходами ми користуємося й до сьогодні, без них би наше існування було значно складнішим. Ці винаходи назавжди змінили людство та світ. Винайдення Теслою змінного струму який є основним способом передачі електроенергії на великі відстані. Електрогенераторів,

які є основними елементами в генерації електроенергії на ГЕС, АЕС, ТЕС. Ми дякуємо Теслі за всі ці винаходи. Завдяки цим досягненням людство може спати спокійно та зі світлом. Ми зобов'язані зберегти пам'ять про цю Людину з великої літери для майбутніх поколінь. Нікола Тесла народився в ніч з 9-го на 10-е липня 1856 року у містечку Смилян-Сербія. У 1875 році Нікола Тесла вступив у Вище технічне училище в Граці. Саме в училищі Нікола поставив собі мету – створити електродвигун, що працює від змінного струму.

На початку 1881 з відкриттям у Будапешті американської телефонної станції Тесла одержує можливість впритул зайнятися вивченням багатьох прогресивних винаходів того часу. У квітні 1882-го Тесла направляється в Париж, де зустрів Чарльза Бечлор, керуючого Континентальної компанії Томаса Едісона. У цю компанію Тесла незабаром влаштувався на роботу. Але відносини з партнерами не склалися, Бечлор, і Едісон не рахували Теслу своєї рівнею

Пішовши від Едісона в початку 1885, Нікола Тесла подає заявку на перший патент, що описує вдосконалену модель дугової лампи, що дає однорідне світло. У квітні 1887 Тесла за підтримки однодумців заснував «Тесла арклайт компанії». Площі і вулиці Нью-Йорка висвітлювалися дуговими лампами конструкції Тесли. На підприємствах працювали його електромотори, електрогенератори, трансформатори, високочастотне устаткування. У 1931 р. Нікола Тесла продемонстрував публіці загадковий автомобіль. З розкішного лімузина витягли бензиновий двигун, і встановили електромотор. Вона розвивала швидкість до 150 км/год і, схоже, не потребувала підзарядки.

Видатний вчений, та не менш легендарна постать – Нікола Тесла за час свого життя досяг неабияких успіхів у вивченні електрики, зробив велику кількість відкриттів та уклав багато патентів. Але найбільш видатними є радіо 1943, змінний стум 1893, електричний двигун 1931, електроосвітлювальна мережа, дистанційне керування 1898, бездротові комунікації. Нікола Тесла, змінив суспільство і світ вцілому. Тому, завдяки його винаходам ми можемо у вільному доступі користуватися електрикою, радіо, електричний двигун повністю змінив користування технікою, а на вулицях сучасних міст незабаром будуть їздити електромашини, які будуть берегти природу і не забруднювати навколишнє середовище.

УЧАСТИЕ СОТРУДНИКОВ ХТИ В ВОЕННЫХ ЗАКАЗАХ В ПЕРВУЮ МИРОВУЮ ВОЙНУ

Несмотря на большое количество работ, опубликованных за 130 лет существования НТУ «ХПИ», вопрос участия сотрудников и студентов в Первой мировой войне освещен крайне скудно. В отличие от университетской науки, деятельность преподавателей и лаборантов ХТИ, как правило, была тесно связана с потребностями различных отраслей производства того времени. Практический опыт преподавателей и учебно-вспомогательного персонала ХТИ ценился очень высоко, и при занятии преподавательских вакансий преимущество неизменно отдавалось специалистам с навыками практической и руководящей деятельности на производстве. Резко возросла ценность от практического применения научного потенциала ХТИ в годы Первой мировой войны. Многие преподаватели ХТИ приняли активное участие в созданных в 1915 г. Военно-промышленных комитетах – общественных организациях для снабжения армии и флота обмундированием, снаряжением, вооружением и т.д. Труд членов Комитетов, организованных фактически во всех крупных городах России, был безвозмездным.

Руководством ВУЗа было принято решение о привлечении к выполнению военных заказов специалистов – производителей: Г. А. Латышева, В. Э. Тира, В. Д. Долгова, А. П. Комарова, В. Ф. Гербурт – Гейбовича, Г. Ф. Буракова, известного теоретика Г. Ф. Проскуру.

Усилиями этих специалистов в ХТИ были выполнены следующие заказы: производство 90-мм бомбометов, причем продукции было выпущено на 6000 руб.; налажено производство калибров для снарядов, запальных стаканов и детонаторных трубок; 13 станков для Мальцовских заводов весом 250 пудов брутто каждый. Кроме того, в большом количестве изготавливались 37 мм чугунные гранаты для минометов, проволока диаметром 1,5...2,5 мм для Новороссийского и Туапсинского портов. Из срочных заказов, выполненных под руководством заведующего механической лабораторией В. М. Серебровского и механика А. П. Комарова, было особо выделено два, по которым изготовили 100 шт. 90 мм бомбометов и 100 калибров для гаек 0,5".

Огромный вклад в обеспечении армии внес Александр Митрофанович Соломко, работая комиссаром Комитета снабжения армии. А. М. Соломко состоял Заведующим отделом механических мастерских Комитета Юго-Западного фронта с 1 июня 1915 г. Числился же (и получал жалованье) Александр Митрофанович, как адъютант – профессор ХТИ. В годы мировой войны В. Э. Тир принимал участие в работах на оборону – в Славянске он спроецировал и построил первый в России компрессор для сжижения хлора. В Чертежном корпусе ХТИ был открыт 84-й эвакуационный госпиталь, в котором лечили раненых воинов.

Писарська Н. В.
НТУ «ХП»

ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ТРАКТОРНОГО ЗАВОДУ ІМ. С. ОРДЖОНІКІДЗЕ ЗА ЧАСІВ ЕВАКУАЦІЇ

Напередодні війни Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе (ХТЗ) перетворився на гігант тракторобудування, оснащений за останнім словом техніки. Завод випускав за рік 40 тисяч гусеничних тракторів, у тому числі 10 тисяч газогенераторних. Одноименний цех на той час уже виплавляв у своїх електрод печах понад 90 тисяч тонн литва на рік.

Однак надалі відбулися події, що істотно змінили хід роботи заводу. Ще в червні 1941 р. за рішенням керівництва почалася евакуація на Сталінградський (зараз Волгоградський) тракторний завод декілька цехів ХТЗ. На основі цього устаткування було організовано шість нових цехів. А з 18 вересня до 20 жовтня проводилася евакуація всього заводу за чітко визначеним планом, цілодобово.

У евакуації конструктори та робітники ХТЗ ім. С. Орджонікідзе відіграли значну роль у виготовленні танків Т-34, корпусів до них, а також легких танків Т-60. Перебуваючи за межами Харкова, колектив заводу продовжував плідно працювати над створенням нових моделей тракторів, наслідком такої роботи став новий трактор АСХТЗ-НАТИ, що зійшов з конвеєра у 1942 р.

У роки війни погіршилися умови ремонту тракторів. Це було зумовлене багатьма причинами, у тому числі і тим, що деталі, необхідні для ремонтування техніки постачалися в недостатній кількості або із ве-

ликим запізненням. Так, зокрема, рішенням Раднаркому СРСР та ЦК ВКП(б) від 24 січня 1942 р. для ремонту тракторів та комбайнів виділено 680 т чорних металів, а також тракторних деталей на суму понад чотири мільйони рублів, соляної акумуляторної кислоти тощо. Проте, станом на 5 березня не було надано тракторних деталей на суму двісті тисяч рублів, що значно гальмувало процес відновлення та ремонту техніки для сільськогосподарських робіт, зокрема тракторів. Така ситуація негативно впливала на виконання сільськогосподарських робіт, оскільки війна майже звела нанівець виготовлення нової техніки.

Після війни почалося відновлення зруйнованого ХТЗ. При цьому велику кількість верстатів і обладнання надали Московський та Горьківський автомобільні заводи, ці ж заводи скерувати до Харкова інженерно-технічний персонал.

У повоєнні роки становище з тракторобудуванням країни почало поступово покращуватися. У зв'язку із нагальною потребою у техніці було повернуто з евакуації та відновлено роботу низки заводів тракторобудівної промисловості, до яких належав і ХТЗ, створювалися нові моделі сільськогосподарської техніки. Також частково відремонтовано стару техніку. Зважаючи на потреби сільського господарства, заводи почали виробляти техніку у найкоротші терміни, проте, як стало відомо згодом, від цього страждала якість нових машин ПУІРЦКЕСГЕ 10 10.

Третякова К.
НТУ «ХП»

ЕКОНОМІЧНІ ТА РЕПУТАЦІЙНІ ЕФЕКТИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: НЕВИКОРИСТАНИЙ РЕЗЕРВ УКРАЇНИ

Одним із типів громадської дипломатії є культурна дипломатія, що включає «обмін ідеями, цінностями, традиціями та іншими аспектами культури або ідентичності». Її метою є «м'який» вплив на політичну та економічну еліту геополітичних суб'єктів, просування власних культурних ідеалів і цінностей («культурна дипломатія показує душу нації»), забезпечення підтримки національних економічних і політичних цілей та національної безпеки. Культурна дипломатія як один із засобів зовнішньополітичного комунікативного обміну активно використовується провідними країнами світу для покращення власного іміджу та конкуренто-

спроможності; реалізації державної культурної політики, популяризації власної культури, посилення культурної присутності країни у світі; культурних обмінів; нарощування потенціалу «м'якої», «розумної» сили та «символічного» капіталу; брендингу міст та регіонів; сприяння економічному розвитку держави, освоєння нових ринків.

Для України розвиток культурної дипломатії важливий із точки зору реалізації державного курсу на євроатлантичну інтеграцію. Слід враховувати, що особливості культурної політики ЄС засновані на європейському баченні функцій культури: 1) культура як виконавець дипломатичної місії; 2) культура як національна справа; 3) культура як «інструмент» вирішення супутніх соціально-економічних проблем.

Аналіз вказаної проблематики потребує застосування полідисциплінарних підходів, використання дослідницького інструментарію культурології, теорії комунікації, економічної теорії, політичної психології, менеджменту, теорії міжнародних стосунків. Вагомий внесок у вивчення даної теми зробили українські науковці С. Здіорук, О. Розумна, В. Дзоз. Проте аналіз культурної дипломатії як чинника та невикористаного ресурсу розвитку міжнародних економічних стосунків є новим напрямком вітчизняних досліджень, що актуалізує обрану тематику. Особливої ваги набувають питання інноваційної функції культури, проблеми розвитку креативних індустрій у контексті євроатлантичної інтеграції, соціальний та економічний ефект культурної дипломатії. Формами міжнародної економічної діяльності в культурній сфері є розвиток міжнародного туризму; міжнародна торгівля предметами мистецтва, послугами у сфері культури, освіти та науки, реклами, консалтингу, організації виставок, конференцій, інформаційній сфері і т. і.; міжнародна міграція капіталу (інвестиційна діяльність у сфері культури) та робочої сили (кадрові обміни), інноваційні зв'язки, спільна підприємницька діяльність, кооперація з іноземними суб'єктами, що працюють у галузі індустрії культури тощо. Чекають свого наукового розв'язання наступні проблеми: 1) знаходження ефективних шляхів підвищення конкурентоспроможності національного культурного продукту на європейському та світовому ринках; 2) підтримка засобами державного протекціонізму його національного виробника; 3) національна економічна та гуманітарна безпека; 4) шляхи уникнення культурного та інтелектуального донорства України та збереження культурної еліти; 5) розвиток транскордонного та регіонального культурного співробітництва в Південно-Східній Європі.

У World Cities Culture Report 2012 зазначено, що можливості культури та економічні успіхи держав є взаємопов'язаними, багата культура є джерелом економічного успіху. Це підтверджує досвід провідних країн світу. Окремі європейські країни від експорту культурного продукту отримують до 30% державного бюджету, у США культурна індустрія є третьою за прибутковістю. В Україні культурна дипломатія перебувала поза полем зору українського політичного керівництва, стратегія державної політики у цій сфері відсутня, економічна складова культурної дипломатії не дооцінена, через що держава несе як іміджеві втрати, так і прямі економічні збитки. Лише у березні 2015 р. Міністерство культури України розробило проект Концепції Українського Інституту Тараса Шевченка як центру реалізації культурної дипломатії.

Отже, культурна дипломатія повинна знайти своє місце у зовнішній політиці України як складова гуманітарної стратегії держави та вагомий чинник міжнародної економічної діяльності. Для цього слід: 1) розробити державну стратегію розвитку культурної дипломатії з урахуванням економічної складової проблеми; 2) організувати повноцінне науково-методичне, інституціональне, нормативно-правове, кадрове, інформаційне, фінансове, технічне забезпечення розвитку культурної дипломатії; 3) сприяти синергії зусиль держави, національного бізнесу, «креативного класу», діаспорних організацій та закордонного лобі у реалізації вказаної стратегії; 4) гармонізувати культурну дипломатію України зі стратегією культурної політики ЄС.

Ушенко П. А.
НТУ «ХП»

ФОРМУВАННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДГОТКИ КАДРІВ ДЛЯ ГАЛУЗІ ОПАЛЕННЯ ТА ВЕНТИЛЯЦІЯ

Підготовка кадрів є невід'ємною складовою науково-технічного потенціалу країни. Тому при дослідженні розвитку галузі кондиціонеробудування, чинне місце займає висвітлення саме цього аспекту.

У 1930-х рр. у Харкові розгорнуто виготовлення теплотехнічного обладнання, зокрема котлів, вентиляторів, бойлерів і пластинчастих калориферів. Задля забезпечення успішного виробництва було вирішено проблему кваліфікованої підготовки спеціалістів для роботи у відповід-

ній галузі. Вже у 1933 р. у Харківському інженерно-будівельному інституті (ХІБІ, із 1995 р. Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури) існувало п'ять факультетів (будівельний, архітектурний, санітарно-технічний, геодезичний та вечірній). На спеціальностях «Водопостачання та каналізація» і «Опалення та вентиляція» санітарно-технічного факультету навчалися до 250 студентів. Одним із перших випускників 1934 – 1935 навчального року санітарно-технічного факультету став відомий спеціаліст у галузі опалення, вентиляції та кондиціонування повітря Б. Н. Сребницький. Навіть через півстоліття за збірником задач із кондиціонування повітря з розв'язанням і поясненнями цього автора в Україні продовжується навчання студентів теплотехнічного напрямку.

Перший штатний розклад та невеликий склад (всього шість викладачів) кафедри теплогазопостачання та вентиляції ХІБІ затверджено наказом № 97 Ради інституту від 11 жовтня 1944 р. Першим завідувачем став кандидат технічних наук, доцент Б. М. Лобаєв, який після захисту докторської дисертації в 1949 р. очолив кафедру теплогазопостачання та вентиляції в Київському інженерно-будівельному інституті.

Першими викладачами курсу «Вентиляція та кондиціонування повітря» в ХІБІ на початку 1960-х рр. були доценти І. А. Фрухт та А. М. Жуков. Уже тоді на кафедрі викладалися «Опалення, вентиляція та кондиціонування повітря», «Гідравлічні машини та холодильні установки», «Монтажні роботи», «Основи автоматизації» тощо.

Наступна таблиця 1 відображає кількісні процеси пропорційного збільшення чисельності випускників до професорсько-викладацького складу кафедри. Якщо в 1944 р. викладацький склад кафедри нараховував лише шість осіб, то за 20 років він збільшився більш ніж удвічі. Для довідки, сьогодні під керівництвом завідувача кафедри «Теплогазопостачання, вентиляція та використання енергетичних ресурсів» О. Ф. Редько на кафедрі працюють 40 співробітників, зокрема 7 професорів, 3 доктори наук та 17 доцентів.

Таблиця 1 – Динаміка чисельності випускників кафедри за роками (1963–1970 рр.)

Навчальний рік	1963–1964	1964–1965	1965–1966	1966–1967	1967–1968	1968–1969	1969–1970
Штат кафедри, осіб	15	17	19	21	23	23	29
Чисельність випускників, осіб	81	129	142	175	187	188	166

Отже, впродовж короткого терміну дефіцит фахівців, що працювали у галузі кондиціонеробудування, вирішено шляхом налагодження системи підготовки на кафедрі теплогазопостачання та вентиляції ХІБІ. Ця кафедра одна з небагатьох, що забезпечувала професійну підготовку інженерів відповідного профілю. Завдяки сформованій системі було вирішено проблему постійних робітничих кадрів для промисловості, підвищено продуктивність праці. Все це позитивно впливало на кількість і якість виготовленої продукції.

Хавина А. О., Ларин А. А.
НТУ «ХПИ»

ЗАПОРОЖЕЦ ЗАЗ-965 – МАЛЕНЬКИЙ АВТОМОБИЛЬ БОЛЬШОЙ СТРАНЫ

У этого автомобиля было много имен. От обидных «Запор» и «Горбатый» до ласковых «Кругленький» и «Чебурашка». Он был необычен буквально во всём: непривычно маленький, непривычно дешёвый, с непривычным «горбом» в корме, недра которой содержали тархтящий двигатель воздушного охлаждения. Запорожец – самый доступный автомобиль Советского Союза. Для многих семей в СССР именно неказистый Запорожец стал первым автомобилем. Он был предметом гордости и насмешек одновременно. «Полчаса позора и ты на работе» – это именно о нём.

История этого маленького автомобильчика началась в конце пятидесятых годов, когда стало понятно, что страна остро нуждается в машине особо малого класса. Её разработку поручили Московскому заводу малолитражных автомобилей (МЗМА). Работа началась в конце 1956 года. Объективно говоря, ЗАЗ-965 был изначально моделью уже устарев-

шей. За основу был взят популярный итальянский ФИАТ-600, у которого были заимствованы кузов и задняя подвеска, передняя подвеска – у знаменитого «Фольксвагена-Жук». В основе мотора лежит одна из разработок фирмы «BMW» с осевым вентилятором охлаждения, впрочем, он походил и на татровскую «воздушку», только сильно уменьшенную. А вот такой спорный элемент конструкции, как навешенные на средних стойках двери, был вызван необходимостью повисить удобство эксплуатации машины для инвалидов, для которых отчасти и производился. Следует отметить, что автомобиль изначально проектировался простым по конструкции и максимально ремонтпригодным. Например, двигатель можно было извлечь из моторного отсека вдвоем, а передние и задние стекла были взаимозаменяемы.

Уже в 1957 году был создан прототип будущего «Запорожца» – Москвич-444. Всего было сделано 5 экспериментальных машин. К 1958 году стало ясно, что на полностью загруженном московском заводе мощностей для производства нового микролитражного автомобиля просто нет. В результате 28 ноября 1958 года Совет Министров СССР принимает «историческое» решение об организации на Запорожском заводе сельхозтехники «Коммунар» производства нового автомобиля без прекращения выпуска основного вида продукции. Поставщиком двигателей назначили Мелитопольский моторный завод (МеМЗ).

Производство пришлось открывать практически с «нуля», своих автомобильных инженеров у завода не было, поэтому часть команды была призвана с Горьковского автозавода и с того же МЗМА, а другие проходили на этих заводах стажировку. В 1961 году была выпущена первая партия «Горбатых». Однако в автомагазины она не попала, а разошлась по смежникам.

На базе ЗАЗ-965 выпускали несколько основных модификаций, в том числе машина, предназначенная для людей с поврежденными ногами и здоровыми руками. Именно эту модель бесплатно выдавали инвалидам Великой Отечественной войны. В 1963 в серию пошла модификация ЗАЗ-965А, оснащенная 27-сильным двигателем (против 22 у базовой модели).

ЗАЗ-965 стал не только первой в СССР микролитражкой, но и первым в Украине легковым автомобилем. Его отличала не только дешевизна, но и хорошая проходимость, а также неплохой дизайн, чего нель-

зя сказати о следующій моделі, випущеній на Запорозькому автозаводі – ЗАЗ-968, хоча, конечно же, у машини були і свої недоліки.

Цебренько А. В.
ХАТТ ім. С. Орджонікідзе

ХАРКІВСЬКИЙ ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ – М. С. БОКАРІУС

Пам'ять людства недосконала та несправедлива, а тому найбільш самовіддані та великі благодійники нашої країни забуті. Іноді про них згадують, але це відбувається майже непомітно для населення країни. Ім'я Миколи Сергійовича Бокаріуса знаходиться серед тих, про кого згадують переважно під час визначних, ювілейних дат. Досліджували біографію та наукову діяльність М. С. Бокаріуса: М. Бокаріус, В. Бондаренко, В. Лісовий, Ж. Перцева, В. Ольховський.

На сьогоднішній день судово-медична та криміналістична експертиза в Україні має досить високий рівень розвитку. Значний внесок у розвиток якої в свій час зробив М. С. Бокаріус. Вчений народився в 1869 р. у м. Феодосія, іноді трапляються згадки й про одеське походження. Одразу зазначу, що прізвище Бокаріус має як італійське так і скандинавське коріння. «Західні» Бокаріуси провели генеалогічне дослідження і впевнені, що їх пращури потрапили до Криму за часів Катерини II. М. С. Бокаріус дійсно мав зв'язок з Одесою, адже він там навчався в гімназії. І навіть після 5-го класу отримав право на репетиторство.

У 1890 р. він вступив до Харківського Імператорського університету на медичний факультет. Великий вплив на становлення наукових інтересів М. С. Бокаріуса мали В. Ф. Грубе та Д. Ф. Лямбль. Щодо В. Ф. Грубе, Бокаріус свої перші кроки в науковій діяльності зробив під його керівництвом. Після завершення навчання В. Грубе запросив його до хірургічної клініки в якості ординатора. Окрім навчання, молодий та енергійний Бокаріус, виконував великий об'єм організаторської роботи. Під керівництвом професора В. Я. Данилевського він допомагав з організацією сільських бібліотек, а під керівництвом професора Раєвського – працював в комітеті з організації народних читань.

«Неустанно, завжди и всюду служить Родине, служить народу» – девіз, який став життєвим кредо М. С. Бокаріуса. Й він дійсно наполегливо працював впродовж усього життя. В 1895 р. він закінчує університет з

відзнакою, а вже через два роки обирається помічником прозектора на кафедру судової медицини. Мав стрімку кар'єру. Після захисту дисертації отримав звання доктора медицини та став приват-доцентом. Відкрив приватний курс по кафедрі судової медицини: «Відділ судово-медичних мікрохімічних досліджень для студентів 4 та 5 курсів та для фармацевтів». Науковець був освіченою людиною, і за свідченням родичів володів сімома мовами. В 1903 р. був направлений у відрядження до Берліну, де і почав писати наукові роботи. Наступні відрядження до Німеччини та Австрії були необхідні для надбання досвіду викладання судової медицини.

На початку ХХ ст. судова медицина сформувалася в окрему дисципліну зі своїми методами дослідження. У 1910 р. М. С. Бокаріус обраний на посаду завідувача кафедрою судової медицини Харківського Імператорського університету. В учбовий процес він потрохи вводив дисципліни, які необхідні для судового медика: мікроскопічні та мікрохімічні дослідження речових доказів, практичний курс судово-медичних розтинів та ін. Особливу увагу М. С. Бокаріус у навчанні нового покоління медиків приділяв практичним заняттям. Для того щоб у студентів був необхідний матеріал для розтинів, вчений безкоштовно завідував моргом протягом 19 років.

20-ті роки ХХ ст. для М. С. Бокаріуса були напруженими та плідними. В цей час організація судово-медичної експертизи відбувається на державному рівні. У Наркомі охорони здоров'я України створюють судово-медичний відділ, керівництво якого доручили М. С. Бокаріусу. У листопаді 1923 р. М. С. Бокаріусом був відкритий Кабінет науково-судової експертизи, який у 1925 р. реорганізовано в Інститут. Активна робота вченого на всіх фронтах, дозволила піднятися українській судовій медицині на новий, більш якісний рівень. Саме він упорядкував теоретичну частину більшості дисциплін, які необхідні для судового медика. Ці дослідження залишаються актуальні й на даний момент. Він створив власну школу на досвіді колег з Німеччини та Австрії. Ця людина зробила неоціненний вклад в розвиток судової медицини України.

ИЗВЕСТНЫЕ МЕТАЛЛУРГИ ХТИ И ИХ РАБОТЫ

Истории нашего университета посвящено большое количество работ. Но роль металлургов ХТИ и их вклад в развитие науки и техники освещен недостаточно. Первым преподавателем металлургии в ХПТИ (да и в Украине) был Аполлон Федорович Мевюс – выдающийся металлург, горный инженер, организатор металлургической промышленности в Донбассе и Керчи, автор многочисленных печатных работ, первый в Украине преподаватель металлургии чугуна и стали, великолепный педагог, единственный в Украине лауреат престижнейшей Демидовской премии, общественный деятель, один из образованнейших людей своего времени. В 1857 г. А. Ф. Мевюсом был написан и в 1859 г. на средства Горного ученого комитета издан «Курс чугунолитейного производства», за который ему в 1860 году была присуждена Российской Академией наук Демидовская премия. Мевюсу ее присудили за то, что его книга не являлась переводом или пересказом исследования, изданного за рубежом, а представляла собой оригинальную работу, в которой автор впервые научно объяснял многие процессы, происходящие при получении отливок, описывал результаты своих исследований.

В конце XIX века для чтения лекций по металлургии в ХТИ был приглашен Николай Петрович Клобуков – крупный ученый и педагог в области электротехники и электрохимии, напечатавший несколько работ по электрометаллургии. Николай Петрович очень хорошо видел перспективность данного направления и пытался уменьшить отставание России в данном вопросе. Однако, 27 октября 1900 г. Н. П. Клобуков ушел из жизни.

С 1896 года преподавателем металлургии в ХТИ служил Михаил Карлович Циглер. В ХТИ не было возможности повышать квалификацию, так как не было кафедры по металлургии. Поэтому должность адъюнкт – профессора, а тем более профессора, по металлургии получить в ХТИ было невозможно. Михаил Карлович был переведен с 1 июля 1904 г. в Варшавский политехнический институт, в котором была кафедра металлургии. С 1905 года – он преподаватель, а с 1907 г. – профессор металлургии Варшавского политехнического института. В 1911

году ему удалось получить один из видов булата – коленчатый булат, о чем он написал работу «Ueber Damast» («О булатах»), опубликованную в журнале «Metallurgie», в 1911 году. Булат Михаил Карлович получил с целью доказать, что методика Павла Петровича Аносова, при ее тщательном выполнении, позволяет получить эту самую известную сталь любому металлургу. В конце своей трудовой деятельности Михаил Карлович участвовал в основании Московской горной академии.

С 1 февраля 1901 года преподавателем металлургии в ХТИ служил Теодор (Федор) Михайлович Бер. Его педагогическая деятельность продолжилась до 1914 года. Именно благодаря его стараниям в ХТИ появилась первая промышленная металлургическая лаборатория в 1907 году. После увольнения (по болезни) из ХТИ Теодора Бера курс металлургии и проектирования металлургических заводов читал студентам выдающийся химик, (впоследствии академик) Егор Иванович Орлов.

Таким образом, несмотря на отсутствие соответствующей кафедры в ХТИ, металлургия преподавалась высококвалифицированными преподавателями, составляющими золотой фонд отечественной науки и педагогики.

СЕКЦІЯ 11

МІЖНАРОДНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІ ТА НОВАЦІЇ

Барри Ахмед

Кот-д'Ивуар, НТУ «ХПИ»

РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ХАРЬКОВСКОМ ПОЛИТЕХЕ

В современной Украине довузовское обучение иностранных граждан ведет свою историю с 60-х годов XX столетия. Так, в Киевский политехнический институт первые иностранные студенты приехали в 1952 г., в Киевский национальный университет имени Т. Шевченко – в 1959 г., во Львовский национальный медицинский университет имени Д. Галицкого – в 1961 г., в НТУ «ХПИ», который тогда назывался Харьковский политехнический институт имени В. И. Ленина – в 1973 г.

Молодежь из стран Азии, Латинской Америки, Кубы и стран Ближнего Востока стремилась получить фундаментальное образование в

СССР. Статус ведущих республик Советского Союза в обучении иностранных студентов заслужили Россия и Украина. Единым языком обучения иностранцев стал русский язык. Важным было идейное воспитание иностранной молодежи в духе того времени, политической ситуации, идеологической направленности в мировом сообществе и в соответствии с требованиями системы образования страны обучения. Большое внимание уделялось культурному и социальному формированию личности студента-иностранца.

Поступление иностранных студентов в 70-90 годах происходило по государственной или партийной линиям обмена между странами. Харьковская политехническая высшая школа была известна в мире своими специальностями: машиностроение, электромеханика. Правительства развивающихся стран направляли своих граждан на обучение по необходимым для экономики их стран специальностям в Харьковский политехнический институт.

В мировой практике обучение иностранных граждан рассматривается каждым государством как вопрос престижа не только отдельно взятого университета, а и страны в целом. С начала 90-х годов прошлого столетия система обучения иностранных студентов в Украине перешла из межгосударственной формы в коммерческую. Несмотря на это, развитие международных отношений способствует укреплению взаимопонимания и дружбы между народами, культурному обмену, сохранению и развитию демократических традиций студенчества.

Шарон Нвосу
НАУ «ХАИ», Нигерия

ПЕРВООТКРЫВАТЕЛЬ КОСМОНАВТИКИ – С. КОРОЛЁВ

Современная космонавтика ставит перед собой амбициозные задачи покорения дальнего космоса, что соответствует текущим возможностям научно-технического прогресса. Человечество уверенно чувствует себя в ближнем космосе и в нашей солнечной системе. Современные пилотируемые и не пилотируемые полеты позволяют человеку поставить перед собой цели, о которых невозможно было мечтать ранее.

Много ученых, исследователей, инженеров-конструкторов задавались вопросом космоса на протяжении долгого времени, но стоит отме-

тить одного из величайших конструкторов, которому удалось войти в историю мировой науки – Сергея Королёва.

Сергей Павлович Королёв – учёный, конструктор и главный организатор производства ракетно-космической техники, основоположник практической космонавтики. Одна из крупнейших фигур XX века в области космического ракетостроения и кораблестроения. По его инициативе и под его руководством был осуществлён запуск первого искусственного спутника Земли и первого космонавта планеты Юрия Гагарина.

Весь мир 12 апреля 1961 года узнал, о том, что на орбиту вокруг Земли выведен первый в мире корабль-спутник «Восток» с человеком на борту. Полет Ю.Гагарина начался в 9 часов 7 минут и закончился в 10 часов 55 мин. Этот полёт начал новую эпоху в истории развития цивилизации – эпоху освоения космоса. Программа освоения огромна. Она включает в себя эксперименты, связанные с полетами искусственных спутников Земли, кораблей-спутников с человеком на борту и полеты в стороны других планет нашей системы.

Так же С. Королёв был крупнейшим конструктором ракетно-космических систем, на которых были осуществлены полёты на Луну и мир увидел фотографии обратной стороны Луны. Деятельность С. Королёва в области космонавтики была очень плодотворной и масштабной, о нем знают во всем мире.

Сегодня далекий и загадочный космос стал нам еще ближе, современные ученые имеют огромные лаборатории и исследовательские центры, мировая наука не стоит на месте, весь мир активно работает над исследованием и освоением космоса, без которого людям XXI века уже невозможно обойтись.

Бамба Ламин
ХНАДУ, Кот-д`Ивуар

АФРИКАНСКИЕ КОРНИ ВЕЛИКОГО РУССКОГО ПОЭТА

Современные ученые знают, что многие корни современной цивилизации зародились на моей родине – в Африке.

Изучая русский язык в Украине, куда я приехал получать высшее образование, я познакомился с творчеством великого поэта Александра

Сергеевича Пушкина. Его имя известно во всем мире, а его произведения переведены на многие языки. Все мы знаем, что он писал великие стихи о любви, которые и сегодня с удовольствием читают и слушают люди разных национальностей.

Изучая Пушкина, я с удивлением узнал о том, что его предок был выходцем из Африки. Я захотел познакомиться с его биографией и многое о нем узнал. Сегодня я бы хотел о нем немного рассказать.

Если сегодня африканская составляющая стала неотъемлемой частью культурной жизни Лондона, Парижа, Рима и других европейских столиц, то в XVII–XVIII веке выходцы из африканских стран были редкостной экзотикой.

Поэтому прадеда Пушкина Ибрагима, который родился в Эфиопии, еще ребенком привезли в Россию. Он был младшим из сыновей одного из князей Абиссинии. В 1704 году его привезли в Россию, где окрестили и дали фамилию Ганнибал и имя Абрам. Здесь он прожил долгую и наполненную событиями жизнь (умер в возрасте 85 лет).

Он много лет находился рядом с царем Петром 1, выполнял его поручения, был секретарем и ординарцем. В 1716 г. поехал с ним за границу. Во Франции Абрам Петрович остался учиться военному делу. Он приехал в Париж в 1717 году, бедствовал. Чтобы платить за учебу, квартиру, еду, требовались деньги, и Абрам принял участие в войне Франции с Испанией в 1718–1719 году. Он служил в инженерных частях, был ранен и за отличия награжден. Его военные заслуги, героизм, проявленный в боях, и чин инженер-лейтенанта французской армии были приняты во внимание, и, хотя в это время такое было запрещено, он стал студентом и соответственно первым африканцем в числе выпускников открывшейся под покровительством Людовика XV высшей военной инженерной школы, куда доступ иностранцам был закрыт.

Абрам Петрович вернулся в Россию в 1723 г. и поступил на военную службу. Он был успешным военным и инженером: при его участии была построена крепость Селенгинск на китайской границе, строил военные укрепления в Прибалтике, Сибири и других районах, получил чин генерал-майора и возглавлял инженерную часть всей России. В 1760 г. выходец из Африки получил одну из самых почетных наград – орден Александра Невского.

Заслугой Ганнибала является и то, что он способствовал развитию совершенного незнакомого в то время на востоке Европы картофелевод-

ства. Усадьба Ганнибалов стала первым местом в России, где появились сначала небольшие, а потом и обширные картофельные поля, которые вскоре переместились и на территории соседних поместий. Крестьяне сначала очень настороженно отнеслись к «земляному яблоку», но когда в неурожайные годы картофель спасал людей от голода, недоверие к нему постепенно пропало.

Исследователи судьбы этого удивительного человека отмечают тот факт, что в память о своей далекой родине он поместил на свой фамильный герб фигуру африканского слона.

Его великий правнук, Александр Сергеевич Пушкин, всегда помнил и с большим уважением писал о своем великом предке.

Хайдер Али Аль-Судани
ХНУРЭ, Ирак

УЧЕТ ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ АРАБСКИХ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Обучение иностранных студентов является приоритетным направлением деятельности любого университета. Осведомленность преподавателя в области национально-специфических особенностей психологии студентов позволяет строить с ними максимально благоприятные взаимоотношения и тем самым добиваться лучших результатов в учебе.

Для преподавателей, работающих с арабскими студентами, рекомендуется ознакомиться с национальной психологией студентов-арабов, их мировоззрением, нравственными ценностями, традициями, обычаями, культурой.

Большое влияние на формирование характера арабов оказали исламские традиции. Необходимо учитывать, что в арабских странах очень сильны групповые связи. Только в социуме человек приобретает чувство уверенности в себе, надежности и безопасности. Часто студенты соизмеряют свои поступки с реакцией на них других, в том числе преподавателя. Чувствительность к мнению окружающих не позволяет публично признавать свои ошибки. Самокритика является редким исключением из общих правил. Во время учебы каждый араб стремится к лидерству, постоянно пытается привлечь к себе как можно больше внимания и завоевать авторитет не только среди преподавателей, но и в своей группе.

Семья, родственные отношения имеют большое значение для арабов. Тяжелые условия жизни приучили арабов спокойно переносить трудности, закрепили у них такие качества национального характера, как неприхотливость, умеренность и терпеливость. Кроме того, данной национальной группе свойственны жизнелюбие, миролюбие, общительность, гостеприимство, чувство юмора, наблюдательность и изобретательность.

Для студентов-арабов характерными являются эмоциональная неустойчивость, самоуверенность. Это люди внутренне конфликтные, часто предъявляющие большие требования к соблюдению своих прав.

В процессе межличностного общения арабские студенты любознательны, приветливы, легко идут на взаимный контакт. Они не скрывают своих истинных чувств по отношению к собеседнику, в том числе иностранцу, если последний им нравится. На занятиях, изучая коммуникативные темы, арабские студенты очень быстро овладевают навыками общения в различных сферах украинской жизни и сразу пытаются применить их на практике.

Арабское понимание этикета запрещает собеседнику прибегать к прямолинейным ответам, быть категоричным, поэтому студенты обычно уклоняются от определенности, четких ответов «да» или «нет». Во время беседы арабы стремятся избегать суетливости, поспешности.

Мимика играет важную роль в передаче информации. Например, большое значение арабы придают контакту взглядов, поэтому преподавателю при разговоре важно смотреть в глаза арабского студента-собеседника. По арабскому этикету выражение эмоций является неотъемлемой частью общения, а сдержанность объясняется как нежелание общаться. Повышенная эмоциональность часто приводит к конфликтным ситуациям. Поэтому преподавателю необходимо ознакомить студентов с нормами поведения в обществе (сдержанность, контроль за своими эмоциями).

Таким образом, всесторонний учет этнопсихологических особенностей студентов позволяет интенсифицировать учебную деятельность и дает преподавателю РКИ возможность найти адекватные решения многих методических задач, а также определить, каким образом ему лучше общаться со своими студентами.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Процессы глобализации, стремительное развитие информационных технологий в наши дни требуют изменений и в образовании. Модернизация системы высшего образования предполагает изменения в стандартах квалификационных требований, предъявляемых к подготовке современных специалистов. На первое место выходят такие качества как: активность, креативность, поиск нестандартных решений, индивидуальное видение событий, стремление к личностному и профессиональному росту. В то же время необходимо развивать способность получения образования через всю жизнь, что подразумевает постоянное обновление знаний посредством информационного поиска и коммуникации.

На наш взгляд, одной из важных задач подготовки иностранных специалистов является создание условий для развития их творческой самостоятельности. Под термином «творческая самостоятельность» мы подразумеваем умение использовать и модифицировать существующие способы решения проблем, а также создавать принципиально новые подходы к решению традиционных проблем.

Развитие творческой самостоятельности иностранных студентов в условиях вузовского образования возможно при обеспечении следующих условий: создание профессиональных ситуаций, которые направлены на решение социальных или профессиональных проблем, приближенных к реальным условиям; ориентация студента на реальный результат его деятельности; выбор форм активного обучения, в основе которых лежит принцип активизации творческого потенциала студентов (олимпиады, викторины, КВН, фестивали, конференции и т.п.); оказание педагогической поддержки.

Оптимальной формой для развития творческой самостоятельности является метод проектной деятельности, который, по нашему убеждению, способен максимизировать возможности формирования творческой самостоятельности и позволяет рассмотреть различные формы взаимодействия преподавателя и иностранных студентов.

Данный метод не является кардинально новым в педагогике, так как был разработан еще в 20-е годы XX-го века в США в контексте философско-педагогической концепции Джона Дьюи и остаётся актуальным в наши дни. Спецификой метода проектов является возможность строить процесс обучения на активной основе, стимулировать в обучающихся их личную заинтересованность в приобретаемых знаниях, которые могут и должны пригодиться им в жизни. Метод проектов относится к проблемным методам и предполагает не просто поиск путей её решения, но и практическую реализацию полученных результатов в том или ином продукте деятельности.

Существуют различные виды проектов: практико-ориентированный; исследовательский; информационный; творческий; ролевой. Каждый из перечисленных видов проекта подразумевает вербальную и невербальную коммуникацию. Это даёт определённую предпосылку к форме организации занятия, которая будет аудиторной и вне-аудиторной, где большая часть деятельности будет выделена на самостоятельную работу (поиск, обработка, анализ и обмен информацией), нацеленную на решение поставленной задачи. Самостоятельность становится доминирующей формой учебной деятельности, даёт студентам больше академической свободы. Следовательно, логично предположить, что данные условия способствуют развитию самостоятельности.

Таким образом, учебный проект является той формой учебной деятельности, которая позволяет повысить мотивацию студентов к изучению дисциплины, а также развивает самостоятельность при решении реально существующих проблем и раскрывает их творческий потенциал.

Расулбердиева Рахон
ХНУСА, Туркменистан

ПУБЛИЧНОЕ ВЫСТУПЛЕНИЕ КАК ВАЖНЕЙШИЙ МЕТОД САМООБРАЗОВАНИЯ

По роду своей деятельности нам, будущим архитекторам, просто необходимо владеть навыками публичного выступления. Ведь презентация проектов – это одно из основных направлений в работе. Но важный следующий факт: только 10% из доклада остается в памяти слушателя, у

докладчика – до 90%. Таким образом, публичное выступления – важнейший метод самообразования.

Как же быстро и грамотно подготовить любую тему доклада, уверенно держаться перед аудиторией и этим достичь эффективность своей работы. При подготовке важно учитывать факторы успешной презентации: отказаться от мысли, что вы должны быть всегда совершенны, представляйте результат, который хотите получить, продумайте содержание любите ваших слушателей, отдыхайте и избегайте стрессов, поработайте над своим имиджем. Не стоит недооценивать важность невербальной части вашего выступления. Интересно, что около – 60% информации каждый из нас потребляет именно из невербальных источников. Если словами можно ввести кого-то в заблуждения, то ваши жесты на подсознательном уровне будут прочитаны правильно. Внешний вид выступающего, расстояние до него, тембр голоса, манера поведения, мимика и интонация относятся к невербалике.

Публичная речь – явление творческое, сложное. Чтобы добиться нужного эффекта, оратору необходимо разнообразить арсенал приемов воздействия на аудиторию. Можно порекомендовать, в частности, следующие приемы: сопереживание (оратор не скрывает своих эмоций, переживает вместе с аудиторией); апелляцию к событиям, известным оратору и аудитории; опору на примеры из собственного опыта; обращение к аудитории.

Перед начинающим оратором всегда стоит вопрос: читать лекцию или заучивать наизусть? Предпочтительней ситуация, когда оратор произносит текст на память, иногда заглядывая в него, чтобы не отойти от темы или чтобы точнее воспроизвести цитату, нужную формулировку, статистику, цифровые задание. Главное – программировать себя на тот результат, который вам нужен.

Опыт – основной ключ к тому, чтобы стать хорошим оратором. Начните с произнесения тостов в знакомой компании. После этого практикуйте громкий голос в общественных местах. Это поможет вам преодолеть боязнь негативной реакции окружающих. Затем вы заметите, что ваш тон станет более вальяжным и покровительственным. Приобретя уверенность, начните действовать уже на работе. Старайтесь задавать вопросы докладчикам. Это поможет вам преодолеть страх оказаться в центре внимания. В итоге у вас появится тяга к самостоятельным вы-

ступлениям. Узнав все средства выразительности речи и избавившись от фобии, вы несомненно, станете чудесным оратором.

Сулейман Махмуд Мохамад
ХГУПТ, Палестина

ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К УСЛОВИЯМ ОБУЧЕНИЯ В УКРАИНСКИХ ВУЗАХ

Актуальность проблемы адаптации иностранных студентов в украинских вузах определяется в первую очередь задачами дальнейшего эффективного их обучения как будущих специалистов. Успешная адаптация способствует быстрому включению студентов в учебный процесс

В первую очередь возникают такие сложности, как *недостаточное владение русским языком*. Как правило, только к концу третьего курса иностранные студенты достигают значительных успехов в овладении языком, обретают достаточный словарный запас и начинают активно использовать свои знания.

Имеют место следующие общие для всех иностранных студентов трудности процесса адаптации:

- низкий общеобразовательный уровень;
- слабая подготовка по профильным дисциплинам и специальным предметам;
- отличие форм и методов обучения в украинских вузах от форм и методов обучения в высшей школе их родной страны.

Значительные трудности связаны с отсутствием навыков *самостоятельной работы*. Студенты не умеют конспектировать лекции, анализировать информацию большого объема.

Академическая успеваемость, общественная и научная активность воспринимаются как факторы успешной адаптации студентов. Построение образовательного процесса должно происходить с учетом использования этнопедагогических концепций, методик, технологий. Следует учитывать те факторы, которые влияют на систему образования: географические, экономические, национальные, исторические, культурные и религиозные.

При изучении проблемы адаптации следует различать преподавание в многонациональных и мононациональных группах. Доказано, что иностранные студенты увереннее чувствуют себя в группе, где только соотечественники. Это связано с тем, что в мононациональной группе происходит быстрое сплочение коллектива, основанное на общих традициях, обычаях и воспитании. Преподавание в многонациональных группах расширяет кругозор студента. Так, проблема расширения рамок дружественных контактов должна стать задачей для преподавательского состава любого учебного заведения.

Использование на уроках русского языка как иностранного современных образовательных технологий положительно отражается на адаптации иностранных студентов. Для организации учебного процесса в иностранной аудитории наиболее эффективными являются технологии проблемного обучения, использования в обучении игровых методов.

С первых часов пребывания в новой стране иностранец сталкивается с проблемами ориентации в городе, доступа к необходимой информации и ее получения, приобретения товаров и услуг. Чтобы подготовить студентов к преодолению возможных трудностей, необходимо вовлекать их в решение проблемных ситуаций, например: *Представьте, что вы не знаете, как добраться в нужное вам место. Обратитесь к прохожим за помощью.* Использование элементов игры на уроках РКИ – обязательное условие успешного обучения, особенно на начальных его этапах. «Проигрывание», «репетиция» поведения в ситуациях, связанных с получением денег, повседневным межличностным общением, приобретением различных товаров и услуг, для иностранного студента очень важна.

Таким образом, адаптацию следует рассматривать как комплексную педагогическую программу, успешность которой определяется множественными параметрами и критериями, позволяющими улучшить качество обучения иностранных студентов и достигнуть наилучших академических результатов с наименьшими негативными последствиями.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ К ОБУЧЕНИЮ В УКРАИНЕ

Обучение иностранных граждан в Украине имеет давние традиции. Сегодня обучение иностранных граждан получило статус приоритетного направления международной деятельности ВУЗов страны.

Однако, существует целый ряд объективных трудностей, с которыми приходится сталкиваться иностранцам, приезжающим на учебу в Украину.

Эти трудности могут быть представлены двумя группами: причины организационного характера и причины, связанные с трудностями адаптации иностранных студентов к условиям жизни и обучения в Украине.

К числу причин организационного характера, в первую очередь, следует отнести недостаточную рекламу нашей системы образования за рубежом. Там не достаточно хорошо представляют возможности ВУЗов по обучению иностранных граждан, порядок приема их на учебу, условия проживания.

Прибывая на учебу в Украину, большинство иностранных граждан (в возрасте 18–22 лет) испытывают психологический шок из-за того, что ожидаемое не всегда соответствует реальности. Стоимость обучения оказывается выше, обучение ведется на другом языке, нежели обещалось, условия проживания в общежитии не удовлетворяют. Поэтому у них на долгое время остается состояние обманутого, а вина за все неприятности переносится на страну, на ВУЗ, на окружающих.

Вторая группа причин связана с трудностями социально-психологической адаптации иностранных студентов к условиям жизни и обучения в Украине. Процесс адаптации студентов-иностранцев осложнен еще и тем, что они должны привыкнуть не только к ВУЗу, к жизни в общежитии, но и к жизни в чужой стране. Эти условия адаптации иногда оказываются для них экстремальными.

Адаптация, понимаемая в широком смысле слова как приспособление человека к окружающим условиям, имеет два аспекта: биологический и психологический. Первый из них отражает особенности приспособ-

собления организма человека к устойчивым и изменяющимся условиям внешней среды или к изменениям в самом организме.

Психологический аспект адаптации состоит в приспособлении человека как личности к требованиям конкретной социальной группы и общества в целом с учетом своих потребностей, стремлений и интересов. Иностранцы должны приспособиться к новой незнакомой системе обучения, новым формам обучения и контроля занятий, усвоению большого объема знаний, к новому коллективу, новой обстановке. Основной проблемой успешного вхождения иностранных студентов в учебный процесс является противоречие между уровнем готовности (коммуникативной компетенции) иностранных студентов к восприятию учебной информации и требованиями высшей школы.

Большое воздействие на состояние иностранных студентов, попавших в чужую страну, оказывают социальные факторы, новая, а скорее «чужая» социальная среда; климатические условия, другая экологическая ситуация, другой образ жизни и питания.

Таким образом, адаптация – сложный и трудный процесс, который переживают иностранные студенты, особенно в самом начале пребывания в нашей стране. Облегчить этот процесс для них, сделать его более коротким – задача педагогического коллектива, связанного с их обучением. Для того, чтобы помочь студентам, педагоги должны обеспечить такое содержание, формы и методы учебно-воспитательной работы, с помощью которых можно было бы предупреждать, смягчать и устранять отрицательные последствия дезадаптации, ускорять процесс социально-психологической и педагогической адаптации студентов. Кроме того, хорошим средством помощи студентам в процессе их социально-психологической адаптации может служить изучение преподавателями личностных особенностей студентов.

Наркулиев Мансур
ХНАДУ, Туркменистан

АДАПТАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ

Вхождение личности в новую социокультурную среду связано с изменением обычной модели поведения, переосмыслением деятельности

и усвоением ценностных ориентаций другой культуры. Этот процесс сопровождается решением многих проблем и конфликтов, которые возникают из-за незнания языка, недостатка знаний об особенностях поведения в новом обществе, неприятия местных обычаев и традиций.

Современные ученые определили несколько факторов адаптации иностранных студентов к учебному процессу: 1) социально-психологические (выбор учебного заведения, мотивация к обучению, способности, наличие опыта, навыков); 2) психолого-педагогические (общая подготовленность к профессиональному обучению, субъективная позиция студента в учебной деятельности и ориентация на личностно-профессиональное саморазвитие; характер направленности и уровень профессиональной деятельности преподавателя, его способности к обучению студентов); 3) индивидуально-личностные (уровень образования, языковой и речевой подготовки, мотивация к получению образования, коммуникабельность и т.д.

Улучшить качество обучения студентов-иностранцев и достигнуть желаемых результатов обучения с наименьшими негативными последствиями возможно, если рассматривать адаптацию как комплексную педагогическую программу, успешность которой определяется с помощью множества критериев. Для успешной адаптации иностранных студентов необходимо организовывать учебный процесс, учитывая географические, экономические, национальные, исторические, культурные и религиозные факторы, которые влияют на систему обучения.

Однако, несмотря на наличие многих составляющих процесса адаптации, самым трудным и масштабным ее элементом для иностранных студентов в Украине является преодоление языкового барьера.

Положительно влияет на адаптацию иностранного студента в высшем учебном заведении деловое и эмоциональное вхождение в коллектив, насыщенная общественная жизнь в студенческой среде, активное участие в общеуниверситетских мероприятиях, таких как подготовка общих праздников, научных конференций, спортивных соревнований, музыкальных фестивалей.

Успешной адаптации студентов-иностранцев к новой социокультурной среде способствуют две группы факторов: те, которые зависят от студента и от преподавателя. Со стороны студента важными являются: надлежащий уровень базовой подготовки, уровень знаний украинского языка, индивидуальная способность к обучению, особенности нацио-

нального менталитета. Преподаватель, в свою очередь, должен быть компетентным в преподавании своего предмета, владеть языком общения и обладать определенными личностными качествами. Только в таком сотрудничестве возможно достигнуть хороших результатов.

Кинту Мулека Синтия
ХГУПТ, Конго

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В УКРАИНСКОМ ВУЗЕ

Международный характер современного образования выражается в росте академической мобильности студентов, в увеличении числа иностранных студентов в мире.

Проблема адаптации иностранных студентов к условиям обучения в украинском вузе представляет собой одну из важных проблем, которую приходится решать руководству вуза, психологам и преподавателям.

От того, как долго по времени и с какими затратами происходит процесс адаптации, зависят текущие и предстоящие успехи иностранных студентов, процесс их профессионального становления.

Адаптация иностранного студента – это сложный, динамический, многоуровневый и многосторонний процесс перестройки мотивационной сферы, ряда имеющихся навыков, умений и привычек в соответствии с новыми для него условиями.

В обычных условиях обучения в родной стране на родном языке учащийся адаптирован к родной среде и легко справляется с проблемами взаимодействия со средой. Когда учащийся находится в неродной среде простые контакты оборачиваются для него проблемами, требуют значительных усилий.

В социализации студента выделяют социальную адаптацию. Она означает приспособление индивида к социально-экономическим условиям, к ролевым функциям, социальным нормам, складывающимся на различных уровнях жизнедеятельности общества, к социальным группам и социальным организациям, социальным институтам, выступающим в качестве среды его жизнедеятельности.

Процесс адаптации – это первая фаза социализации индивида. Социализация личности сводится к социальному обучению, включает только субъективную форму вхождения индивида в общество, а нормативно-ценностная система выступает как автономная по отношению к личности.

Очевидно, что в процессе обучения студентов-иностранцев необходим учёт особенностей их мотивации учения, её отличие от мотивации учения украинских студентов.

Выделяют наиболее интересные показатели, связанные с процессом адаптации студентов-иностранцев: 1. Отношение друзей (диаспора) взаимодействует с самооценкой и эмоциональным самочувствием иностранного студента в чужом социокультурном окружении. 2. Важным показателем, который влияет на процесс адаптации, является направленность стремлений. При этом высокие стремления связаны с повышением интеллекта, и низкие – с обретением авторитета у преподавателя, который оказывается значимым только в функциональном аспекте. 3. Степень «жесткости» в межличностных отношениях различается в зависимости от партнера по общению. 4. Стратегии межличностного взаимодействия изменяются при попадании в чужую социокультурную среду: иностранные студенты становятся менее доминантными и более великодушными по отношению к представителям принимающей страны, в то время как в их отношении к соотечественникам они более доминантны. 5. В структуре мотивации учебной деятельности преобладают внутриличностные и узколичностные мотивы; при этом степень усилий намного меньше уровня стремлений и желаемых результатов.

Елбази Абдерразак
ХНУРЭ, Марокко

АДАПТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ ИЗ МАРОККО К УЧЕБЕ В УКРАИНЕ

Каждый год учащиеся из Марокко приезжают в Украину с целью получения высшего образования, и все студенты проходят процесс адаптации. Иностранные студенты включаются в учебную деятельность в новых для них условиях.

Адаптация – это предпосылка активной деятельности и необходимое условие ее деятельности. В этом заключается положительное значе-

ние адаптации для успешного вхождения иностранного студента в учебный процесс. Под адаптационной способностью понимают способность человека приспосабливаться к различным требованиям среды без ощущения внутреннего дискомфорта и без конфликта со средой.

Для изучения адаптации выделяется три уровня: физиологический (сенсорная адаптация), психологический и социальный (социальная адаптация). В случае адаптации иностранных учащихся, адаптация – это процесс установления определенного соответствия личности с новой для него иноязычной социальной средой, в новой климатической зоне. Сам процесс адаптации в этом случае довольно сложен и включает в себя несколько видов адаптации: индивидуально-психологическую, социально-психологическую, этнопсихологическую, культурную, коммуникативную, физиологическую и другие. Все они тесно связаны между собой и обусловлены преодолением культурного и языкового барьеров, а также приспособлением организма к новым климатическим условиям.

Эти виды адаптации, особенно на начальном этапе обучения, проявляются одновременно и являются серьезными препятствиями, в учебной деятельности иностранных учащихся.

Изменение климатических условий также является сильным раздражителем для человека. Они могут вызывать расстройство сна, головную боль, повышение кровяного давления, обострять хронические заболевания. Повышение и понижение температуры, изменение влажности воздуха, колебания атмосферного давления, особенности светового дня могут вызвать плохое настроение и дискомфорт.

Для преодоления трудностей адаптации студенты затрачивают интеллектуальные, психические и физические силы, что существенным образом затрудняет процесс усвоения знаний, отодвигает учебу на второй план. Физическое развитие учащихся, занятия спортом существенно облегчают процесс адаптации. Физическая активность является действующим средством восстановления психических и физических сил иностранных студентов, помогает решать проблемы социальной и индивидуально-психологической адаптации.

Исследователи адаптации иностранных студентов, как правило, выделяют три группы адаптационных проблем: академические, т.е. связанные с учебным процессом; индивидуальные, связанные с особенностями личности; социокультурные, связанные с условиями новой социальной среды.

Одним из важных аспектов адаптации студентов-иностранцев к обучению в Украине является понимание новой системы образования, которая отличается от образовательной системы на родине.

Для успешного решения марокканскими студентами проблем, связанных с учебным процессом, важны: достаточный уровень базовой подготовки, уровень интеллектуального развития, индивидуальная способность к обучению, личностные особенности, наличие сильной мотивации, особенности национального менталитета, а также уровень владения французским языком.

Марокканские студенты с интересом знакомятся со страной, в которой они живут и учатся. Экскурсии, посещение музеев, выставок, концертов, театров, вечера интернациональной дружбы также способствуют адаптации иностранных студентов.

Амрани Сенхаджи Рида
ХНУРЭ, Марокко

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ

Иностранные учащиеся являются неотъемлемой частью образовательного процесса в Украине. Каждый студент, приехавший для получения высшего образования, проходит период социальной адаптации к новым условиям жизни и учебы. Это сложный процесс, связанный с рядом трудностей.

Деятельность студентов-иностранцев связана с их основной целью – получением высшего образования в Украине. На этом этапе актуализируется целый ряд проблем. Во-первых, это уровень образованности студента (качество знаний, полученных им в его родной стране) и специфика его образования (специализация учебного заведения, законченного студентом: теоретическая или практическая направленность, гуманитарная или естественно-научная). Во-вторых, важную роль играет форма организации учебного процесса, ее отличия от привычной студенту: длительность занятий, расписание занятий и каникул, форма контроля и проверки знаний, форма оценки знаний и т. д.

В целом в процессе социальной адаптации студентов-иностранцев можно выделить несколько взаимосвязанных уровней: академическая

адаптация, культурная адаптация, психологическая адаптация, иные виды адаптации.

Академическая адаптация связана с трудностями привыкания к новым формам подачи знаний, организации учебного процесса, способностью к обучению, способностью воспринимать информацию на другом языке.

Языковая адаптация – это важная часть, определяющая интеграцию иностранного студента в окружающую социальную среду. Большинство студентов не изучали русский язык на родине и ничего не знали о его особенностях. У иностранных студентов вызывает большие трудности общение на русском языке со своими сверстниками, особенно на начальном этапе обучения. Таким образом, языковой барьер является препятствием к социальной адаптации.

Трудности, с которыми сталкивается иностранный студент в процессе культурной адаптации, – это языковой барьер, национальные особенности, несхожесть традиций, обычаев, морально-этических норм поведения и сосуществования.

Психологическая адаптация связана с индивидуальными особенностями студентов и культурными особенностями окружения, в котором они выросли. Важную роль играют ценностные ориентации студента, его волевые качества, коммуникативные способности, способность воспринимать новый опыт, толерантность. Внедрение в культурно-социальный контекст Украины происходит быстрее в случае, когда иностранный студент заводит дружеские отношения с другими студентами, ощущает их расположение, разделяет с ними общие интересы (музыка, кино, литература, спорт). Психологическая адаптация связана также с новыми условиями жизни учащихся: финансовая самостоятельность, жизнь без родных и друзей, бытовая независимость.

Другие виды адаптации не менее важны, например, климатическая, социально-бытовая и т. д. Социально-бытовые проблемы могут быть связаны с питанием, проблемами гигиенического характера, медицинским обслуживанием, жилищными условиями, транспортными затруднениями, вопросами по работе с банковскими и медицинскими учреждениями и т. д.

Продолжительность социальной адаптации иностранных студентов связана с индивидуальными особенностями студента. Значительно

быстрее приспосабливаются к новой среде те студенты, которые уже имели опыт обучения или пребывания за рубежом.

Несмотря на множество трудностей, иностранные учащиеся успешно адаптируются к новым для них условиям жизни и учебы в Украине.

Не Сенфен
ХГУПТ, Китай

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ И ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИНОЯЗЫЧНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Ускоряющиеся темпы глобализации ведут к распространению идеи о необходимости создания единого общемирового образовательного пространства. Актуальной становится проблема организации свободного доступа к мировым образовательным ресурсам представителей университетской среды. В связи с этим встает вопрос о выявлении социально-культурных и личностных особенностей иностранных студентов, обучающихся в украинском вузе, определение основных сложностей у студентов, возникающих при столкновении с чужой культурной средой.

Серьезной проблемой современного общества становится развитие культуры межнационального общения. Резкая смена условий жизни требует применения новых правил взаимодействия с представителями инокультурной среды.

Выделяют 3 группы факторов, которые значимо воздействуют на адаптационные процессы человека:

1. **Экологические** (природно-климатические) факторы (температура воздуха, влажность, количество осадков, продолжительность солнечного сияния). Различия природно-климатических условий родного страны и Украины оказывает значительное влияние на адаптационные показатели китайских студентов, что проявляется в их заболеваемости. Так, студенты из стран Юго-Восточной Азии больше всего предрасположены к болезням органов дыхания, что в первую очередь связано с изменениями таких экологических условий проживания, как температура и влажность.

2. **Социокультурные** факторы адаптационных процессов – это условия новой социокультурной среды, представленные иными нормами поведения, традициями, культурой, образованием. Социально-культурные факторы включают в себя знания русского языка, русской культуры, традиций и общеобразовательный уровень. Как правило, только к концу третьего курса китайские студенты достигают успехов в овладении русским языком, обретают достаточный словарный запас и начинают активно использовать свои знания. Помимо этого, имеются общие для большинства китайских студентов трудности процесса адаптации: недостаточно высокий общеобразовательный уровень по профильным предметам, отличие форм и методов обучения в украинском вузе от форм и методов обучения в высшей школе их родной страны.

3. **Личностные** факторы (характер, темперамент), особенности психо-эмоциональной сферы (тревожность, агрессивность). Личностное развитие студента в вузе – это готовность к самостоятельности, формирование уверенности в себе, мотивации самосовершенствования. Социализация личности во время обучения происходит, когда кроме полученных знаний перенимается опыт, принимаются нормы и функции, чтобы «вписаться» в круг своих однокурсников. Личностные особенности китайских студентов, по сравнению с другими иностранными студентами, заключаются в том, что у большинства китайских студентов развит особый вид мышления; они интроверты, часто некоммуникабельны.

Таким образом, необходимо провести комплекс мероприятий по улучшению адаптационных процессов китайских студентов. Система **социально-педагогического сопровождения** китайских студентов «стирает» границы между учебным процессом и внеаудиторной работой, переводит теоретический материал в образный (опора на образное мышление). Использование реальных личностных и учебных ситуаций в тренингах общения и погружения в языковую среду значительно облегчает и улучшает усвоение русского языка.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ

Русский язык по-прежнему является средством международного общения. Интернационализация международного образования, при которой происходит формирование новой международной образовательной среды, предполагает вовлечение в образовательный процесс как студентов, так и преподавателей, представляющих различные национальности. Именно поэтому на ведущее место у иностранных студентов, изучающих русский язык, выдвигается не только собственно лингвистическая компетенция, но и межкультурная.

Межкультурная коммуникация — это связь и общение между представителями различных культур.

Межкультурная компетентность предполагает позитивное отношение к наличию в обществе различных культур, а также комплекс знаний и умений, которые позволяют студенту в процессе межкультурной коммуникации правильно оценивать коммуникативную ситуацию и успешно осуществлять общение с партнёрами из других культур.

Преподавание русского языка в условиях отсутствия полноценной русской языковой среды требует особого метода построения занятий, который направлен на постоянную активизацию и стимулирование речевой деятельности студентов.

Преподаватель русского языка становится представителем другой культуры, носителем иной системы ценностей.

В китайской традиционной педагогической системе, основанной на конфуцианских ценностях, преподаватель и студент находятся в отношениях жёсткой субординации. В таких культурах преподавателям, родителям и учителям оказывается подчёркнутое уважение и послушание. Именно поэтому китайские учащиеся усваивают материал в линейной последовательности, используя, как правило, один источник, всецело доверяясь преподавателю и редко задавая вопросы. Отличие украинской педагогической системы заключается в том, что в ней принят коммуникативно-деятельностный подход, который предполагает партнёрские отношения между преподавателем и учащимся, и соответственно,

активное включение студентов в учебный процесс, развитие их самостоятельности и критического мышления. Именно поэтому одной из первоочередных задач обучения китайских студентов русскому языку является внедрение коммуникативной направленности обучения, при которой сам процесс обучения является моделью процесса общения.

Коммуникативный метод опирается на личностно-деятельностный подход к обучению, в процессе которого учитываются национальные, возрастные, индивидуально-психологические особенности личности обучающегося. Как отмечают русские преподаватели, китайские студенты отличаются сплочённостью, взаимной поддержкой, умением работать в группе. Именно поэтому в такой аудитории легко использовать коллективные методы работы: работу в мини-группах, в парах, коллективные научные проекты. При этом работа в группе должна распределяться по ролям, с учётом личных предпочтений учащихся.

Языковая картина мира предоставляет большое количество примеров коллективного сознания русских, поэтому целесообразно ознакомить китайских учащихся с русскими пословицами, отражающими эту важную ценность русской культуры: *Один в поле не воин; Семеро одного не ждут; Не имей сто рублей, а имей сто друзей.* Параллельно преподаватель может поинтересоваться у учащихся о том, как это выражается в китайском языке и китайской культуре. Таким образом, приобщение студентов к украинской национальной культуре средствами внеучебной деятельности способствует формированию коммуникативных умений иностранных студентов.

Ахунджанов Хумаюнмирзо
ХНАДУ, Узбекистан

ФОРМИРОВАНИЕ У ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ЛИЧНЫХ МОТИВОВ ДЛЯ ОВЛАДЕНИЯ БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИЕЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Поскольку профессиональная компетентность рассматривается как необходимое качество для будущих специалистов, необходимо формировать у иностранных студентов личные мотивы для овладения будущей профессией в процессе обучения. При этом необходимо учитывать особенности внешних и внутренних мотивов профессиональной подготов-

ки. Основой внешних мотивов является стимуляция деятельности извне, т.е. при помощи наград, поощрений, наказания и т.д., когда факторы стимуляции поведения находятся за пределами внутреннего «Я» личности: «учусь, чтобы потом много зарабатывать». Внутренние мотивы стимулируются познавательным интересом, связанным с определенной деятельностью: «учусь ради личностного развития, познания нового, понимания собственной необходимости для общества». Необходимо сказать, что уровень материального вознаграждения является одной из причин, влияющей на трудовую мотивацию человека. Для людей с внутренней мотивацией данный фактор может иметь определяющее значение при принятии решения относительно работы в определенной сфере. Таким образом, необходимо формировать внутренние мотивы профессиональной направленности будущих специалистов и находить способы превращения негативного внешнего мотива в позитивный. С этой целью среди иностранных студентов необходимо активно проводить работу, содействующую в адаптации на рынке труда: обработка профессиограммы и информации, которая размещается на портале молодых специалистов. Результатом такой работы становится убеждение иностранного студента в том, что благодаря направленности на саморазвитие и самообразование, он может карьерно расти и в результате получать не только удовольствие от профессиональной реализации, а и материальное вознаграждение. Однако в процессе этой профориентационной работы необходимо смещать акцент именно на саморазвитие профессиональных качеств, которые помогают найти время на дополнительные занятия, обозначить приоритеты в личных профессиональных планах, а также уделять внимание тем способностям личности, которые мешают ей профессионально реализоваться. К таким качествам относятся: несамостоятельность, лень, некоммуникабельность, отсутствие инициативы, пунктуальности, скромности, неумение сконцентрироваться, эффективно спланировать свой день.

С этой целью можно предложить иностранным студентам на занятиях по языковой подготовке заполнить анкету-тест «Какой вы студент», создать программу самовоспитания для подготовки к будущей профессиональной деятельности по плану:

1. Перечень качеств, которые необходимо развивать в себе, чтобы сформировать способность к будущей профессии.

2. Перечень качеств, которые необходимо преодолеть ради успеха в будущей профессиональной деятельности.

3. Упражнения для тренировки или, наоборот, ликвидации каждого качества.

4. Приблизительный срок ожидаемого успеха.

После создания этой программы, необходимо обращать внимание студентов на упражнения по профессиональному самовоспитанию: тренинги по формированию нужного качества или, наоборот, по устранению вредных привычек при помощи самоубеждения.

В формировании внутренних мотивов овладения будущей профессией студентами высших учебных заведений нужно руководствоваться принципами влияния на личность с целью активизации у нее состояний, способствующих получению удовольствия от причастности к профессиональному сообществу: удовольствие от получения глубоких и крепких знаний по профессиональной подготовке, умение пользоваться ими, внедрять в практику работы новое, передовое, поиск путей усовершенствования системы работы и т.д.

Ягишев Сердар

ХНАУ «ХАИ», Туркменистан

МОТИВАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ИЗУЧЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА

Мы живем во время, когда личное общение все чаще заменяется виртуальным. Во всемирной паутине очень легко найти всевозможную информацию, причем не обязательно это делать на родном языке. В помощь любому пользователю Интернета предоставляются всевозможные переводчики, которые, по сути, обесценивают изучение литературного языка как такового. Немаловажным фактором, также, является значительное упрощение, а часто, и значительное отличие нормативного языка от разговорного. Подобная ситуация провоцирует выход на первый план проблемы мотивации иностранного студента к изучению языка. Эта проблема не новая для современной науки. В разные времена её исследовали А. Ахазишвили, А. Букина, Д. Бушман, р. Готлиб, р. Ладло, Д. Равелл и др.

Заинтересовать студента-иностранца, пробудить в нем желание познавать богатство русской речи, на наш взгляд, можно следующими способами:

1. Активное использование интерактивных средств передачи информации. Современные технологии должны не «примитивизировать» обучение, но, наоборот, открывать путь к неизведанным глубинам стилистики, фразеологии, различных разделов лексикологии русской речи. Так, по нашим наблюдениям, использование, как минимум, мультимедийных презентаций значительно увеличивает эффективность восприятия материала, поскольку задействует не только слуховые, но и зрительные рецепторы. Кроме того, на слайде подается информация в обобщенном виде, что помогает структурировать полученные знания.

2. Задействование междисциплинарных связей. Богатство языка ярче раскроется при рассмотрении предметов искусства (архитектуры, живописи, скульптуры, литературы, кинематографа).

3. Создание в сознании иностранного студента твердого убеждения в престижности овладеваемого им языка. Здесь уместно использовать приём контрастов. Например, можно разместить в порядке убывания наиболее желаемые и востребованные профессии, где одним из основных требований выступает высокий уровень владения иностранным языком.

4. Разнообразие подаваемой студенту информации. Нужно учитывать физиологические, психологические, артикуляционные их особенности. Постоянный интерес к изучению языка появляется, когда студент видит прогресс в своей учёбе; когда форма проведения урока не ограничивается простым чтением правил, упражнений, текстов.

5. Предоставление среды для практической реализации полученных знаний и превращение их в навыки. Это уместно, когда студент приобрёл достаточный уровень знаний об основах русского языка. При этом эффективной формой будут разнообразные экскурсии, пикники, спикин-клубы. Поскольку, как справедливо подчеркивает Д. Бушман, в аудитории сложно создать благоприятную атмосферу, желательно больше времени проводить в неофициальной обстановке, на свежем воздухе, в малых группах, при постановке совместных спектаклей, ролевых игр и т.п.

Перечисленные нами методы могут значительно повысить мотивацию студентов-иностранцев к изучению русского языка. Приведенные нами

рекомендации будут полезны как преподавателям, так и студентам, которые хотят глубже узнать богатство и красоту изучаемого языка.

Смирани Маруан
ХНАДУ, Тунис

ГИПОТЕЗЫ ОБ ОБЩНОСТИ БЕРБЕРСКОЙ И СЛАВЯНСКОЙ КУЛЬТУР

Большие пространства Северной Африки заселяют берберские племена. На этой земле они были с давних пор. О них упоминают в древних греческих текстах и в Библии. Никто не знает, когда они пришли на север Африки и откуда. Но случилось это за много сотен лет до того, как эти земли завоевали арабы и даже до прихода финикийцев. Большинство берберов сегодня живёт в горах. Берберских деревень множество. Дома из сложенного красного местного камня или мазанки из такого же цвета глины то скрываются в зелени речных долин, то карабкаются по склонам гор. Скорее всего, что берберы заселили земли Северной Африки из Европы.

Как считают некоторые исследователи, многие слова в одном из берберских диалектов совпадают со старославянскими или даже с праславянскими языками. Берберы, как и праславяне, были землепашцами. Земледельцы и те, кого мы называем нынче крестьянами, всегда мечтали о возможности спокойно трудиться на своих грядках и полях. Недаром одно из берберских племён называет себя «свободные люди».

Возможно, берберы являются потомками амазонок? Если учесть, что официально признано местонахождение амазонок на реке Танаис, то есть на Дону, славяне оказываются ближайшими родственниками берберов. Такая фантазия появилась не на пустом месте. Дело в том, что ещё Геродот в 5 веке до нашей эры описывал завоевания амазонками севера Ливии. Похоже, действительно амазонки подали берберам заразительный пример того, как женщины могут сражаться наравне с мужчинами. Например, в битвах против арабов на стороне берберов сражались весьма достойно и берберки. Одна из них навела такой ужас на арабов, что те, решив всё-таки уничтожить её сопротивление, собрали войско в сто раз превышающее берберское. Что сделала царица по имени Кахина? Она приказала разрушить все города, отступить, а все поселения

сжечь, чтоб арабам ничего не досталось. Ну точно как Кутузов! Кстати, обратите внимание на её имя – Кахина. Знаете, что это означает в переводе с древнего берберского? Любимая! Как тут не вспомнить украинское – «кохана»?

Как же много общего в жизни древних берберов с праславянами! Их роднят одинаковые орудия труда, любовь к родной земле. Берберские крестьяне, как и славянские, очень гостеприимны. И стол, когда приходят гости, обязан у них «ломиться» от еды. Как и славяне, они любят всякого рода выпечку, сладости... Сегодняшние берберы, как и большинство из славян, потеряли знания своей глубинной истории, своего рода. Лишь кое-где сохранилась родная музыка. И по праздникам на местных деревенских площадях распевают короткие шуточные песенки, очень похожие на славянские частушки. И так же, как у крестьян староверов и старообрядцев, у них сохранилось почтительное отношение к женщине-жене, к женщине-матери и даже к женщине... теще! Более чем у остальных племён эти традиции живы у такого берберского племени, как туареги. У берберов-туарегов до сих пор главная в роду – женщина. Женщины были в старину хранителями письменности и тайн ковровых узоров. Мать вождя могла накладывать вето на любое его решение, если оно ей не понравится. Самоназвание одного из их племён – матмата. Нетрудно догадаться, что слово «мать» у праславян и у многих других народов означало прародительницу. Маму! Самым страшным позором для рода считалось оскорбление женщины, матери, прародительницы.

Общность берберской и славянской культур очевидна. И сами берберы внешне не отличаются от славян – белокожие, светлоглазые – настоящие славяне!

Шамиль Мурадов
ХНАДУ, Азербайджан

ДИАЛОГ КУЛЬТУР КАК ТРАДИЦИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА

Менталитет азербайджанского народа исторически складывался как гуманитарно-политический мост между Западом и Востоком. Азербайджан по праву может гордиться тем, что на практике сумел доказать: ислам не только совместим с прогрессивным светским развитием стра-

ны, но и позволяет максимально полно и бережно использовать историческое и культурное наследие во имя гармоничного развития.

Современный Азербайджан сознательно развивает главное наследие своего исторического прошлого, основным стержнем которого является то, что плюрализм религий и культур был именно исторически, веками заложен в ментальность народа, в бытовые традиции и в каждодневную поведенческую культуру.

От поколения к поколению различными путями обогащаясь знаниями и научно-техническими достижениями мировой цивилизации, азербайджанцы вплетали линии прогресса в свой исламский колорит, в свой национальный уклад жизни, присущий им как восточному народу. Никогда перед нацией не стоял выбор – или то, или другое, никогда не стоял вопрос об отказе от собственных национальных традиций. Выбор всегда был в пользу синтеза культур, т.к. Азербайджан исторически находился на перекрестке различных мировых культур.

Судьба Азербайджана в прошлом и его будущее неразрывно связаны с исламом. При этом религия остается лишь одной из составляющих многоцветия национальной культуры. Азербайджан всегда, на протяжении всей своей многовековой истории был страной, где бок о бок жили представители различных конфессий. Традиции веротерпимости получили здесь развитие еще в доисламский период, когда в Азербайджане были распространены зороастризм, христианство и даже иудаизм. Убедительным примером взаимовлияния культур можно считать тот факт, что, невзирая на уход с исторической сцены зороастризма, азербайджанский народ продолжает отмечать связанный с ним весенний праздник Новруз.

С распространением ислама традиции межконфессиональных контактов в Азербайджане получили дальнейшее развитие. Сменявшие друг друга на протяжении веков различные азербайджанские государства поддерживали связи с различными христианскими государствами. В новое время на территории Азербайджана, прежде всего в Баку, были воздвигнуты православные, католические и протестантские храмы.

Начиная с самых первых шагов к независимой государственности в азербайджанском обществе сформировался консенсус относительно соотношения личной свободы религиозного исповедания и ее общественного проявления. Исходя из этого родился основополагающий по-

студат азербайджанского ислама – открытость современности и терпимость в отношении других конфессий.

В годы постсоветской независимости Азербайджан вошел в мировое информационное пространство, впитывая в себя все то полезное, что только может дать современная глобализация. Об этом свидетельствуют весьма значительные достижения страны в развитии информационно-коммуникационных технологий, признанные на мировом уровне.

В контексте современных разгорающихся конфликтов на религиозной почве опыт интегрального сочетания Запада и Востока в азербайджанской ментальности приобретает особую актуальность. Главную ценность представляет собой культурный, исторический опыт всего азербайджанского народа. Именно его нацеленность в будущее, основанная на мудрости и опыте предков, – самая верная гарантия того, что это будущее обязательно состоится. И как подчеркнул президент Азербайджана Ильхам Алиев «высокий уровень межрелигиозных отношений укрепляет нашу государственность, придавая дополнительный импульс интеграционным процессам Азербайджана в мир».

Исса Хуссейн
ХНАДУ, Ливан

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОСТИ МУСУЛЬМАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Главной ценностью для мусульманина является его семья. Существуют определенные отношения между родителями и детьми. Мусульманин с большим уважением и почтением относится к старшим, родственникам и родителям. Семья является союзником общества в решении его коренных проблем, утверждении нравственных устоев, социализации детей, развитии культуры и экономики. Мусульманам предписано строить семью на основе взаимного согласия и любви. Мусульманский брак – это договор между мужчиной и женщиной, согласно которому они начинают совместную жизнь, проявляя взаимную любовь, доверие, содействие, понимание. Семья для человека должна быть источником радости, спокойствия, наслаждения жизнью. Среди знамений Бога – то, что Он сотворил из вас самих жен для вас, чтобы вы находили в них успокоение, и установил между вами любовь и милосердие. Воистину, в

этом – знамения для людей размышляющих (*Коран, сура 30, аят 21*). Только в семье, где правят любовь и взаимное уважение, могут сформироваться личности с высокой нравственностью, к которой призывает ислам. Поэтому семья и является ячейкой общества, тем строительным материалом, благодаря которому строится успешное общество.

Самая главная радость в жизни мусульманина – это его праведная жена. Она хранит семейный очаг, заботится о своем муже и детях. В обществе жены мусульманин находит покой и утешение, он всецело полагается на нее, когда его настигают беды, несчастья, усталость. В исламе женщина вправе сама выбирать себе мужа. Никто не может принудить ее выйти замуж за человека, который ей не нравится. Но это не значит, что мусульманка не должна слушать советы родителей, которые накопили богатый жизненный опыт. Самые главные качества, по которым мусульмане выбирают себе спутника жизни, – это отношение к религиозным обязанностям и нрав человека, т.е. характер. Если выбор сделан осмысленно, основываясь на этих двух качествах, то семья будет крепкой и счастливой.

Основная тема всех религий – дети, воспитание. Священный Коран – это настольная книга воспитания. В Коране наибольшей силы исполнены заповеди милосердия. Непреложный закон справедливости, нравственный долг мусульман: поступай с другими так, как хочешь, чтобы и с тобой поступали. Мухаммед проповедовал честность и искренность в поступках.

Дети являются целью, результатом жизни человека, они делают нас счастливыми, а порой и несчастными. Это связано с семейными отношениями, ценностями, заложенными в семье, с хорошим воспитанием детей и формированием у них благочестивого поведения. Важным условием хорошего воспитания детей в семье считается создание положительной психологической атмосферы, чтобы дети чувствовали, что они желанные в семье, что их любят, им доверяют, ими гордятся.

Долг супругов состоит в рождении детей и воспитании их в духе богобоязненности и нравственности, которые являются основными принципами ислама. Дети, в свою очередь, должны почитать своих родителей. Особое место ислам отводит матери. *«Рай находится под ногами ваших матерей»*, – говорил Пророк Мухаммед. В исламе развод разрешается, но является самым нелюбимым деянием перед Богом. В Коране указывается на святость и неразрывность супружеских уз. Ислам

призывает к терпению и согласию супругов.

Таким образом, в основе мусульманской семьи лежит ненасильственный, добровольный, свободный брак между мужчиной и женщиной. Основными принципами семейной жизни являются вера в единого Бога, покорность Ему во всех делах, любовь между супругами, уважение по отношению к родителям и воспитание достойных и благонравных детей.

Ян Сяоцзюнь
ХНАДУ, Китай

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Сегодня невозможно найти этнические общности, которые не испытали бы на себе воздействие как со стороны культур других народов, так и со стороны более широкой социокультурной среды, существующей в отдельных регионах и в мире в целом. Это воздействие усиливается вследствие роста культурных обменов и прямых контактов между государственными институтами, социальными группами, общественными движениями и отдельными индивидами. Расширение взаимодействия культур и народов делает особенно актуальным вопрос о культуре межэтнического общения.

Важно отметить, что, становясь участниками любого вида межнациональных контактов, люди взаимодействуют с представителями других культур, как правило, существенно отличающихся друг от друга. Отличия в языках, нормах общественного и семейного быта зачастую делают эти контакты трудными и даже невозможными. Главное препятствие, мешающее успешному решению проблемы межэтнического взаимодействия, состоит в том, что человек воспринимает другие культуры через призму своей культуры, поэтому его наблюдения и заключения ограничены ее рамками.

Для формирования культуры межэтнического общения в поликультурной образовательной среде необходимо культивирование бережного отношения к людям различных национальностей, проживающих в регионе, к их языку, ценностям; воспитание уважения к народам, населяющим страну; формирование интернационализма, ориентация на национальные и общечеловеческие нравственные ценности, на лучшие

достижения человеческой цивилизации и осознание принадлежности к мировому сообществу; воспитание толерантности с учетом этнонациональных особенностей, национальных достоинств; стимулирование непримиримого отношения к проявлению шовинизма, национализма и расизма.

Нгуен Вань Мань
ХНУРЭ, Вьетнам

К ВОПРОСУ О ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБЩЕНИИ

Поиск эффективной формы учебного сотрудничества преподавателя русского языка и иностранного студента привел к пониманию обучения как модели личностного общения. Это подчеркивает необходимость рассмотрения педагогического общения, поскольку оно наилучшим образом выстраивает коммуникативную сторону учебного процесса. Кроме того, личностное общение с преподавателем облегчает вхождение в новое лингвокультурное пространство, которое отличается национально-специфическими особенностями речевого поведения. Данное обстоятельство представляется особенно важным на начальном этапе, когда контакты с носителями русского языка, как правило, оставляют впечатление, что за пределами аудитории существует какой-то иной, совершенно незнакомый язык.

Исходя из общего определения педагогического общения, разработанного А. А. Леонтьевым для школьного образования, уточним данное понятие применительно к обучению РКИ.

Педагогическое общение преподавателя русского языка и иностранного студента – это такое учебное взаимодействие, для которого характерны: 1) учет личностных особенностей обучающихся, 2) создание наилучших условий для творческого образовательного процесса, обогащающего информационно, интеллектуально и духовно, 3) поддержание высокого уровня мотивации и благоприятного эмоционального климата обучения, препятствующего возникновению «психологического барьера», 4) максимальное использование в учебном процессе личностных особенностей преподавателя.

Педагогическое общение преподавателя русского языка и студента-иностранца – это многоплановая, полифункциональная деятельность,

которая формируется и развивается в пространстве четырех координат: личность, культура, общение и учебный процесс. В силу ограниченной наполняемости групп (8–10 человек) педагогическое общение сохраняет личностно ориентированную направленность даже при коллективных формах работы. Это облегчает создание общего благоприятного фона учебной деятельности и предупреждает возможное воздействие различного рода психологических, языковых, коммуникативных, смысловых и других барьеров.

При невнимании преподавателя к личностной стороне совместной учебной деятельности у студента нередко возникает эмоциональная напряженность и общая неудовлетворенность занятиями. В результате могут возникнуть конфликтные, стрессовые ситуации, активизирующие механизмы психологической защиты. Подобное общение преподавателя и студента (особенно на начальном этапе овладения русским языком) является недостаточно продуктивным или даже затрудненным в случае их психологической несовместимости. Поэтому педагог должен предвидеть возможные «сбои» во взаимоотношениях.

Общение преподавателя и иностранного студента, принадлежащих к разным этносоциокультурным языковым общностям и различающихся по возрасту, опыту и социальному положению, является достаточно сложным и своеобразным. Так, например, учащийся может не принимать предложенный преподавателем стиль совместной учебной деятельности, предпочитая «свой» метод овладения языком. Но обучать и обучаться можно только при условии обратной связи. Поэтому повышение культуры учебного сотрудничества – это одна из первоочередных задач, которая встает перед преподавателем русского языка в иностранной аудитории.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ СВОЙСТВА ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Каждому преподавателю вуза, работающему, в том числе, и с иностранными студентами, для эффективного выполнения своих профессионально-педагогических функций следует иметь и развивать в себе профессионально-значимые свойства личности.

Для плодотворной работы с иностранными студентами преподавателю необходима так называемая врожденная одаренность, точно так, как она необходима математику и врачу, художнику и писателю – любой творческой личности. Каждая профессия требует специфической одаренности личности.

По мнению ученых, в личности педагога должен получать развитие целый комплекс специфических способностей:

- уровень эмоциональной контактности и стабильности.
- экспрессивные способности (поведение, демонстрация его в педагогической ситуации).
- импрессивные способности (сопереживание).

Рассматривая проблему личности педагога, венгерский ученый Б. Лоранц в числе необходимых свойств называл собственную убежденность педагога, его способность убеждать других; профессиональные знания и умения; ораторский талант; способность передать знания; тактичность; организаторский талант и т.д.

Большое значение в работе преподавателя имеет так называемый «педагогический артистизм», который проявляется в постановке голоса и дыхания, отработанности темпа речи, интонации и дикции, жестов и мимики.

Особое значение в работе с иностранными студентами, по нашему мнению, имеют педагогический такт, педагогическая этика, педагогическая культура преподавателя.

Ученые считают, что педагогический такт как компонент педагогической этики является мобилизующим моментом в поведении преподавателя, который помогает разрядить напряжение и разрешить кон-

фликт. Из своего опыта обучения мы знаем, что нарушение педагогического такта часто приводит к конфликтам во взаимоотношениях между преподавателем и студентом.

Существуют следующие основные нарушения педагогического такта:

- отсутствие необходимой тонкости общения со студентами;
- односторонность проявления компонентов педагогического такта (сохранение доверия и доброжелательности при ослаблении требовательности приводит к попустительству и наоборот, резкое усиление требовательности неизменно влечет за собой потерю доверия и доброжелательности).
- неустойчивость и непоследовательность применения педагогического такта (сначала максимум доверия, доходящего до попустительства, а затем резкий переход к максимальной требовательности).

Таким образом, соблюдение преподавателем, работающим с иностранными студентами, норм и правил педагогической этики формируют авторитет, престиж, статус педагога и уважение студентов как реакцию на личность преподавателя.

Туваков Аннадурды
ХНАДУ, Туркменистан

ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН

Преподаватель иностранных языков и культур в современных условиях приобретает все большую социальную значимость и востребованность в обществе, что объясняется глобальными явлениями в экономике, усилением интернациональных взаимодействий, расширением межкультурной коммуникации. Вызовы времени ставят перед преподавателем иностранных языков и культур новые задачи, которые он может успешно решать исключительно на основе полученной в высшем учебном заведении адекватной профессиональной подготовки. Профессиональная подготовка преподавателя русского языка как иностранного (РКИ) и культур основывается на ряде концепций, среди которых концепция деятельности является ведущей.

Преподаватель РКИ в современных условиях решает новые профессиональные задачи, которые еще недавно не относились к его компетенции: анализ и выбор стратегий и технологий обучения РКИ и культурам, интеграция аутентичных материалов в процесс обучения, управление когнитивными и коммуникативными действиями обучаемых, интерпретация социокультурных феноменов, расширение системы ориентиров текстовой деятельности, разработка новых видов упражнений и т.д.

В профессиональном реестре учитель РКИ получил новую диспозицию как преподаватель иностранных языков и культур. Соответственно расширились и задачи профессиональной подготовки преподавателя иностранных языков и культур, его лингводидактическая компетенция получила новую предметную область, она обогатилась социокультурным компонентом.

Современные ученые и педагоги выделяют следующие требования, которыми должен обладать успешный преподаватель: высокая профессиональная компетентность, предусматривающая глубокие знания и эрудицию в научно-предметной области, нестандартное мышление, владение инновационной тактикой и стратегией, методами решения творческих задач; педагогическая компетентность, включающая знание основ педагогики и психологии, владение современными формами, методами, средствами, технологиями обучения; коммуникативная компетентность, предусматривающая развитую литературную устную и письменную речь, совершенное владение иностранными языками, современными информационными технологиями, эффективными методами и приемами межличностного общения; высокий уровень профессиональной и общей культуры, включающей сформированное научное мировоззрение, устойчивую систему духовных, культурных, нравственных и других ценностей в их национальном и общечеловеческом понимании.

Для выявления мнений студентов об образе идеального преподавателя РКИ был проведен опрос при участии 40 студентов транспортного факультета ХНАДУ и сделан вывод о типе и образе успешного преподавателя. Это человек, у которого на первом месте стоит студент и его индивидуальность, для кого творческий поиск решения проблемы важнее устоявшихся правил и стереотипов. Это человек понимающий, гибкий, терпеливый, с хорошим чувством юмора, изобретательный, творческий. Ему присуще огромное желание поделиться своими знаниями и опытом, владение множеством приемов, как сделать это увлекательно и

эффективно, и важно – умение научить студента приобретать новое знание, планировать свою деятельность и самостоятельно себя оценивать. Таким образом, к личности современного преподавателя по РКИ выдвигается целый ряд требований, соответствуя которым преподаватель отвечает вызовам времени и является успешным современным профессионалом.

Корашев Носирбек
ХНАДУ, Узбекистан

ИМИДЖ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА, КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Педагогическое общение – это специфичное межличностное взаимодействие преподавателя и студента, обеспечивающее усвоение знаний и развитие личности в учебно-воспитательном процессе. Важной составляющей успешности данного процесса является имидж преподавателя.

Имидж – (от английского image – образ, облик, изображение) – это образ, система внешних характеристик человека, которая создает или подчеркивает неповторимое своеобразие личности и всегда отражает индивидуальность, являясь ее внешней, обращенной к другим людям, стороной. От имиджа человека в значительной степени зависит то, как он будет воспринят другими.

Тема имиджа преподавателя уже неоднократно поднималась в научной литературе. Ученые сходятся во мнении, что позитивно сформированный имидж преподавателя является одним из основных факторов успешной педагогической деятельности. В то же время о проблеме имиджа преподавателя русского языка как иностранного говорят достаточно редко.

Стоит отметить, что в отличие от педагогов, преподающих основные дисциплины в ВУЗе, преподаватель РКИ не только обучает иностранного студента языку, но и открывает для него новый мир, помогает решать его проблемы. В результате часто преподаватель РКИ становится для иностранных студентов другом, советчиком и наставником. Однако этот процесс становится возможным лишь в том случае, когда препода-

ватель сумеет расположить к себе студентов, установить с ними доверительные отношения, что, к сожалению, удается не всегда.

Успешность данного процесса во многом зависит от первого впечатления, произведенного преподавателем на своих иностранных студентов. Поэтому первое, о чем должен помнить преподаватель РКИ, – это внешний вид: он должен отличаться элегантностью, аккуратностью, чистотой и опрятностью, внушать уважение и вызывать доверие. В одежде лучше выбрать классический стиль – деловой костюм (пиджак с юбкой или брюками и блузка), или платье неяркого цвета. Кроме того, не стоит забывать, что внешними составляющими имиджа являются мимика, жесты, сила голоса, манеры, осанка, походка.

Преподаватель РКИ также должен учитывать многие культурные особенности иностранных студентов, находящихся в учебной аудитории, и иметь представление об общих тенденциях во внешнем виде педагога их страны. Например, на занятие к группе, где есть студенты-мусульмане, преподавателю следует надеть более закрытую одежду, избегать мини-юбок, а также одежды с глубоким декольте и даже с длинным рукавом.

Составляющими имиджа преподавателя являются также поведенческий компонент (поведение человека в различных ситуациях: лидерское поведение, действия преподавателя в сложных педагогических ситуациях, отношение к стране, обществу и т. д.) и профессиональный компонент (профессиональные знания, умения, навыки и компетентность, познавательный потенциал, индивидуальный стиль профессиональной деятельности).

Сами студенты считают, что имидж преподавателя должен включать в себя такие качества, как: профессиональная компетентность, владение методами преподавания, умение доходчиво и интересно излагать материал, общительность, активность, толерантность, консерватизм, образованность, высокий уровень интеллекта и культуры, тактичность, уважение к студентам, умение сплотить коллектив, чувство юмора, отзывчивость.

Значение имиджа преподавателя РКИ трудно переоценить, так как его можно отнести к одним из важных факторов, обеспечивающих не только успешное овладение студентами русским языком, но и профильными дисциплинами. Таким образом, имидж преподавателя – это динамическая характеристика, которая постоянно взаимодействует с социу-

мом и культурой и требует коррекции и совершенствования, ведь работая над собственным имиджем, преподаватель повышает имидж и своего вуза, и страны в целом.

Або Алуш Мохамад Монир
ХНАДУ, Иордания

РОЛЬ ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Профессиональное мастерство преподавателя РКИ определяется множеством факторов, наиболее значимыми из которых являются профессиональная компетенция и личность преподавателя. Преподаватель должен свободно владеть различными видами профессиональной компетенции в учебном процессе.

1. Профессионально-методическая компетенция – многоуровневая система знаний (не только знание методики преподавания РКИ, но и знания из смежных наук – психологии, педагогики, дидактики).

2. Коммуникативная компетенция, т.е. коммуникативно-адекватное, нормативно и стилистически корректное пользование языком в разных сферах общения.

3. Теоретико-лингвистическая компетенция – наличие важных с точки зрения методики знаний в области коммуникативной и функциональной лингвистики.

4. Культурно-эстетическая компетенция – знания в различных видах и жанрах искусства и умение применять их в своей педагогической деятельности.

Огромную роль в формировании профессионального мастерства играет также личность преподавателя, определяющая успешность обучения РКИ. Личность преподавателя – это сложное соединение профессиональных, деловых, нравственных и волевых качеств, а также его ценностных ориентиров и психологических состояний. Именно личностные качества преподавателя являются важным субъективным фактором, который определяет эффективность всей учебно-воспитательной работы в учебной группе. Во многих случаях именно личность преподавателя служит своеобразным стимулом в изучении русского языка на подготовительном факультете.

Отметим основные качества преподавателя русского языка, которые в первую очередь вызывают положительные чувства у студентов-иностранцев.

1. Преподаватель должен быть творческой личностью, вносить что-то новое в учебный процесс, доходчиво объяснять трудные моменты русской грамматики, менять стратегии и тактики обучения в зависимости от индивидуально-психологических особенностей студентов.

2. Преподаватель должен стремиться быть точным, пунктуальным. Он должен демонстрировать ответственность, собранность, последовательность, обязательность. Если эти качества отсутствуют, то доверие студенческой аудитории к такому преподавателю существенно падает.

3. Преподаватель должен быть доброжелательным, уравновешенным. На начальном этапе студенту-иностранцу довольно трудно правильно выразить свое мнение на русском языке, поэтому преподавателю необходимо уметь выслушать студента, понять его, помочь правильно сформулировать свои мысли. Если же приходится делать замечание или критиковать учащегося, то делать это нужно в максимально тактичной, деликатной форме. Преподаватель должен обладать чувством юмора, чтобы в напряженной ситуации уметь в шуточной форме погасить конфликт.

4. Преподаватель обязательно должен быть справедливым в оценке знаний. Несправедливая оценка может надолго отбить у учащегося желание серьезно заниматься изучением языка. Преподаватель должен быть искренним, говорить правду о недостатках в работе студента, настраивать его на преодоление трудностей.

5. Преподаватель должен уметь раскрепостить студента, создать на уроке атмосферу свободного общения: стимулировать желание высказаться, поспорить, доказать свою точку зрения. При этом речь преподавателя должна быть образцовой, естественной, нормативной и в то же время доступной для студентов.

7. Очень большое значение для студентов имеет внешнее восприятие преподавателя: его одежда, голос, макияж, манеры, жесты, мимика, запах.

Как видим, требования, предъявляемые к преподавателю, достаточно широки и разнообразны. Именно поэтому преподаватель должен постоянно работать над собой с целью повышения своей профессиональной квалификации.

ТЕХНИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ КОМПОНЕНТ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В наше время глобализации, вызванной развитием информационных технологий и средств сообщения во всём мире, инженерное образование переживает процессы интернационализации и расширения взаимодействия с промышленными структурами и экономическими системами. Инженеры теперь являются творцами своей профессиональной карьеры уже не в локальном, а в международном масштабе, также они становятся намного более активными участниками работы организаций. Профессиограмму современного инженера составляют не только узкоспециальные технические знания и умения, но и ряд «нетрадиционных» для инженерного образования, так называемых «гибких» или «мягких» умений (soft skills), то есть таких качеств и компетенций социально-гуманитарного характера, как коммуникативная компетенция в целом и владение приемами эффективной аргументации в частности, умение работать в многопрофильной команде, понимание профессиональной и этической ответственности принятия инженерных решений, способность к анализу и критике принятых решений, искусство управления людьми и понимание необходимости обучения в течение всей жизни.

Очевидно, что высшим техническим учебным заведениям Украины, которые активно предоставляют свои услуги и в профессиональной подготовке иностранных граждан, необходимо пересматривать образовательную политику и отказываться от узкопрофильности. В ответ на требования времени к подготовке инженера в глобальном контексте следует активно разрабатывать и внедрять учебные курсы, нацеленные на развитие у будущих инженеров дополнительных профессиональных качеств гуманитарно-социального характера, то есть курсы по профессиональной и технической коммуникации.

Важность социально-гуманитарных компетенций отражена в критериях международных советов и организаций, осуществляющих аккредитацию учебных программ инженерных вузов и сертификацию профес-

сиональной квалификации их выпускников (ABET, FEANI, WFEO, CLUSTER, CESAER, GATEWAY).

Особого внимания заслуживает опыт некоторых зарубежных стран. Например, в США и во многих европейских странах существуют Центры, Ассоциации и Общества технической коммуникации. Данная модель базируется на интеграции элементов курсов технической коммуникации в базовые технические дисциплины. Преподаватели технических дисциплин наравне с преподавателями технической коммуникации обязательно могут активно участвовать в разработке таких курсов, проверке студенческих работ и даже в ведении занятий.

Различают пять методов интеграции технической коммуникации в образовательные программы инженерных вузов: работа в тандемах, работа в группах или кластерах, разработка коммуникативных модулей, привлечение экспертов, «коммуникация по всей программе» (communication across curriculum). Мы полагаем, что все указанные методы интеграции технической коммуникации в образовательные программы инженерных вузов приемлемы и для Украины.

Таким образом, мировые тенденции развития высшего технического образования актуальны и для украинских высших технических учебных заведений в условиях интернационализации и глобализации всех мировых процессов, что существенно повысит качество инженерного образования, а также профессиональную подготовку иностранных граждан в частности.

Vagdi Ali

KhNAHU, The Kingdom of Morocco

THE HISTORY OF PHARMACY IN THE ARAB WORLD

Pharmacy (from «pharma» (Latin) – a medicine) is the science of drugs. The word «Apothecary» is of Greek origin. Its original meaning is specialized or general store or warehouse. However, over time the semantics of the word changed, and now in all the languages it represents health care facility, a pharmacy in the modern sense.

Arab Pharmacy occupies a special place in the history of pharmacy. Arabs began military campaigns in the 7th century AD, conquered most cultural countries from the Indus to the Atlantic Ocean (Spain), including coun-

tries such as Egypt, Persia, India, etc. They gained access to the culture of the conquered peoples and created an extensive literature in translation.

Largest doctors of the time, who wrote in Arabic, were Persians – Al-Razi, Ibn Sina (Avicenna) and many others. Avicenna was a broadly educated person. His five-volume «Canon of Medicine» covers the anatomy, physiology, pathology, therapy, pharmacy, hygiene, etc. Two volumes contain descriptions of simple and complex medicines. Total Avicenna's inheritance lists seven hundred eighty-five herbal medicines along with the ones of animal and mineral origin, with a description of how their preparation and application.

The Academy of Sciences in Baghdad played great importance for the development of the branch, bringing together 6000 scientists and students studying various disciplines, and among them there were mostly doctors. Here the first pharmacy was established in 754. Arab doctors conducted experiments with poisons and antidotes on criminals. Although these first experiments were started by the king Matridat Eupashor in I BC, as a result, he invented a complex medication – teriak. Thus, the caliph Motavekkim subjected their guests bitten by poisonous snakes during feasts, and then cured them with a teriak. Belief in teriak was gone through many centuries, but now it has been clear it was based on the idea that the more medicines would be introduced, the greater the effect would be.

Teriak Nuremberg Pharmacopoeia, for example, consisted of 65 ingredients. According to the rules in the drugstore statute (XVI), Teriak must have been prepared publicly, in a festive atmosphere. Every part of it was a subject to public inspection by the jury, the pharmacist had to indicate the date of manufacture, composition of medicines, etc. Mention of teriake occurs in much later pharmacopoeias – in France (1818) and Germany (1872).

In the 12th century, when there were only two universities in Western Europe 70 public libraries and 17 high schools functioned in Spain, all of them opened by Arabs. Pharmacy is obliged to Arabs for the existence of many names: alcohol and syrup are words of Arabic origin. Primacy belongs to the Arabs also in the creation of Pharmacopoeia – Arabic pharmacopoeia (karabadini) is now translated into many languages. Arabs introduced into use different medicines of so-called gentle action (syrups, rose water and other scented waters), flavoring compositions etc. The Arabs did not like drastic means of treatment and instead invented a number of laxatives (e.g. sienna), and added to the potent orris root and lemon juice, which reduced their effect.

One of the main lessons of Arab Pharmacists was trading fragrant oils and sandalwood. Pharmacies were under special patronage of the state, the government took care of cheapness and purity of drugs. By the 16th century the Arabs had in service more than 2600 drugs, including 1 400 of vegetable origin.

Traditions of medieval pharmacy, as well as production of medicines in the Arab countries of the later period and today are quite popular and progressive industry and the sphere of knowledge in the Middle East. So, nowadays in Morocco great pharmaceutical market has developed, and there are thousands of pharmacies (of about 11-12 thousand in total throughout the country), despite the fact that the territory of it is rather small. It is noteworthy that all pharmacies in Morocco are private. Competition in this regard is very high, and therefore, only the best suppliers survive in the pharmaceutical business.

Achraf Ettabaghi

KhNAHU, The Kingdom of Morocco

THE IMPORTANCE OF MEDICAL PROFESSION IN MODERN WORLD

A doctor is someone who maintains or restores human health through the practice of medicine. He or she will diagnose and treat human disease, ailments, injuries, pain or other conditions. A doctor can be found in several establishments, including public health organizations, teaching facilities, private practices, group practices and hospitals.

Doctors' schedule will differ depending on the kind of medical sphere they practice. Some doctors work at the office, others in hospital, and some in places you may not think of, like laboratories where they develop new medicines and research cures.

A doctor typically works very long hours and has to be available for emergencies. These hours are spent seeing patients in an office-based setting, running tests as well as interpreting them, prescribing medicine or treatments, doing rounds in the hospital, making notes on patient's physical conditions, advising patients on how to stay healthy and talking to them about further treatment. Doctors keep up to date by taking classes and regularly reading books and medical journals.

A doctor who also performs surgeries will usually work two or three full days in the office and then two or three days in the hospital operating room performing surgeries. Doctors also spend time completing administrative duties such as updating patient records, returning phone calls or dealing with various office issues.

Earlier health care services in Morocco were extremely poor, with only basic and often outdated equipment, a small number of health facilities and fewer than 1,000 doctors for the entire population. Since then, the number of health care facilities has increased to over 26,000 and there are more than 20,000 doctors in Morocco. However, hospital spaces are still limited for the size of the population and coverage of rural areas remains poor, with some health centres closing because of the lack of staff, equipment or medical supplies. In July 2013, the Minister of Health admitted that there was unfortunately an inadequate number of doctors and nurses, in part because of the thousands of emigrating Moroccan doctors. Morocco is in need of 9,000 nurses and 7,000 doctors. That's why a lot of young people, including myself, want to become qualified doctors and help others. It is time for the health care system to develop the fundamental support services upon which every health professional can rely, with norms and references helping each professional to appropriately fulfill their tasks. These fundamental systems must allow the formation of a social network able to create positive practice environments and find answers to three essential issues: the need for human resources, the behaviour of health care professionals at their place of employment and the phenomenon of migration of these professionals. To this end, the government has a duty to invest in human resources and commit to their training, supporting and ensuring the loyalty of health care professionals upon which the improvement of the quality of health care provision and the productivity of the different branches depends.

It is believed that the knowledge of a foreign language opens up professional opportunities. The doctor who speaks English is better aware of current trends in medicine. Knowing English, you are free to read foreign medical journals, the most modern books on medicine, to get acquainted with publications in the English-speaking medical sites. And, of course, the amount and the relevance of such information greatly benefits compared with the information available in other languages, including Russian, French or Arabic. Thus, knowledge of the English language allows you to continuously upgrade skills and keep abreast of advanced diagnostic and treatment methods.

СОВРЕМЕННЫЙ СТИЛЬ В АРХИТЕКТУРЕ ТУРКМЕНИСТАНА

Удачное расположение между Европой и Азией подтолкнуло столицу Туркменистана к тому, чтобы стать одним из основных пересадочных узлов в этом регионе, поэтому руководство страны приняло решение о создании новых воздушных ворот. Место для их строительства было выбрано в 35 км от Ашхабада.

В основу проекта положены национальные туркменские узоры – восьмиконечная звезда Огуз-хана и гёли (основные элементы композиции знаменитых туркменских ковров). Это не просто дань уважения культуре и наследию Туркменистана, но и обязательное условие проектирования новых объектов в этой стране – архитектурный образ каждой новостройки обязан впитать в себя богатейшие местные традиции по созданию завораживающих своей сложностью и красотой орнаментов. О том, насколько важны для туркмен эти символы, можно судить хотя бы по тому, что все пять национальных гёлей изображены на государственном флаге страны, а образованная двумя квадратами звезда служит ее гербом. Образ ковра-самолета пришел архитекторам в голову практически сразу, как только они начали работать над проектом аэропорта. В общем, оставалось только придумать, как обыграть его в облике нового аэропорта. Конечно, можно было «бросить» ковер на площадь перед пассажирским терминалом или даже стилистически воссоздать гёли между взлетно-посадочными полосами, но архитекторы выбрали более сложный путь – яркое ковровое полотно было трактовано ими как кровля основного здания аэропорта. Она представляет собой гигантское многоцветное полотно, которое словно развевается на обжигающе жарком ветру, – архитекторы придают ему ярко выраженную волнообразную форму, благодаря которой кровля, собственно, и напоминает тот самый сказочный ковер-самолет. На самом же деле она представляет собой многослойную оболочку, позволяющую надежно защищать пассажиров от палящего солнца. Центральная часть гёлей представляет собой сол-

нечные батареи, которые, по замыслу авторов, обеспечат бесперебойную работу систем кондиционирования, а по периметру «полотно» поддерживают разветвляющиеся кверху металлические опоры. Функциональная схема нового аэропорта традиционна для подобных сооружений: на первом этаже расположены кафе, магазины, справочные бюро и зал ожидания, на втором, куда прибывает монорельс из Ашхабада, спроектирован зал прилета, на третьем – зал вылета, а четвертый этаж, решенный как небольшая антресоль, отведен под рестораны. Вместительная подземная парковка расположена перед аэропортом, а на ее кровле архитекторы спроектировали неглубокий, но очень просторный бассейн, дно которого украшено еще одной разновидностью национальных узоров. Особенно хорошо этот яркий рисунок будет виден пассажирам снижающихся самолетов и поездов монорельса, чьи пути пущены прямо над водной гладью, а в темное время суток бассейн превратится в площадку для гигантского светового шоу.

По обе стороны водоема расположены фонтанные комплексы, а с противоположной стороны, на некотором удалении от основного здания, авторы проекта предусмотрели создание VIP-терминала, предназначенного для первых лиц государства. Этот небольшой объем представляет собой прозрачный полумесяц, перед которым также разбит фонтан. Подъезд к нему в целях безопасности организован под землей, а от взглядов рядовых пассажиров он надежно защищен башней диспетчеров. В заключение остается добавить, что оба терминала вписаны в восьмиконечную звезду, которая, в свою очередь, хирургически точно вписана между двумя взлетно-посадочными полосами. Углы этой сложной фигуры украшены орнаментом, который предполагается создать с помощью зеленых насаждений. И даже этот казалось бы сугубо декоративный прием таит в себе важный символический смысл – зеленый цвет для туркмен испокон веков был священным. Воплощая идею благоденствия и единения времен, он в данном случае будет символизировать и способность человека противостоять испепеляющему жару расположенной по соседству пустыни.

РЕФОРМА ОБРАЗОВАНИЯ МОНГОЛИИ – ПУТЬ К МЕЖДУНАРОДНЫМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ СТАНДАРТАМ

Я представляю страну, которая многие годы воспринималась в основном как территория древних кочевников. Моя родина Монголия в последние годы активно меняется. И одним из главных направлений ее внутренней политики является образование, реформа которого успешно осуществляется с начала 90-х гг. XX века. Данные изменения связаны с переходом страны к рыночной экономике и демократической государственной структуре. Однако в ходе реализации такого курса Монголия столкнулась с большими трудностями. В целом Монголия, преодолевая большие трудности, создает новую систему образования, ориентированную на требования рынка и международные образовательные стандарты.

Конституция Монголии включает положение об обязательном получении всеми гражданами бесплатного основного общего образования. При этом в конце XX – начале XXI в. в стране появились новые типы общеобразовательных учреждений: школы с углубленным изучением предметов, лицеи, гимназии, учебные заведения, совместными учредителями которых являются монгольские и зарубежные организации. По государственным образовательным стандартам значительно повышается роль английского языка, который с 2005 г. является обязательным при сдаче государственных экзаменов за курс средней школы. К сожалению, русский язык изучается теперь с 8 класса по выбору учащихся, наряду с другими иностранными языками (корейским, японским, китайским, немецким). Хотя в большинстве семей, где родители являются специалистами с высшим образованием, русский язык обязательно изучался.

В высшие учебные заведения принимаются на основе конкурсных экзаменов молодые люди, имеющие аттестат о среднем образовании. Развитие рыночных отношений и стремление монгольского государства войти в международное образовательное пространство привели к существенным изменениям в сфере высшего образования. Наиболее заметных успехов высшая школа добилась в охвате обучением молодых людей. Высшее образование в Монголии предоставляют колледжи, институты и университеты. Ежегодно в вузы страны поступает более 20%

всех выпускников общеобразовательных учреждений, хотя с 1993 г. все вузы, включая государственные, осуществляют обучение на платной основе. Государство предоставляет малообеспеченным студентам займы, а наиболее способным из них – гранты на обучение.

С 1995 г., в соответствии с международными образовательными стандартами, высшие учебные заведения перешли на двухуровневую подготовку дипломированных специалистов («бакалавр» и «магистр»). Это нововведение связано с необходимостью признания монгольских дипломов о высшем образовании на международном уровне и расширением международного сотрудничества.

Сегодня в стране работают 7 университетов, среди которых ведущим научным и образовательным центром является Монгольский государственный университет в Улан-Баторе. Все они получают определенную финансовую помощь от иностранных инвесторов. Кроме того, существует еще одна форма международной помощи в сфере образования. Это предоставление молодежи мест для обучения в вузах других государств.

Данная программа предоставила мне возможность получения высшего образования в Украине, где я заканчиваю 4-й курс в Харьковском национальном автомобильно-дорожном университете. Я готовлюсь в качестве инженера принять активное участие в преобразовании моей страны.

Голли Яо Франсис Арно
ХНАДУ, Кот-д'Ивуар

ОБРАЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КОТ-Д'ИВУАР

Кот-д'Ивуар (в переводе с французского – Берег Слоновой Кости) – это небольшая страна на западе Африки. Население республики на июль 2012 г. составляло около 22,5 млн. человек. В ней живут представители разных африканских народов. Здесь 77% жителей – ивуарийцы. Люди говорят на 65 диалектах, самый распространённый среди мусульманского населения язык – диула.

Первое высшее учебное заведение в стране было открыто в 1958 году в соответствии с указом французского правительства. В 1964 году оно получило статус университета, два университета появились в 90-е годы XX столетия, остальные университеты появились совсем недавно.

Кот-д'Ивуар получила независимость от Франции в 1960 г. Необходимо было решить проблему повышения общего культурного уровня населения и особенно подготовки национальных профессиональных кадров. До обретения независимости доминировала французская система образования. Образование обеспечивало подготовку клерков и переводчиков, чтобы помочь региону. После того, как моя страна получила свободу от Франции, в ней стала активно развиваться национальная система образования. Она была разработана специально для обеспечения начального, среднего и высшего образования. Были введены в действие стипендии, что дало возможность отправить лучших студентов учиться в Сенегал, Европу и Соединенные Штаты Америки для получения высшего образования.

Нынешняя система образования в Кот-д'Ивуар состоит из четырёх этапов:

- дошкольное образование;
- начальное школьное образование (шесть лет);
- среднее школьное образование (семь лет);
- высшее образование.

Вопросами образования занимаются соответственно министерство начального образования, министерство национального обучения, среднего и высшего образования и министерство технического образования и профессиональной подготовки.

Начальное школьное образование является обязательным. Дети идут в школу с шести или семи лет. В средней школе детей готовят к поступлению в вузы. Высшее образование реализуется в четырех университетах, университетских колледжах, институтах высшего образования и частных колледжах высшего образования. Доступ к программам высшего образования имеют обладатели дипломов бакалавра, прием на все программы осуществляется на основе результатов обучения с учетом профиля полученной подготовки. Официальный язык – французский, поэтому в большинстве университетов преподавание ведется на французском, хотя есть негосударственные университеты, где преподавание ведется на английском.

Выбор вуза для получения высшего образования в Кот-д'Ивуар свободный. Молодые люди продолжают учёбу в зависимости от своего желания и возможностей. В Национальном университете в Абиджане каждый год учится около двадцати тысяч студентов. Лучшие студенты

Кот-д'Ивуар учатся в других странах (в Сенегале, в Украине, в России, в США). Я учусь в Украине, потому что здесь можно получить хорошее образование. Я хочу быть экономистом и надеюсь, что моё экономическое образование будет полезно моей стране.

Аксель Эбаланке
ХНАДУ, Конго

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КОНГО

Конго – это страна в самом сердце Африки, зарождение образования в которой произошло еще в XIX веке, когда были созданы первые школы. В качестве высших учебных заведений тогда выступали только католические семинарии, что было общепринятым в колониях на то время – образование находилось в ведомстве миссионерских общин. Государственная поддержка развития образования началась только после окончания второй мировой войны.

Поскольку Конго – бывшая колония Бельгии, то система образования аналогична бельгийской. Начальное образование не является ни обязательным, ни свободным, ни универсальным. Многие дети не получают начального образования из-за того, что родители банально не могут оплатить их обучение. По состоянию на 1998 г. начальное образование получали 50 % детей. В 2000 г. 65 процентов детей в возрасте от 10 до 14 лет посещали школу. Из-за 6-летней гражданской войны более 5,2 млн. детей в стране не получают образования.

Школьное образование Республики Конго использует 20-балльную шкалу оценок, где оценка 20 баллов является максимальной, оценка 0 баллов – минимальной. Минимально проходной общей оценкой является 10, однако по отдельным дисциплинам могут быть проходными оценки ниже 10 баллов.

Система школьного образования Конго включает в себя следующие ступени:

- начальное образование охватывает шесть лет обучения с 1 по 6 классы и ведет к Certificat d'Etudes Primaries;
- младшее среднее образование занимает четыре года с 7 по 10 классы. По завершении этой ступени образования учащиеся получают Brevet d'Etudes du Premier Cycle (BEPС);

- 3-летнее старшее среднее образование, начинающееся в 11 и заканчивающееся в 13 классе. По завершении этой ступени учащиеся сдают экзамен об успешном окончании Baccalaureat, который может быть получен по разным профилям обучения, в зависимости от специализации: А – гуманитарные науки и философия; В – экономика; С – математика и физические науки; D – естественные науки; E – естественнонаучные дисциплины и техника. Ученики, которые не сдали указанных экзаменов, получают Certificat de Fin d'Etudes Secondaires, академическую справку о посещении и оценках, полученных за последний учебный год.

Для поступления на высшее образование достаточно иметь Baccalaureat. При этом Baccalaureat Technique ведет к поступлению на программы высшего профессионального образования в соответствующей области подготовки. Для поступления высшее учебное заведение может потребовать прохождение вступительных экзаменов.

Позилев Ислом
ХГУПТ, Узбекистан

УЗБЕКСКАЯ МОДЕЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ

В полном соответствии с Национальной программой по подготовке кадров образование в Узбекистане реализуется в следующих видах: дошкольное, общее среднее, среднее специальное, профессиональное образование, высшее, послевузовское образование, повышение квалификации и переподготовка кадров, внешкольное образование.

Главная особенность программы – непрерывность образования. Каждый человек имеет возможность получения знаний, профессиональных навыков и специальностей на протяжении всей своей жизни. Эта программа создает действенный механизм образовательной системы, в которой в качестве основных составляющих присутствуют:

- формирование свободно мыслящего человека, его нравственное, духовное и физическое развитие;
- уважение к личности, раскрытие творческого потенциала и способностей;
- прогрессивное обучение, получение профессиональных навыков и полноценная самореализация личности в жизни.

Характерной особенностью Национальной программы по подготовке кадров является введение системы непрерывного образования обязательных ступеней: девятилетнего общего среднего и трехлетнего среднего специального, профессионального образования. Эти две ступени обеспечивают преемственность перехода от общеобразовательных к профессиональным программам.

В высшем образовании выполнен полный переход на двухуровневую систему: бакалавриат и магистратура. Бакалавриат – одно из направлений получения базового высшего образования. Магистратура – высшее специальное образование по конкретной специальности, которое продолжается в течение двух лет на основе степени бакалавра.

Основными принципами государственной политики в области образования являются:

- гуманистический, демократический характер обучения и воспитания;
- и преемственность образования;
- обязательность общего среднего, а также среднего специального, профессионального образования;
- добровольность выбора направления среднего специального, профессионального образования: академический лицей или профессиональный колледж;
- общедоступность образования в пределах государственных образовательных стандартов;
- светский характер системы образования;
- единство и дифференцированность подхода к выбору программ обучения;
- поощрение образованности и таланта;
- сочетание государственного и общественного управления в системе образования.

Демократическое и развивающееся государство Узбекистан отлично осознает, что надежды на будущее связаны с молодым поколением, поэтому и была предложена программа, кардинально реформирующая всю систему образования.

СИСТЕМА СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В МАРОККО

В 1956 г. Марокко стало независимым государством, и с тех пор правительство страны взяло курс на реформы в сфере образования.

Система среднего образования в Марокко отличается от системы образования в Украине. Рассмотрим некоторые отличия. Система образования в Марокко состоит из дошкольного, начального, среднего и высшего образования. Начальное образование длится 6 лет и охватывает детей в возрасте от 6 до 12 лет. Школьники должны получить документ *Certificat d'etudes primaries* для того, чтобы продолжить обучение в средней школе. 3 года продолжается базовое среднее образование, 3 года среднее общее образование.

Существует три направления образования в Марокко, где первое это курс на французскую систему. Второе ориентировано на изучение Корана, третье – подготовка технических специалистов.

Действующее в настоящее время 9-летнее образование для школьников в возрасте от 6 до 14 лет является обязательным и представляет собой базовое образование, которое объединяет начальное и основное общее образование.

После окончания базового девятилетнего образования учащиеся могут продолжить образование по программе среднего общего образования. Продолжительность этой программы составляет 3 года. В первый год изучается общая учебная программа в области науки и искусства.

Реформа 2000 г. изменила процедуру проведения итогового экзамена, проводимого после окончания программы среднего общего образования. В настоящее время выпускной экзамен включает региональные экзамены, проводимые региональными органами управления образованием и национальные письменные экзамены. Итоговая оценка рассчитывается как общая оценка по трем составляющим, а именно: 25% итоговой оценки составляет средняя успеваемость за последний год (в некоторых случаях – 2 года), 25% итоговой оценки составляет оценка, по-

лученная учащимся в ходе сдачи региональных экзаменов и 50% итоговой оценки приходится на оценки, полученные выпускником по итогам национального письменного экзамена. Региональные экзамены проходят в конце второго года обучения, национальный экзамен – в конце третьего года обучения.

Начиная с 2003 г. учащиеся, успешно сдавшие выпускные экзамены, получают государственный диплом бакалавра (Attestation du Baccalaureat). Программы среднего общего образования реализуются по трем направлениям: филологическое направление (Attestation du Baccalauréat или Baccalaureat Lettres); естественнонаучное направление (Attestation du Baccalauréat или Baccalaureat Sciences); техническое направление (Baccalaureat Technique или Attestation du Baccalauréat с профессиональной составляющей). Последний диплом рассматривается как документ об окончании программы среднего общего образования с некоторой профессиональной составляющей и дает право поступления на программы высшего образования.

Программы профессионального образования реализуются на различных уровнях. Программы высшего уровня профессионального образования реализуются в прикладных технологических институтах (Instituts de Technologie Appliquée), по окончании которых выпускники получают диплом техника (Diplôme de Technicien). Данный диплом при условии успешной сдачи вступительных экзаменов дает право поступления на некоторые «короткие» программы высшего образования.

Система оценивания знаний учащихся в Марокко отличается от системы, принятой в Украине. В Марокко для оценки знания учащихся используется 20-бальная система: 16-20 – очень хорошо; 14-15 – хорошо; 12-13 – достаточно удовлетворительно; 10-11 – удовлетворительно; 0-9 – неудовлетворительно.

В настоящее время правительство обращает большое внимание на совершенствование системы образования в Марокко, так как высоко образованные, хорошо подготовленные молодые люди вносят ощутимый вклад в развитие страны.

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ ДИАЛОГА

В последнее время часто используется понятие толерантности – в научной литературе, публицистике, в политике, в образовании, даже в быту. Его изучением занимаются многочисленные исследователи разных направлений: политологи, юристы, социологи, философы, психологи, педагоги, культурологи. По определению В. Тишкова, толерантность – «личностная или общественная характеристика, которая предполагает осознание того, что мир и социальная среда являются многомерными, а значит, и взгляды на этот мир различны и не должны сводиться к единообразию или в чью-то пользу». Характерные черты толерантности определены в Преамбуле Устава ООН: «...проявлять терпимость и жить вместе, в мире друг с другом, как добрые соседи».

Понятие толерантности, хотя и отождествляется большинством источников с понятием терпения, имеет более яркую активную направленность. Толерантность – не пассивное, не естественное покорение мнению, взглядам и действию других; не покорное терпение, а активная нравственная позиция и психологическая готовность к терпимости во имя взаимопонимания между этносами, социальными группами, во имя позитивного действия с людьми иной культуры, национальной, религиозной или социальной среды.

Актуальность формирования толерантности определяется тем, что при ее отсутствии в поведении человека возникает не пустота, а противоположные черты – агрессивность, жестокость, насилие.

Применение диалоговых и дискуссионных методов помогает студентам в развитии умений не только формулировать, высказывать и отстаивать свои мысли, но и внимательно и уважительно выслушивать мнения оппонентов, не согласных с их точкой зрения. Принцип диалога, неразрывно связанный с принципом толерантности, должен являться не только средством обучения, но и его целью. Творческое использование принципа толерантности в процессе обучения становится залогом эффективности образования, с одной стороны, а также создает благоприят-

ные условия для дальнейшей распространения толерантности в другие сферы социальных отношений.

В многонациональном обществе существуют различные культурные традиции и моральные нормы, вместе с эволюцией самого общества отчасти изменяется и система ценностей. Но различие систем ценностей и норм морали не должны являться источником конфликтных ситуаций, поэтому именно сейчас стала особенно актуальной проблема становления терпимого отношения к людям иной этнической и конфессиональной принадлежности. Опасность возникновения межэтнических и межконфессиональных конфликтов, в том числе и грозящих перерасти в глобальные, требует формирования новой культуры отношений, построенных на уважении, принятии чужой культуры, умения находить решение проблемы через диалог, доброжелательно относиться к многообразию жизни.

Хатамов Аннагулы
ХГУПТ, Туркменистан

ОСОБЕННОСТИ ПОВЕДЕНИЯ И МЕНТАЛИТЕТА ТУРКМЕНОВ

Когда начинают говорить о Туркмении, в воображении людей старшего поколения всплывают живописные картины о востоке, о хлопковых полях и степях, о старцах, одетых в высокие папахи и халаты, о женщинах в красочных одеждах, которые ткут толстые шерстяные ковры. Сегодня же в украинских университетах обучаются туркменские студенты, стереотипы восприятия которых отличаются от сформированных в советское время.

Туркмены – это не просто один из восточных народов. Культура туркмен несколько отличается от культурных традиций соседских мусульманских центральноазиатских государств. Дело в том, что предки туркмен – кочевые племена, тогда как земли современного Таджикистана и Узбекистана населяли оседлые племена земледельцев. Основные культурные вехи народов Туркменистана относятся к традициям тюркской народности огузов.

Туркмены очень схожи со своими соседями узбеками, киргизами и таджиками. Они такие же открытые и весьма любопытные.

Многие люди этого государства, увидев вас, сразу же подходят и

начинают говорить. Такая беседа может привести к распитию чая или же обеду. В стране хорошо развито гостеприимство.

В этой стране люди боятся ругать власть. Если вы спросите о том, как живется в стране, то вам ответят, что все прекрасно. Но здесь действительно есть чем гордиться. Тут бесплатные следующие ресурсы – газ, соль, бензин свет и вода.

В школах у детей есть обязательная форма. Она очень красивая. У студентов тоже есть обязательная одежда. Школьницы носят зеленые платья, а студентки – красные или синие (в зависимости от учебного заведения). В подобных нарядах девочки ходят не только на учебу. Хотя по улице можно встретить представительниц прекрасного пола, которые одеты в самые обычные вещи точно такие, как носят в европейских странах. Кстати, учащиеся институтов должны заниматься общественно-полезными работами.

В Узбекистане можно спокойно общаться на русском языке. Тенденция к исчезновению последнего не наблюдается. Среднее и старшее поколение отлично говорит на русском, а младшее – учит его в школе. Подобную речь можно легко услышать на улицах. В государстве немало и русскоговорящих, которые не знают туркменский язык. Кстати, объявления на столбах, как ни странно, тоже пишут на русском.

Туркмения уникальна тем, что зарубежная сотовая связь не подсоединяется к роумингу через местную сеть. В этой стране остался один мобильный оператор «Altyn Asyr», к которому нельзя никак подключиться. Прибывая в Туркмению, вы в прямом смысле остаетесь без связи. Поэтому рассчитывать можно на Интернет и переговорные пункты.

Туркмены – высоконравственный народ. В своем отношении к жизни они культивируют гостеприимство, почитание старших, скромность, благородство, правдивость, смелость, душевную щедрость.

Мусульманство играет важную роль в воспитании молодого поколения, формировании личности и укладе жизни туркмен. Благодаря канонам, прописанным в Коране, туркменская нация имеет ряд традиций и морально-культурных законов, которые влияют на семейную, общественную, политическую жизнь народа.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ТРАДИЦИИ ТУРКМЕНИСТАНА

В Туркменистане Новруз байрамы широко и всенародно отмечается с 1991 г., когда указом Президента Сапармурата Туркменбаши этот древний и красивый праздник предков был вновь возвращен народу.

За свою невероятно долгую историю Новруз байрамы накопил массу традиций и обрядов, и мы продолжаем вносить в него новые, современные черты. При этом он был и остается праздником Добра и Света. Когда-то в древности наши предки призывали бога-Солнце поддерживать живительные силы земли, с течением времени вера в могущественные силы природы стала отождествляться и с верой в могущественную силу человеческого духа. В этом тоже состоит великое значение Новруза, подразумевающего в своей философской сути и цели нравственное самоусовершенствование личности, ее устремленность к духовному росту, к счастью. Именно благодаря жизнерадостному и консолидирующему настрою этого праздника, светлым и вечным идеалам он не только дошел до наших дней, став неотъемлемой частью национального самосознания, но и обрел общечеловеческое и общекультурное значение

Как правило, к нему вся страна готовится задолго до наступления: продумываются новые концертные программы, театрализованные шоу и премьеры, украшаются городские площади и улицы. По-особому становится нарядной в эти дни столица Туркменистана – Ашхабад, где проходят основные торжества.

Новруз байрамы – национальный праздник, соединяющий добрые традиции гостеприимства и милосердия, ликующие песни, музыку, веселые игры, танцы с энергией нового дня, нового года. Это день, когда оживает природа, когда на смену холоду приходит первое весеннее тепло и дует ласковый ветерок. Дошедшие до нас образцы туркменского фольклора, связанные с празднованием Новруза, а также описание красоты родной природы в момент ее пробуждения, цветения, красочно запечатленные в эпических сказаниях, произведениях поэтов-классиков, позволяют судить о неистощимом богатстве народного воображения.

«Новруз» означает новый день, начало новой жизни. Поскольку олицетворением всего прекрасного на земле выступает женщина, то ежегодный праздник в ее честь приурочен к Новруз байрамы, что делает его еще более радостным и красивым.

Жители всех велаятов, городов и этрапов праздник весны по установившейся традиции встретят музыкой и песнями, шумными ярмарками, спортивными соревнованиями, концертами и выступлениями коллективов художественной самодеятельности. Праздничное меню непременно пополнят дограма, кодже и семене – особые национальные блюда. В Туркменистане, если вы в эти дни пойдете в гости, вам обязательно предложат и ритуальные блюда – ярма, семене, лапшу с фасолью, маш и многие другие. Приготовление плова является одной из традиций Новруз байрамы. Шурпа, кодже – тоже названия блюд, которые люди готовят в эти праздничные дни.

Туркмены – народ гостеприимный, они во время праздника с удовольствием принимают гостей и сами наносят ответные визиты, слушают музыку и красивые песни. Всюду можно видеть приветливые улыбки людей, одетых в праздничную одежду. На площадях устанавливают туркменские юрты, где по-восточному щедро угощают гостей. Звуки туркменского национального инструмента – дутара – не смолкают на протяжении всех праздничных дней. В Туркменистане радуются Новрузу, приветствуют его приход, и, как писали в своих произведениях Абу Рейхан аль-Бируни, Абулкасым Фирдоуси, Омар Хайям, Абдурахман Джами, Махтумкули Фраги и другие, в этот прекрасный день весеннего равноденствия люди хотят, чтобы он принес всем счастье, любовь и изобилие.

Ебуегву Обинва
ХГУПТ, Нигерия

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В КИТАЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Традиционно считается, что учить английский нужно в англоязычной стране. Люди едут учить английский в Англию, посещают языковые курсы в США, совмещают отдых и обучение английскому на Мальте или в другой европейской стране, но никак не в Азии. А на са-

мом деле, обучение английскому в Китае сегодня совсем не в диковинку. Что может предложить Китай и насколько курсы английского в Китае эффективны?

Сегодня в Китае открыто множество языковых школ, в которых изучают английский не только местные студенты (бизнесмены, домохозяйки, специалисты различных отраслей и пр.), но и иностранцы. На рынке образовательных услуг конкуренция очень высока, поэтому обучение в Китае языку сегодня поставлено на довольно высокий европейский уровень.

В школах английскому языку обучают европейские и британские преподаватели. Преподавание ведется по современным методикам и с использованием инновационных технологий. После окончания курсов студенты получают сертификаты международного образца, которые позволяют им трудоустроиваться, иммигрировать или продолжать обучение в Англии или других странах.

С погружением в языковую среду и отработкой навыков произношения в Китае нет проблем. Во время обучения спокойно можно общаться на английском, так как в эту страну приезжают тысячи туристов, бизнесменов, торговцев, студентов и др.

Приехав учить английский в Китай, каждый сможет увидеть ряд неоспоримых преимуществ. Огромное разнообразие языковых школ, предлагающих невероятные по содержанию и тематике образовательные программы.

Китайцы – очень трудолюбивый народ. Во время обучения английскому языку вы редко встретите празднично шатающегося китайца. Глядя на их трудолюбие и ответственное отношение к учебе, невозможно попустительски относиться и к посещению курсов английского. Особенно это может стать хорошим примером отношения к обучению для детей.

Языковые курсы в Китае стоят довольно дешево по сравнению с европейскими странами, а тем более США и Великобританией.

Проживание в Китае во время обучения также доступно. Ежедневно позволить себе обедать в ресторане здесь может даже студент.

Однако в подобном обучении английскому языку есть свои недостатки. Пожалуй, один из самых существенных – большое количество русскоязычных студентов. Китай – сосед России, поэтому, безусловно, россиянам Дальнего востока ближе приехать учить английский в Китай,

чем в США.

Сегодня Китай – крупнейшая страна мира, занимающая ведущую роль в мировой экономике и политике. Соответственно, английский перестал быть диковинным зарубежным языком.

Мамедзаде Джаммаладин
ХГУПТ, Азербайджан

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Обучение иностранных граждан в Азербайджане регулируется «Положением о направлении граждан Азербайджанской Республики в зарубежные страны для получения образования и о получении иностранными гражданами образования в Азербайджанской Республике», утвержденной Постановлением № 56 Кабинета Министров, от 06.03.2001 г.

В соответствии с этим Положением, в случае если иностранные граждане, поступившие в высшие учебные заведения Азербайджана, не знают языка обучения, то они приступают к базовому обучению после прохождения соответствующей языковой подготовки. Именно с этой целью, для осуществления соответствующей языковой подготовки иностранных граждан в Азербайджанских высших учебных заведениях, в 17 вузах действуют факультеты, отделы и центры Подготовки.

В конце подготовительного периода слушатели курса сдают выпускные экзамены и иностранцам, успешно сдавшим эти экзамены, предоставляют свидетельства – государственный документ об образовании в единой форме. После получения этих свидетельств иностранцы могут получать образование в высших учебных заведениях по основным ступеням обучения.

На вторую ступень высшего образования (магистратуру), с учетом требований существующих на данный момент правил, принимаются иностранцы и лица, не имеющие гражданства, уровень образования которых соответствует уровню бакалавра высшего образования. Иностранцы и лица без гражданства, ставшие выпускниками уровня бакалавра высших учебных заведений, находящихся за пределами Азербайджана, после прохождения языковой подготовки или в случае если они знают язык обучения могут быть приняты в магистратуру сдав экстер-

ном экзамен по языковой подготовке. Иностраный гражданин, желающий поступить в магистратуру, должен в соответствии с существующим законодательством провести нострификацию (процедуру признания документа иностранных государств) диплома бакалавра, полученного им в иностранном государстве.

Лишь часть иностранцев, на основе межправительственных соглашений, проходят обучение за государственный счет, а большинство же – на основе договоров, заключенных с высшими учебными заведениями, обучаются на платной основе. Среди иностранных студентов, наряду с гражданами соседних с Азербайджаном регионов, также есть граждане европейских стран, США, Японии, Китая, Индии, Аргентины и многих арабских стран. Иностранцы, получающие образование в Азербайджане, в основном, отдают предпочтение медицинским, экономическим, гуманитарным и техническим специальностям.

Иностранцы, приезжающие в Азербайджан с целью обучения, должны также соблюдать правила проживания в стране.

На сегодня образование иностранных граждан в Азербайджане превратилось в приоритетное направление международных связей Министерства Образования. Международный опыт, связанный с привлечением к образованию иностранных граждан, показывает, что в этой сфере существует достаточная конкуренция. Высшие учебные заведения всех стран заинтересованы в привлечении еще большего количества иностранных студентов.

Государственная Стратегия по развитию образования в Азербайджанской Республике предусматривает совершенствование механизма приема и размещения в высшие и средне-специальные учебные заведения. А также определяет основные принципы государственной стратегии – либерализацию, равенство и интеграцию – в Законе «Об Образовании», утвержденном Указом № 15 Президента Азербайджанской Республики, от 5 сентября 2009 г. Руководствуясь всем вышеперечисленным, в Азербайджане начаты работы, также направленные на устранение недостатков и на создание более действенных механизмов в сфере обучения иностранных граждан.

ВТОРОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В АНГЛИИ

Студенты, которые получили высшее образование в Англии, имеют право на получение второго высшего образования, которое включает получение степени Мастера (от 1 до 2 лет) и Доктора Философских наук (обычно 3 года).

Постдипломное образование в Англии практикуется в двух формах: теоретический курс и научно-исследовательский. Организация и структура программ второго высшего образования достаточно разнообразны от одного учебного заведения к другому, поэтому разумно рассмотреть этот вид образования только в общих чертах.

Как правило, в Великобритании учебные магистерские программы по обучению организованы следующим образом.

После 8-9 месяцев лекций и семинаров сдаются экзамены, а затем студенты в течение 3-4 месяцев делают дипломный проект. По результатам экзаменов и защиты дипломной работы присваивается степень магистра.

Наиболее распространенные подразделения магистратуры:

– Степень магистра делового администрирования (MBA) – эта программа пользуется наибольшей популярностью у иностранцев. Степень MBA можно получить, как в Британских университетах, так и в бизнес школах. Диплом MBA, полученный в Англии, признается во всем мире и считается больше, чем просто академическая квалификация. Ежегодно в общей сложности около 11000 человек после заканчивают Британские программы MBA.

– Степень магистра-исследователя часто называют степенью магистра-философии – Master of Philosophy (M. Phil). Чтобы получить эту степень, нужно в течение 1-2 лет под руководством старшего преподавательского состава вести самостоятельную научно-исследовательскую работу. По результатам этого исследования присваивается степень магистра.

Другие подразделения магистратуры:

- Степень магистра гуманитарных наук или искусств (Master of Arts – MA);
- Степень магистра наук (Master of Science – M.S. или M.Sc.)

Магистерское обучение в Англии позднее может стать основанием для получения более высокой ученой степени – доктора философии PhD, которая является свидетельством глубочайших знаний избранной науки.

Степень доктора философии можно рассматривать как первую ученую степень. Она присваивается после подготовки и успешной защиты диссертации, которая является результатом научных исследований. Обычно такая работа требует не менее 3 лет.

Получение второго высшего образования в Великобритании предполагает возможность работать в стране до двух лет по рабочей визе после окончания университета.

Парцвания Темур
ХГУПТ, Грузия

О ВОПРОСЕ ПРОЖИВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В АНГЛИЙСКОЙ СЕМЬЕ

Отправляясь на обучение в Англию, следует внимательно продумать вопрос проживания. Сложившийся в Великобритании рынок жилищных услуг предоставляет несколько вариантов, из которых нужно выбрать тот, что подходит. Основные из них – это проживание в английской семье, в студенческой резиденции и аренда квартиры.

Проживание в английской семье – это наиболее популярный вариант проживания для тех, кто отправляется на учебу в Англию.

Самое очевидное преимущество этого вида проживания – это возможность интенсивной языковой практики, которую студент получает в дополнение к собственно обучению на занятиях в учебном заведении.

Далее, проживание в английской семье – это также возможность пожить реальной жизнью реальных англичан, познакомиться с особенностями их психологии, культуры и быта. Но, помимо этого, подобный опыт также будет способствовать психологическому «вживанию» в английский язык во время обучения в Великобритании.

Как правило, стандартный вариант проживания в принимающей семье – это отдельная комната на одного или двух студентов – по выбору. Предложенные апартаменты скорее всего окажутся на втором или третьем этаже небольшого особняка среднего класса. В комнате будет самое необходимое – кровать, настольная лампа, шкаф, стол и стул.

Кухня и гостиная в таком доме находятся на первом этаже. На втором и третьем – ванная и спальни.

Как правило, учебные заведения Великобритании работают с принимающими семьями на основе долгосрочного сотрудничества. Они имеют возможность подбирать семьи, которые должны отвечать определенным требованиям. Семьи должны проживать недалеко от учебного заведения; иметь возможность обеспечить студенту качественное обучение, комфортные бытовые условия; быть психологически готовыми к бесконфликтному совместному проживанию со студентом, который, в свою очередь, может принадлежать к другой культуре, иметь отличные традиции и бытовые привычки.

Английские семьи предлагают разные виды питания. Самый распространенный вариант – это полупансион. Полупансион предполагает, что студента будут кормить завтраком и ужином в будние дни, а в выходные предложат трехразовое питание. Это удобно, потому что с понедельника по пятницу «гость» будет занят своим обучением, и вряд ли будет располагать временем возвращаться домой на обед. Так что студенту придется воспользоваться услугами английского общепита – студенческой столовой или каким-нибудь кафе неподалеку.

Не стоит рассчитывать, что во время проживания в семье по утрам хозяева будут угощать традиционным английским завтраком – яйцами с беконом, бобами и грибами. Большинство английских семей уже давно перешло на так называемые континентальные – европейские – завтраки: мюсли, тосты, кофе, фрукты. На обед – ланч – чаще всего подаются все те же сэндвичи в ассортименте. Главная трапеза английской семьи – мясное или рыбное блюдо с гарниром – это ужин.

Можно также выбрать и полный пансион – трехразовое питание каждый день. Это выгоднее с экономической точки зрения, так как обеда в семье, как правило, обходятся дешевле, чем в английском кафе или пабе.

Следует заблаговременно уведомить принимающую семью о начале обучения и времени прибытия, особенно в том случае, если студент приезжает ночью.

На время обучения в Англии студент становится частью другой семьи – это очень увлекательно и познавательно, но в то же время накладывает определенную ответственность.

СИСТЕМА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

На сегодняшний день в Великобритании получают высшее образование почти 2.5 миллиона студентов (из которых почти 0.5 миллиона иностранные студенты) на 1000 различных курсов в 166 высших учебных заведениях (из них 116 университеты).

Практически все Университеты Англии полностью независимы от государства, как финансово, так и в плане организации своих академических программ.

Образование, получаемое студентами, оплачивается по определенной шкале, в зависимости от того, являются ли обучающиеся жителями Великобритании, гражданами Европейского Союза или гражданами другой страны, последние оплачивают обучение за рубежом по более высоким ценам.

Одна из основных особенностей Высшего образования Великобритании – это акцент на самостоятельную, независимую и творческую работу студентов, умение самостоятельно подбирать материалы по теме и анализировать их, т.е. самообучение. Успеваемость студента оценивается по результатам письменных работ и экзаменов. Периодичность экзаменов, количество письменных работ и оценочные системы могут отличаться в университетах. Поэтому конкретной структуры академической программы университетов Великобритании нет. Однако существует общая направленность.

В большинстве университетов Великобритании высшее образование получают в течение 3-4 лет и все оценки за экзаменационные, научные и другие творческие работы выставляются по 100 балльной шкале. На каждом курсе, как правило, обязательными являются 4 предмета. Причем процедура выведения оценки за первый год и все последующие отличается:

В первый год обучения худшая из оценок «отбрасывается». Затем подсчитывается среднее арифметическое за три предмета с более успешными оценкам. В итоге получается одна оценка за весь год.

В течение следующих двух лет каждый учебный курс – это отдельный балл, который идет в диплом бакалавра. Важно отметить, что

балл, с которого начинается «зачет», в каждом вузе различен. В основном, студентам нужно набрать 50 баллов, чтобы курс был зачтен. Например,

0–39 баллов — весьма неудовлетворительно;

40-49 баллов — неудовлетворительно;

50-59 баллов — зачтено;

60-69 баллов — хорошо;

70-100 баллов — отлично.

После окончания курса выпускники получают степень Bachelor Degree (бакалавр). Существует несколько типов степени бакалавра. Пять основных степеней – это бакалавр гуманитарных наук BA, бакалавр естественных наук BSc, бакалавр технических наук EEng, бакалавр права LLB и BM – бакалавр медицины.

Для поступления в университет, как правило, требуется уровень знания английского языка IELTS от 6,0 до 6.5 баллов. Заявка на поступление в Британские Университеты подается практически за год до начала учебы. Подается заявка методом заполнения UCAS формы, в которую входит перечень учебных достижений на момент подачи заявления: баллы, полученные на выпускных экзаменах, краткое описание устремлений и дальнейших планов заявителя и список желаемых университетов в алфавитном порядке, но не больше 6. Для обучения в Великобритании школа должна предоставить к заявке свою характеристику. Далее, университеты рассматривает заявку.

Образование в Великобритании основано на вековых традициях. Удивительное сочетание верности устоям классического образования и новаторских методик преподавания делает обучение в Великобритании особенно эффективным и престижным.

Буяльська К. О.
УДПУ ім. Павла Тичини

МІЖІНСТИТУЦІЙНІ ІНДИВІДУАЛЬНІ ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ В УКРАЇНІ

Проблема міждисциплінарності є однією із головних у науці ХХІ століття. На сучасному етапі усі вагомі відкриття відбуваються завдяки перетину різних галузей знань. Міжінституційні Індивідуальні Гумані-

тарні Студії (МІГУС) – програма, яка є відходом від традиційних форм навчання до все більш міждисциплінарного характеру наукових досліджень сучасності. Така форма навчання є регенерацією античних традицій, яка, разом з християнством, стала історичною підставою для європейської ідентичності. Дана програма була розпочата у Варшавському університеті, згодом знайшла себе на теренах України: у Львові, Києві та Умані.

За своєю заданою метою програма репродукує і зміцнює європейську традицію університету як автономного осередку відтворення знань. Відкриття МІГУС в Україні керувалось набутим досвідом у зміні та покращенні викладання і дослідження гуманітарних наук; потреб виховання молодих науковців, фахова підготовка котрих відповідала б сучасному часу і дозволяла знаходити різноманітні вирішення проблем української держави та суспільства зокрема. Програма МІГУС прокламує свою готовність до співпраці з усіма вищими навчальними закладами України з метою обміну навчальним досвідом, студентами, викладачами та академічними курсами, а також перспективного посилення структури даної програми. Студенти Колегіуму можуть стати членами «Міжнародної школи гуманітарних наук Східної і Центральної Європи» та «Академії Вільних Мистецтв» в Польщі. МІГУС є програмою, яка дозволяє студентові навчатись за індивідуальним планом, обирати самостійно предмети, але при цьому прислухатись до порад академічних наставників. Студенти мають можливість вивчати не лише предмети власного факультету, а й курси гуманітарних дисциплін. Після завершення навчання у МІГУСі студенти отримують сертифікат про всі здані академічні курси. Право на вступ до Колегіуму мають студенти, які мають значні успіхи у навчанні та середній річний бал не нижче 4 – за п'ятибальною системою оцінювання. Вступ проводиться за двома етапами: подання та оцінювання анкети претендента та співбесіда згідно з двома запропонованими в анкеті темами. Програма також враховує кінцеву перспективу навчання, тобто реалізацію основної навчальної програми, необхідної для отримання сертифікату.

Осередки програми МІГУС знайшли чільне місце серед інших міжнародних програм, які діють в Україні. Досвід реалізації програми Міждисциплінарних Індивідуальних Гуманітарних Студій показує, що вона є результативним способом відбору талановитих і творчо мислячих студентів, а в майбутньому успішних науковців. Тому дуже важливо приді-

ляти увагу удосконаленню системи підготовки студентів у рамках різноманітних програм, з метою залучення більшої кількості молоді до проведення наукових досліджень, зокрема, міждисциплінарних.

Вербовська М. В.
УДПУ ім. Павла Тичини

РОБОТА DAAD В УКРАЇНІ

Інтернаціоналізація вищої освіти передбачає посилення мобільності студентів та викладачів університетів. Німецька служба академічних обмінів (Deutscher Akademischer Austausch Dienst, скорочено DAAD) є посередницькою організацією зовнішньої культурної політики, освітньої та наукової політики, а також розвитку співпраці в галузі вищої школи. Головне управління DAAD знаходиться у Бонні, воно є центром керування всієї внутрішньої та міжнародної діяльності.

Історична ретроспектива показує, що DAAD має давню традицію об'єднувати людей та наукові інституції. Заснована в Гейдельберзі в 1925 р. за ініціативою одного студента, DAAD з тих пір стала однією з найважливіших організацій фінансової підтримки у світі для міжнародного обміну студентами та дослідниками.

DAAD щорічно підтримує більше 100 000 німецьких і міжнародних студентів та дослідників по всьому світу. Агентство сприяє зусиллям з інтернаціоналізації в німецьких університетах, допомозі країнам, що розвиваються, у створенні власних систем вищої освіти, надає підтримку німецьким дослідженням і програмам німецької мови за кордоном.

Програмою DAAD охоплено всі німецькі землі та різні спеціальності, нею з рівними правами можуть скористатися як іноземці, так і німці. Дійсними членами DAAD є вищі навчальні заклади, викладачі, науковці та студентство цих закладів.

Виокремимо основні напрями роботи DAAD в Україні:

- *наукові стажування для іноземних викладачів ВНЗ та науковців і повторні запрошення колишніх стипендіатів.* Стипендії надають можливість іноземним науковцям провести дослідження, підвищити кваліфікацію у Німеччині;

- *короткі стипендії*. Стипендії надають можливість іноземним аспірантам й молодим вченим провести дослідження, підвищити кваліфікацію у Німеччині;
- *річні стипендії*. Стипендії надають можливість іноземним аспірантам та молодим вченим провести дослідження, підвищити кваліфікацію у Німеччині;
- *повна аспірантура у Німеччині*. Стипендії надають можливість іноземним аспірантам та молодим вченим провести дослідження, підвищити кваліфікацію у Німеччині;
- *аспірантура з подвійним науковим керівництвом*. Стипендії надають можливість іноземним аспірантам та молодим вченим провести дослідження, підвищити кваліфікацію у Німеччині;
- *наукові стипендії DLR-DAAD*. Це програма, яка пропонується спільно Німецьким центром авіації та космонавтики та DAAD;
- *стипендії на навчання для випускників ВНЗ з усіх спеціальностей*. Програма пропонує можливість продовжити академічну освіту у Німеччині на післядипломній програмі.

Отже, німецька служба академічних обмінів DAAD завдяки співпраці з українськими вищими навчальними закладами популяризує вивчення німецької мови та надає можливість студентству, викладачам та науковцям брати участь у стипендійних програмах і здобувати міжнародну освіту високого рівня.

СЕКЦІЯ 12 ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ У ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОСУ

**Бессмертный Д. И., Храмова Т. И.
НТУ «ХПИ»**

О СТАБИЛЬНОСТИ ЭПИТАКСИАЛЬНЫХ ПЛЕНОК ВТСП В УСЛОВИЯХ ОТКРЫТОГО КОСМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Впервые изучено воздействие факторов открытого космического пространства (ОКП) на структуру и свойства эпитаксиальных пленок ВТСП. Продемонстрирована возможность сохранения состояния высо-

котемпературной сверхпроводимости в эпитаксиальных пленках $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x} \parallel (001) \text{SrTiO}_3$ выше температуры жидкого азота. Стабильность и долговечность пленок в условиях ОКП существенно зависит от совершенства структуры (субструктуры).

Одно из перспективных практичных применений ВТСП-материалов – использование их в космических летательных аппаратах и конструкциях, эксплуатируемых в условиях открытого космического пространства (ОКП). Эти условия налагают на ВТСП-материалы определенные ограничения по стабильности их структуры, свойств и служебных характеристик. В то же время ВТСП-материалы проявляют высокую чувствительность к различным формам деградации под воздействием среды, в которой они находятся: вакуума, паров воды, агрессивных газов атмосферы, а так же при термоциклировании, облучении потоками ионов, протонов и электронов, вакуумным ультрафиолетом и другими электромагнитными излучениями.

В данной работе излагаются результаты изучения эпитаксиальных пленок $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x} \parallel (100) \text{SrTiO}_3$, представляющих часть обширных исследований степени деградации различных ВТСП-материалов (монокристаллов, пленок, керамик), а так же вспомогательных модельных материалов, после их годичной эксплуатации в условиях открытого космического пространства (ОКП). Полученные данные сравниваются с результатами исследования на Земле. Пленки $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x} \parallel (001) \text{SrTiO}_3$ были изготовлены и аттестованы по структуре и свойствам в июне 1989 г.

Эпитаксиальные пленки $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ изготавливались путем нанесения слоев Y, Ba и Cu в вакууме $\sim 10^{-4} - 10^{-5}$ Па из трех независимых испарителей на подогретые до 570 К подложки (100) SrTiO_3 . Подложки перед конденсацией обезгаживались в вакууме $\sim 10^{-5}$ Па при температуре 1100 К в течении 30 минут. Количество и толщина тонких слоев Y, Ba и Cu задавались стехиометрией. Затем образцы извлекались из вакуумной камеры и подвергались высокотемпературному отжигу при 1120 К в потоке влажного кислорода в течении 1 ч, после чего медленно охлаждались в потоке сухого кислорода со скоростью 2 град./мин до 670 К и извлекались из печи. После диффузионного перемешивания слоев и синтеза сверхпроводящей фазы $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ толщина пленок составила ~ 200 нм.

Исследования фазового состава, структуры и свойств пленок проводились с помощью рентгеновского дифрактометрического анализа и

изменения электросопротивления и его температурной зависимостью $R(T)$.

Данный уникальный эксперимент открывает реальную возможность практического применения в условиях (ОКП) эпитаксиальных пленок ВТСП в качестве активных и пассивных элементов в разнообразных криогенных приборах и конструкциях космической техники, а также микро- и наноэлектронике, ЭВМ и других отраслях техники.

Грозенок Е. Д., Назаренко С. А.
НТУ «ХПИ»

НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ КАФЕДРЫ «СОПРОТИВЛЕНИ МАТЕРИАЛОВ» НТУ «ХПИ» В ОБЛАСТИ КОСМИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ

Харьковский политехнический институт дал путевку в жизнь целой плеяде выдающихся создателей космической техники. Переход к новому этапу освоения космического пространства – созданию длительно функционирующих орбитальных станций обусловил появление новых задач.

В течение 1984–1989 гг. кафедра «Сопротивление материалов» под руководством В. В. Бортового принимала участие в реализации комплексной программы, выполнявшейся для НПО «Энергия» по Постановлению Кабинета министров СССР и Академии наук СССР. Работа выполнялась совместно с кафедрами физики металлов и полупроводников и информационно-измерительной техники ХПИ. Весь комплекс работ по созданию методологических основ и аппаратуры для проведения модельных и натурных испытаний материалов и конструкций получил название «Микродеформатор».

С целью прогнозирования ресурса работы конструкций и приборов в экстремальных условиях агрессивного воздействия факторов открытого космического пространства были проведены испытания и анализ результатов по оценке деградации свойств материалов в открытом космосе. Эти исследования были реализованы с помощью уникального миниатюрного устройства для автоматизированных испытаний матери-

лов, прошедшего успешные испытания в 1986 г. на космической станции «Салют-7» (экипаж в составе Л. Д. Кизима и В. А. Соловьева). Оригинальность разработки была защищена авторскими свидетельствами.

В течение 80–90 гг. В. В. Бортовой и выпускник ХПИ, директор Института Проблем Машиностроения НАН Украины А. Н. Подгорный возглавляли группу сотрудников ХПИ и ИПМаш, выполнявших государственную программу «Фермопостроитель», в рамках которой для орбитальной пилотируемой станции «Мир» была создана уникальная «развертываемая» космическая конструкция с оптимальными жесткостно-весовыми характеристиками. На поверхности геофизического модуля «Спектр» были установлены 4 поворотные солнечные батареи с развернутыми системами типа – «Тополь-СБ». Несколько лет на орбитальной станции «Мир» эксплуатировалась система многоцветного «развертывания и свертывания» солнечных батарей размером более 15 м.

Достижения харьковчан по производству компактных трансформируемых конструкций из легкого металла, увеличивающихся в 50 раз и позволяющих в считанные часы «строить» в космосе ажурные конструкции, не имеют аналогов в мировой практике. Это подтверждают авторские свидетельства, полученные в 1990 году. За проведенные исследования В. В. Бортовой был награжден золотыми медалями ВДНХ СССР и Инженерной академии Украины, медалью С. П. Королева и удостоен звания лауреата Государственной премии Украины.

Выпускник ХММИ, основоположник новой ветви средств выведения – авиационно-космических транспортных систем Г. Е. Лозино-Лозинский привлекал сотрудников и выпускников инженерно-физического факультета ХПИ к работам по космоплану «Буран». В ХПИ работы по оптимизации конструкций возглавлял профессор, доктор технических наук Э. А. Симсон, в дальнейшем лауреат Государственной премии Украины (1997 г.), Заслуженный деятель науки и техники Украины, Академик инженерной академии Украины.

ТЕХНОПАРКИ И КЛАСТЕРЫ КАК ПРАКТИЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ДЕТЕРМИНИЗМА

В современном мире продвижение науки, философской мысли, достижение новых знаний невозможно без значительной финансовой поддержки. Поэтому для научного прогресса необходим синтез бизнеса и знаний, который позволит получить инновационные результаты во всех, без исключения, сферах научной деятельности. Таким синтезом науки и финансов являются технопарки. Одно из самых распространённых определений технопарка гласит, что это имущественный комплекс, в котором объединены научно-исследовательские институты, объекты индустрии, деловые центры, выставочные площадки, учебные заведения, а также обслуживающие их объекты.

Технопарковая история начинается с Силиконовой долины – самого известного технопарка планеты. В 1950 году декан инженерного факультета Стэнфордского университета Фредерик Терман предложил концепцию «города знаний и бездымного производства». Первый технопарк решал сразу несколько задач: университет получал доход от земельной ренты; компании-арендаторы, часто возглавляемые выходцами из Стэнфорда, пользовались научной инфраструктурой университета, платили за аренду по низкой цене и даже освобождались от налога на имущество на территории университета; выпускники и студенты могли найти работу или организовать новый бизнес рядом с альма-матер; компании имели возможность рекрутировать квалифицированных специалистов.

Такой подход позволил решить главный задачу инновационного развития общества – обеспечение научных центров достаточными объемами средств и кадров для проведения дорогостоящих научных экспериментов, результаты которых помогут двигать науку и научное познание к новым вершинам.

Другим вариантом объединения науки и финансов является экономический кластер. Кластер – это добровольное объединение предпринимателей, которые тесно сотрудничают с научными учреждениями и

местной властью с целью повышения конкурентоспособности собственной продукции и содействия экономическому развитию региона. В 21-ом веке региональный кластер стал ответом мелких и средних предприятий на вызов мульти-национальных гигантов, осуществляя функции стратегического планирования и координации участников, и предлагая услуги маркетинга, закупок, логистики, развития человеческого капитала.

Дальнейшее развитие науки возможно только при сотрудничестве с бизнесом. Такой синтез позволяет расширить границы знаний и способствует движению человечества к новым научным горизонтам.

Назаренко С. А.
НТУ «ХПИ»

ПИОНЕРСКИЕ РАБОТЫ УЧЕНЫХ ХПИ И ИХ ВОСПИТАННИКОВ В ОБЛАСТИ РАКЕТНО- КОСМИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ

В. Л. Кирпичев – правитель дел первого в Российской империи официального органа по воздухоплаванию. Выпускник и преподаватель ХПТИ **И. И. Бобарыков** – заслуженный деятель науки СССР, учитель С. П. Королева. Выпускник ХТИ **В. В. Рюмин** – первый ученый, «титоловавший основоположником космонавтики» К.Э. Циолковского.

Профессор ХТИ **Н. Д. Пильчиков** – автор изобретения стратостата с герметической кабиной. Выпускник ХТИ **Л. М. Мациевич** – авиатор, «Украинский Икар».

Выпускник ХТИ 1908 г. **Г.А. Ботезат** в 1911 г. в Сорбонне защитил первую в области авиации докторскую диссертацию по исследованию устойчивости аэроплана. Один из первых экспертов Национального консультативного комитета по воздухоплаванию США (предшественника NASA); профессор Массачусетского технологического института.

Заведующий первой в Украине кафедрой авиации (ХТИ) **Г.Ф. Проскура** – академик, один из основателей ХАИ, руководитель Харьковской реактивной группы. **Воспитанники ХТИ** стояли у истоков становления и развития Харьковского авиационного завода и ХАИ. **В. С. Гризодубова**. Выпускник ХММИ **Н. А. Сулимовский** – первый

начальник НИИ реактивного вооружения, лауреат Государственных премий.

Выпускник ХТИ **М. И. Гуревич** – выдающийся конструктор первых советских боевых сверхзвуковых истребителей, управляемых крылатых ракет, катапультных кресел. Выпускник ХТИ, организатор первой в Украине студенческой группы по исследованию проблем реактивного полета **А. Я. Щербаков** – выдающийся первопроходец создания авиационной и ракетной техники, ближайший друг и соратник С. П. Королева. Выпускник ХММИ **А. Г. Ивченко** – Генеральный конструктор авиационных двигателей. Питомец ХТИ **В. И. Александров** – один из создателей «Катюши».

Воспитанник ХТИ **М. Г. Григоренко** – руководитель сооружения ракетного полигона Капустин Яр и первого в мире космодрома Байконур. Выпускник ХММИ **А. А. Витрук** – первый начальник первого в мире космического Командно-измерительного комплекса. Запуски первых в мире межконтинентальных ракет и космических аппаратов (КА) проводила самая знаменитая инженерно-испытательная часть под командованием воспитанника ХЭТИ **О. И. Майского**, лауреата Государственной премии. Под руководством питомца ХММИ, лауреата Государственной премии, Главного конструктора комплекса средней дальности **М.Ю. Цирульникова** были созданы первые мощные энергетические установки на твердом топливе для ракетно-космических систем.

Выпускник ХПИ **К. Б. Алексеев** – автор монографии (1964) «Управление космическими летательными аппаратами»; учитель первых советских космонавтов. Профессор ХММИ и ХЭТИ **А. И. Лейпунский** – Академик, основоположник ядерной космической энергетики. Выпускник ХММИ **Г. Е. Лозино-Лозинский** – основоположник новой ветви средств выведения – авиационно-космических транспортных систем. Выпускник ХЭТИ **А. П. Биленко** – руководитель создания Единой системы спутниковой связи.

Выпускники ХПИ – лауреаты Государственных премий за создание в КБ «Южное» ракетных комплексов. Выпускники ХПИ – Генеральные и Главные конструктора систем управления ракет и КА, лауреаты Государственных премий: **Я. Е. Айзенберг, А. И. Кривоносов, В. А. Уралов, Г. А. Борзенко, В. Н. Горбенко, Г. И. Лящев** и др.

Выпускники и профессора ХПИ **В. В. Бортовой** и **А. Н. Подгорный** – разработчики космических трансформируемых

крупногабаритных конструкций. Профессор ХЭТИ и ХПИ, Академик **С. Я. Брауде** и **выпускники ХПИ** – разработчики четырех поколений радиотелескопов, лауреаты Государственных премий. Выпускник ХПИ **А. И. Калмыков** – основатель и первый директор Центра радиофизического зондирования Земли, лауреат Государственной премии. Выпускники и профессора ХПИ **Ю. М. Мацевитый** и **Д. Ф. Симбирский** – лауреаты Государственных премий за участие в создании систем ориентации КА. Проводились исследования влияния факторов космического пространства на структуру материалов **учеными ХПИ, НИПКИ «Молния»** и **Институтом ионосферы.**

Пащенко С. О., Скоробагатих А. В, Бреславський Д. В.
НТУ «ХПИ»

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАТУРНОГО ПОЛЯ БЛОКУ ГІРОСКОПІВ ШТУЧНОГО СУПУТНИКА ЗЕМЛІ

Розвиток космічної техніки потребує створення нових космічних апаратів, здатних з високим ступенем точності забезпечувати сканування земної поверхні, навігацію, зв'язок та управління. Як відомо, сучасні супутникові системи широко застосовують волоконно-оптичні гіроскопи в якості основних «органів» управління літальним апаратом. Волоконно-оптичні трубки, які є одним із найголовніших елементів гіроскопів, можуть легко деформуватися від значного перепаду температурного поля, тим самим додаючи значної похибки до його вимірів. Таким чином, моделювання всіх теплових процесів та дослідження еволюції температурного поля в околі блоку гіроскопів дозволить побудувати компенсаційну схему температурних похибок та закласти її в систему управління на етапі конструювання супутника. Його корпус виготовлено зі сплаву дюралюмінію, густина якого складає 2600 кг/м^3 , коефіцієнт теплопровідності складає $64\text{--}52 \text{ кг/м}\cdot\text{К}$. Супутник знаходиться на високій орбіті Землі, висота якої складає 700 км . Після відділення від ракети-носія блок датчиків управління супутником знаходиться у його власній тіні. Період обертання супутника навколо Землі складає 100 хв . Кут тіні Землі складає 100° . Для дослідження еволюції температурного поля в околі зони гіроскопів розроблено математичну модель, згідно з якою закон

зміни температурного поля описується у вигляді рівняння нестационарної теплопровідності:

$$\frac{\partial T}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x} \left(k_x(T) \frac{\partial T}{\partial x} \right) + \frac{\partial}{\partial y} \left(k_y(T) \frac{\partial T}{\partial y} \right) + \frac{\partial}{\partial z} \left(k_z(T) \frac{\partial T}{\partial z} \right) + Q(x, y, z) \quad (1)$$

Вважаємо, що на сонячній стороні теплообмін відбувається за законом Неймана, а у тіньовій – за законом Стефана-Больцмана відповідно:

$$q_{Neuman} = \frac{\partial T}{\partial n} = const, \quad q_{Stefan} = \frac{\partial T}{\partial n} = A \cdot \varepsilon \cdot \delta \cdot (T_{Space}^4 - T_{Satelite}^4) \quad (2)$$

В результаті моделювання було встановлено, що при заданому орбітальному режимі в околі блоку гіроскопів для різних коефіцієнтів теплоізоляції спостерігається значний перегрів на момент закінчення обертання (рис. 1). У зв'язку з чим до блоку гіроскопів було додано новий конструктивний елемент у вигляді радіаторних пластин. Площа пластин розраховується за наступними припущеннями: на кінець періоду обертання для різних коефіцієнтів теплоізоляції в околі блоку гіроскопів необхідно отримати початкове значення температури в момент відділення супутника від ракети-носія. Такий підхід дозволить утримувати температурне поле у заданому робочому діапазоні та забезпечить нормальне функціонування датчиків інформації. На рисунку 2 зображено зміну температурного поля за один період обертання для околі блоку гіроскопів (рис. 3) для різних коефіцієнтів теплоізоляції.

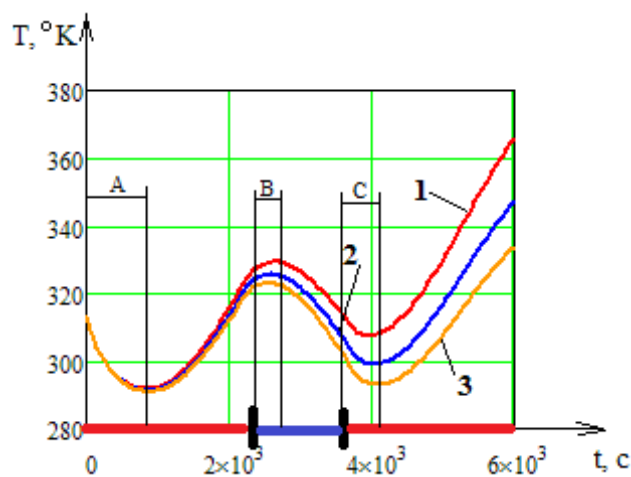

Рис. 1 – Зміна температурного поля

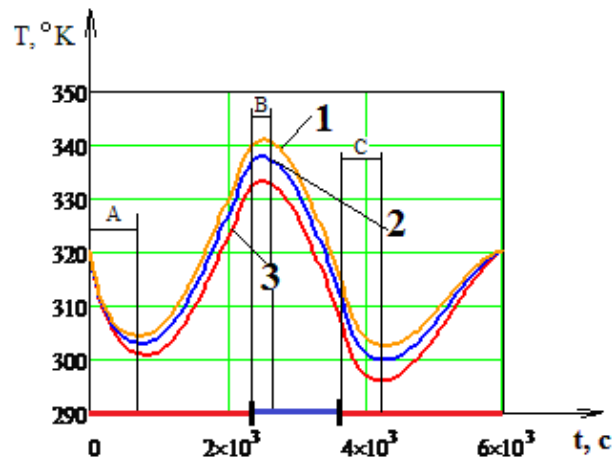

Рис. 2 – Зміна температурного поля

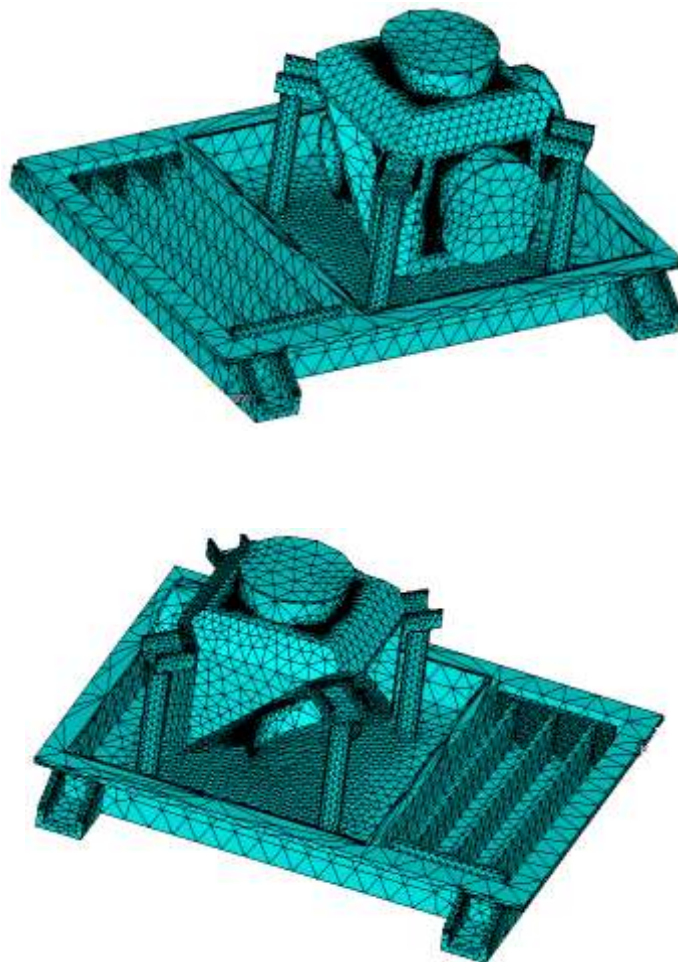

Рис. 3 – Блок волоконно-оптичних гіроскопів

РАЗРАБОТКА ИНТЕРАКТИВНОГО МОДУЛЯ ДЛЯ РАСЧЕТОВ СИСТЕМ ВИБРОИЗОЛЯЦИИ ПРИБОРОВ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ ДЛЯ ССКА КИДИМ

В докладе представлена работа по разработке интерактивного модуля для специальной системы компьютерной алгебры КиДиМ (ССКА КиДиМ) для аналитического описания, проведения вариативных расчетов систем упругой виброизоляции приборов, установленных на корпусе транспортных средств (ракет, самолетов). Такая комплексная задача решается с использованием ряда подзадач, которые объединяются в единый расчетный модуль, управляемый интерактивно пользователем.

Цель работы – создание расчетного модуля ССКА КиДиМ для автоматизации решения комплексной задачи синтеза систем виброизоляции приборов.

Актуальность и новизна задачи заключается в более полной автоматизации процесса определения параметров системы виброизоляции на базе использования аналитического описания динамической модели, реализации самых эффективных алгоритмов компьютерного построения уравнений математической модели, интерактивного управления процессом решения задачи. Это позволяет ставить и решать как задачу параметрического, так и задачу структурного синтеза системы виброизоляции.

В этот модуль включены следующие расчетные блоки: расчет собственных частот и коэффициентов влияния инерционных и упругих характеристик модели; проведение цикла таких расчетов с учетом этих коэффициентов; определение главных центральных осей инерции колеблющегося объекта; обеспечение максимального совпадения главных осей упругости подвески с главными осями инерции объекта; окончательный расчет динамических характеристик спроектированной системы подвески прибора.

НОВІ АНАЛІТИЧНІ ЕТАЛОННІ МОДЕЛІ ОБЕРТАННЯ ТВЕРДОГО ТІЛА

В безплатформених системах орієнтації первинна інформація про обертання рухомого об'єкта на такті обчислень $[t_{n-1}, t_n]$ поступає в обчислювач з вимірювачів кутової швидкості у вигляді *квазікоординат*

$$\theta_{ni}^* = \int_{t_{n-1}}^{t_n} \omega_i dt, \quad i = 1, 2, 3, \quad (1)$$

де ω_i , $i = 1, 2, 3$ – проекції вектора абсолютної кутової швидкості об'єкта $\vec{\omega}$ на зв'язані осі. На теперішній час розроблено значну кількість алгоритмів визначення параметрів орієнтації по інформації (1), які мають однаковий математичний порядок точності. В цих умовах для отримання коректних оцінок фактичної точності алгоритмів для використання в системі безплатформеної орієнтації конкретного рухомого об'єкту на етапі проектування такої системи з метою вибору найкращого алгоритму застосовують *еталонні моделі обертання*. Еталонні моделі обертання задають точний зв'язок між квазікоординатами (1) і модельними значеннями параметрів, що відповідають повороту об'єкта на такті $[t_{n-1}, t_n]$. У якості еталонних моделей зазвичай використовуються випадки існуючих точних розв'язків системи динамічних і кінематичних рівнянь вільного обертання твердого тіла (моделі *конічного руху* та *регулярної прецесії*). Такі моделі застосовані в роботах українських вчених Ткаченка О. І. та Панова А. П. при розв'язанні питань, пов'язаних з алгоритмізацією задачі інерціальної навігації. Вказані аналітичні еталонні моделі також були використані для пристосування алгоритмів визначення орієнтації під конкретний тип обертання об'єкта.

Оскільки реальний рух об'єкта в багатьох випадках суттєво різниться від випадку прецесії або конічного руху, то розширення класу неперервних еталонних моделей, відмінних від існуючих випадків інтегрованості в елементарних функціях системи динамічних та кінематич-

них рівнянь, є актуальною задачею точного аналізу при проектуванні систем безплатформеної орієнтації.

В даній роботі запропонована нова неперервна модель обертання твердого тіла, основана на трьохчастотному представленні модельного кватерніона орієнтації в функціях кутів, що одномоментно змінюються у часі згідно лінійного закону:

$$\begin{aligned}\lambda_0(t) &= \cos \psi(t) \cdot \cos \phi(t) - \cos \vartheta(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \sin \phi(t); \\ \lambda_1(t) &= \sin \vartheta(t) \cdot \cos \psi(t) \cdot \sin \phi(t); \\ \lambda_2(t) &= \sin \vartheta(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \sin \phi(t); \\ \lambda_3(t) &= \sin \psi(t) \cdot \cos \phi(t) + \cos \vartheta(t) \cos \psi(t) \cdot \sin \phi(t),\end{aligned}\tag{2}$$

де $\vartheta(t) = k_1 t$, $\psi(t) = k_2 t$, $\phi(t) = k_3 t$, k_1, k_2, k_3 – постійні величини.

Друга неперервна модель основана на представленні модельного кватерніона орієнтації в функціях кутів Крилова, що паралельно змінюються у часі:

$$\begin{aligned}\lambda_0(t) &= \cos \varphi(t) \cdot \cos \psi(t) \cdot \cos \theta(t) + \sin \varphi(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \sin \theta(t); \\ \lambda_1(t) &= \cos \varphi(t) \cdot \cos \psi(t) \cdot \sin \theta(t) - \sin \varphi(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \cos \theta(t); \\ \lambda_2(t) &= \cos \varphi(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \cos \theta(t) + \sin \varphi(t) \cdot \cos \psi(t) \cdot \sin \theta(t); \\ \lambda_3(t) &= \sin \varphi(t) \cdot \cos \psi(t) \cdot \cos \theta(t) - \cos \varphi(t) \cdot \sin \psi(t) \cdot \sin \theta(t),\end{aligned}\tag{3}$$

де $\varphi(t) = k_1 t$, $\psi(t) = k_2 t$, $\theta(t) = k_3 t$.

Відносно кінематичних представлень (2) і (3) отримані аналітичні залежності для компонент вектора абсолютної кутової швидкості та квазікоординат (1), що описують відповідний обертальний рух твердого тіла. Для декількох наборів параметрів k_1, k_2, k_3 отримані чисельні реалізації моделей і їх графічна інтерпретація. Результати представлені у формі залежностей квазікоординат та компонент модельного кватерніона орієнтації від часу і траєкторій $\lambda_i(\lambda_0)$, ($i = 1, 2, 3$) у конфігураційному просторі $\{\lambda_0, \lambda_1, \lambda_2, \lambda_3\}$. Показано, що запропоновані нові аналітичні моделі описують таке обертання твердого тіла, що відрізняється від відомих випадків регулярної прецесії та кінчного руху. Побудовані аналітичні моделі можуть бути застосовані в якості еталонних для отримання оцінок похибок алгоритмів визначення орієнтації в безплатформених системах.

РАЗРАБОТКА И ИССЛЕДОВАНИЕ АЛГОРИТМОВ ПЕРЕОРИЕНТАЦИИ КОСМИЧЕСКОГО ЛЕТАТЕЛЬНОГО АППАРАТА

Актуальность. Немного существует стран, и к ним относится Украина,

в которых есть практически полный технологический цикл по разработке и созданию космических летательных аппаратов (КЛА). Славные традиции советской космонавтики до сих пор питают аэрокосмическую отрасль страны, обеспечивая передовой уровень украинских разработок в области космической техники.

Все сегодняшние успехи мало, чего стоят, если не будет научных, научно-педагогических школ, переносящих знания и опыт в новые поколения. В связи с этим задачи, связанные с различными аспектами космонавтики, если они формулируются и решаются на соответствующем уровне, являются, безусловно, актуальными, поскольку выполняют, помимо наукопродуктивной, еще и учебную функцию.

Основная часть. В данной работе рассматривается задача управления пространственным положением космического летательного аппарата путем приведения его ориентации в пространстве к заданной.

Отметим, что подобные задачи так либо иначе решаются на всех объектах в процессе их орбитального функционирования. При этом известно множество способов переориентации КЛА. И, тем не менее, не прекращаются попытки со стороны специалистов, получить новые, более совершенные решения, поскольку от точности, экономичности, надежности реализации этого режима зависит успех всей космической миссии КЛА.

В работе рассмотрены три метода решения задачи переориентации КЛА. Первый – на основе закона управления, обеспечивающего устойчивость заданного положения в пространстве с нулевой конечной скоростью. Подобные законы управления хорошо известны, с их помощью решается задача стабилизации заданного углового положения, могут также решаться и задачи переориентации на большие углы при не заданной продолжительности маневра.

Второй метод решения основан на концепции обратных задач динамики и базируется на использовании кинематических моделей вращения, развиваемых на кафедре систем и процессов управления. В отличие от первого метода решается задача приведения КЛА в конечное состояние с произвольно заданной конечной угловой скоростью за фиксированное время. Использованный подход является новым и обеспечивает высокую точность выполнения терминальных условий маневра.

Третий метод представляет собой решение задачи оптимальной по энергозатратам переориентации КЛА на основе принципа максимума Понтрягина. После сведения задачи управления к краевой, далее реализовано численное ее решение. Рассмотрена также возможность решения задачи с использованием линеаризации относительно программной траектории переориентации, построенной с помощью второго метода. Достоинством метода является то, что с его помощью получается наилучшее с точки зрения введенного функционала решение задачи переориентации.

Выводы. Таким образом, разработаны и программно реализованы различные алгоритмы переориентации КЛА, промоделирована их работа, визуализирован процесс управляемого вращения КЛА, получены оценки эффективности алгоритмов и проведено их сравнение. Выработаны практические рекомендации по использованию алгоритмов. Сформулировано дальнейшее направление исследований, связанное с адаптацией алгоритмов управления к условиям существенно упругого КЛА.

Хабюк А. С. Успенский В. Б.
НТУ «ХПИ»

РАЗРАБОТКА МЕТОДА КАЛИБРОВКИ АКСЕЛЕРОМЕТРИЧЕСКОГО ИЗМЕРИТЕЛЬНОГО МОДУЛЯ

В настоящее время для измерения параметров движения используются, как правило, гироскопы и акселерометры, но, в связи с развитием МЭМС-технологий, всё более широкое применение находят акселерометрические измерительные модули, построенные на недорогих датчиках низкого и среднего класса точности, например, микромеханических акселерометрах. В частности, подобные модули позволяют получить оценку не только вектора линейного, но и вектора углового ускоре-

ния связанной с объектом системы координат. Однако эффективность такой оценки зависит от того, насколько точно известно расположение акселерометров внутри модуля, включая ориентацию их осей чувствительности, поскольку технология сборки инерциальных модулей на микромеханических датчиках не позволяет обеспечить желаемое направление осей чувствительности акселерометра точнее 1^0 .

В данной работе рассматривается задача определения в лабораторных условиях систематических ошибок акселерометрического измерительного модуля с целью их дальнейшей алгоритмической компенсации или, другими словами, задача калибровки. В большинстве случаев решение подобных задач сводится к определению смещения нуля и масштабных коэффициентов акселерометра. Реже рассматриваются вопросы определения параметров несоосности измерительных и базовых осей модуля. Однако задача определения местоположения акселерометра в модуле, актуальность которой вытекает из специфики использования акселерометрических измерительных модулей, остаётся не решённой.

Задача калибровки решается для каждого акселерометра в отдельности, учитывая то, что фактическое расположение акселерометра в базовой системе координат отличается от номинального на неизвестную величину $\overline{\delta\rho}$, следовательно, фактический радиус-вектор определяется следующим образом: $\overline{\rho^*} = \overline{\rho} + \overline{\delta\rho}$. Вектор, определяющий фактическое направление $\overline{e^*}$ чувствительности $\overline{e^*} = (\sin(\lambda + \delta\lambda) \cdot \cos(\mu + \delta\mu); \cos(\lambda + \delta\lambda); \sin(\lambda + \delta\lambda) \cdot \sin(\mu + \delta\mu))$ также отличен от номинального. Таким образом, фактическое измерение акселерометра в момент времени t_k может быть выражен следующей формулой:

$$A_k^* = \overline{W}_{0_k} \cdot \overline{e^*} + ([\dot{\overline{\omega}}_k \times \overline{\rho^*}], \overline{e^*}) + (\overline{\omega}_k, \overline{e^*})(\overline{\omega}_k, \overline{\rho^*}) - (\overline{\rho^*}, \overline{e^*})\omega_k^2 + \xi_k + \Delta a,$$

где $\overline{W}_{0_k}$, $\overline{\omega}_k$, $\dot{\overline{\omega}}_k$ – соответственно эталонные ускорение, угловая скорость и локальная производная угловой скорости в момент времени t_k ,

ξ_k – случайная ошибка с нулевым средним,

Δa – систематическая ошибка акселерометра.

Таким образом, задача калибровки акселерометра сводится к определению смещения нуля Δa и погрешности установки акселерометра в модуле $\overline{\delta\rho}$, $\delta\lambda$, $\delta\mu$. Истинные значения линейного ускорения, век-

тора угловой скорости и вектора углового ускорения в каждый дискретный момент времени считаются известными.

В результате реализации метода калибровки были получены зависимости оценок искомых параметров от времени накопления данных для каждого акселерометра независимо. Полученные результаты позволяют сделать вывод, что погрешность калибровки акселерометра в рассматриваемых условиях не превышает 10^{-5} м по каждой компоненте радиус-вектора положения акселерометра, параметры несоосности измерительных осей и осей базовой системы координат определены с точностью до 2 угловых секунд, погрешность смещения нуля – не более 10^{-6} .

Ягудин Д. С., Назаренко С. А.
НТУ «ХПИ»

НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ УЧЕНЫХ ХПИ В ОБЛАСТИ РАКЕТНО-КОСМИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ

Ракетно-космическая техника – это квинтэссенция достижений научно-технического прогресса в стране. Лишь шесть держав в мире, одна из которых Украина, способны изготовить космическую ракету. Многие поколения выдающихся ученых, педагогов и воспитанников ХПИ участвовали в формировании и развитии исследований, обеспечивших Украине высокий уровень ракетно-космической науки и техники.

Теоретическую и практическую базу исследования аэронавтики в Украине получили в связи с появлением Харьковского практического технологического института (ХПТИ). Его первый директор В.Л. Кирпичев был правителем дел первого в стране официального органа по воздухоплаванию.

Выпускник и преподаватель ХПТИ И. И. Бобарыков стал заслуженным деятелем науки СССР, был учителем основоположника практической космонавтики С. П. Королева. Профессор ХТИ Н. Д. Пильчиков был автором изобретения стратостата с герметической кабиной.

Выпускник ХТИ Г. А. Ботезат в Сорбонне защитил первую в области авиации докторскую диссертацию по исследованию устойчивости аэроплана, преподавал в Массачусетском технологическом институте.

Выпускник ХТИ М. И. Гуревич стал выдающимся конструктором первых советских управляемых крылатых ракет. Выпускник ХТИ, организатор первой в Украине студенческой группы по исследованию проблем реактивного полета А. Я. Щербаков был выдающимся первопроходцем в области авиационной и ракетной техники, ближайшим другом и соратником С. П. Королева.

Выпускник ХММИ, лауреат Государственных премий Н. А. Сулимовский стал первым начальником НИИ реактивного вооружения. Воспитанник ХТИ М. Г. Григоренко был руководителем сооружения ракетного полигона Капустин Яр и первого в мире космодрома Байконур, лауреатом Государственной премии. Выпускник ХММИ А. А. Витрук стал первым начальником первого в мире космического Командно-измерительного комплекса. Запуски первых в мире межконтинентальных ракет и космических аппаратов проводила инженерно-испытательная часть под командованием воспитанника ХЭТИ, лауреата Государственной премии О. И. Майского.

Под руководством питомца ХММИ, лауреата Государственной премии, Главного конструктора комплекса средней дальности М. Ю. Цирульникова были созданы первые мощные энергетические установки на твердом топливе для ракетно-космических систем.

Выпускник ХПИ К. Б. Алексеев был автором монографии (1964) «Управление космическими летательными аппаратами»; учил первых советских космонавтов. Выпускник ХЭТИ А. П. Биленко стал руководителем создания Единой системы спутниковой связи и лауреатом Государственных премий.

Профессор ХЭТИ и ХПИ, Академик С. Я. Брауде и ряд выпускников ХПИ стали разработчиками четырех поколений радиотелескопов, лауреатами Государственных премий. Выпускник ХПИ А. И. Калмыков был основателем и первым директором Центра радиофизического зондирования Земли.

Выпускники ХПИ получили звание лауреатов Государственных премий за создание в КБ «Южное» ракетных комплексов. Выпускники ХПИ стали Генеральными и Главными конструкторами систем управления ракет и космических аппаратов, лауреатами Государственных премий.

УПРАВЛЕНИЕ БОЕВЫМ МАНЕВРОМ САМОЛЕТА

Автоматизация управления самолетом при выполнении боевого маневра остается актуальной и сложной задачей. Сложность заключается в том, что необходимо формировать управление движением по пространственной траектории (в шестимерном фазовом пространстве), обеспечивая высокую точность выполнения конечных условий (по положению центра масс самолета и по направлению вектора скорости с заданным модулем).

Все это на фоне высокой скоротечности выполнения маневра и необходимости формирования оптимального (в смысле длины траектории или времени выполнения маневра) управления в реальном масштабе времени.

В области решения задач терминального управления маневренными объектами известен ряд работ, среди которых узкий круг посвящен управлению ЛА, при выведении его в заданное конечное состояние по шести фазовым координатам.

Однако, одни не обеспечивают требуемую точность ориентации вектора скорости, другие используют в качестве функционала «функцию притяжения» в которой выбор весовых коэффициентов – сам по себе большая проблема, поскольку они относятся к разнородным компонентам (координаты центра масс, углы и скорость) и выбор их в большой степени зависит от граничных условий.

Метод формирования управления, рассматриваемый в обеспечивает высокую точность выполнения конечных условий и обладает достаточно высоким быстродействием, однако и он не может формировать оптимальную траекторию.

В докладе рассматривается метод формирования траектории, который базируется на локальном прогнозе, хорошо себя зарекомендовавшем в случае, когда аргументом целевой функции является точка трехмерного однородного пространства.

Особенность метода заключается в том, что текущая плоскость, образованная точкой положения ц.м. самолета и вектором конечной

плоскости, принимается за плоскость маневра, т.е. предполагается, что вектор текущей скорости самолета тоже лежит в текущей плоскости.

В этой плоскости методами аналитической геометрии, строится оптимальная траектория и определяется на ней точка входа в конечный вираж.

В отличие от цитированных работ, в качестве аргумента «функции притяжения» берется не конечная точка, а точка входа в конечный вираж.

Результаты моделирования показали, что текущая плоскость практически в начале формирования траектории становится плоскостью маневра, и сама траектория фактически является оптимальной.

Эти же результаты свидетельствуют о высокой точности выполнения конечных условий, в то же время расчеты значительно упростились.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»	Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
НМетАУУ	Національна металургійна академія України (Дніпропетровськ)
НТУ «ХП», НТУ «ХПИ», «NTU KhPI»	Національний технічний університет «Хар- ківський політехнічний інститут»
НУЦЗУ	Національний університет цивільного захис- ту України
УДПУ ім. Павла Тичини	Уманський державний педагогічний універ- ситет ім. Павла Тичини
ХАТТ ім. С. Орджонікідзе	Харківський автотранспортний технікум ім. С. Орджонікідзе
ХДУХП, ХГУПТ	Харківський державний університет харчу- вання та торгівлі
ХММИ	Харьковский механико-машиностроительный институт
ХНАДУ	Харківський національний автодорожній університет
ХНУ ім. В. Н. Каразіна	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
ХНУБА, ХНУСА	Харківський національний університет буді- вництва та архітектури
ХНУВС, ХНУВД	Харківський національний університет вну- трішніх справ
ХНУРЕ, ХНУРЭ	Харківський національний університет ра- діоелектроніки
ХПТИ	Харківський практичний технологічний ін- ститут
ХТИ	Харківський технологічний інститут
ХЭТИ	Харківський електротехнічний інститут

ЗМІСТ

Секція 9. Мовна підготовка фахівця.....	3
<i>Андренко К.В.</i> Початок формування української мови.....	3
<i>Аянот К. Ю.</i> Словники в економічній галузі.....	4
<i>Бофанова М. В.</i> Правильне мовлення як краса людини	5
<i>Бочарова В.</i> Молодіжний сленг – результат молодіжної мовотворчості..	7
<i>Винник А. В.</i> Німецькі запозичення в українській мові.....	8
<i>Вовк Д. В.</i> Терміни і професіоналізми та їх місце в українському діловому мовленні.....	10
<i>Гарна А.</i> Мовна ситуація в сучасній Україні.....	11
<i>Говеля А.В.</i> Мова професійного спрямування.....	12
<i>Грибинюк Д. В.</i> Суржик у масовій свідомості: інтерференція чи знекультування.....	14
<i>Демиденко М.</i> Мовна стійкість – європейський досвід і українські реалії.....	16
<i>Дяченко О. В.</i> Дмитро Павличко – сонетяр-4.....	18
<i>Ендеко В. В.</i> Типологія користувачів в соціальних мережах.....	20
<i>Заратуйко А. О.</i> СМС-повідомлення як тип електронної комунікації....	22
<i>Качанова А. Ю.</i> Походження паремій української мови.....	23
<i>Кириченко Д. Д.</i> Про Походження Української Мови.....	25
<i>Кисіль А. О.</i> Формування базової термінології в економічній галузі.....	27
<i>Крилова Н. О.</i> Вимоги до сучасного документа як лінгвістичного явища.....	28
<i>Лизак М. Р.</i> Військовий сленг.....	30
<i>Литвинов В. О.</i> Культура мови.....	32
<i>Лозова М. А.</i> Соціальні діалекти як засіб урізноманітнення й поживлення мови.....	33
<i>Максименко М. С.</i> сучасні методи та засоби вивчення англійського мовлення за умов інформаційно-комунікативного суспільства.....	35
<i>Міхньов І. В.</i> «Грамматка» – перший підручник для українських шкіл.....	36
<i>Неклюєнко К.</i> Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг.....	38
<i>Носова О.</i> Сучасна українська ділова мова.....	39
<i>Павленко Л. П.</i> Пуризм.....	40
<i>Писарська Н.В.</i> Велесова книга.....	42
<i>Плига А. О.</i> Ареальні фразеологізми української мови.....	43

<i>Протопоп А., Сергієнко Д.</i> Національне й інтернаціональне в українській термінології.....	45
<i>Резанов Б.</i> Молодежний сленг в лингвистическом и социальном аспектах.....	46
<i>Рогінський О.</i> Питання мовної політики у США, СРСР та в Україні.....	47
<i>Русанова Л.</i> Українська мова – одна з наймилозвучніших мов у світі....	49
<i>Свинарьов О.С.</i> Тарас Шевченко – легенда українського народу.....	51
<i>Ткачов В. Ю.</i> Добра мова – найкраще багатство.....	52
<i>Черкашин А. О.</i> _Определение статуса языка и его функций.....	54
<i>Шамхалова С. Е.</i> Вплив нових засобів масової інформації на стан сучасної української мови.....	56
<i>Шевченко А. В.</i> Молодіжний сленг як мовне явище.....	57
<i>Шпитальний В. В.</i> Використання української мови в соціальних мережах.....	60
<i>Якименко А. І.</i> Молодіжний сленг: застосування іншомовних запозичень.....	62
Секція 10. Космічний вектор в історії науки і техніки.....	63
<i>Близнюк М. Ю., Георгієвський В. П.</i> Становлення і розвиток «Державного наукового центру лікарських засобів» на початку ХХ століття.....	63
<i>Бутенко Є.</i> Стратегічний менеджмент національної видавничої справи в Україні: безпековий вимір проблеми.....	66
<i>Голова В. В.</i> Участь професора Олександра Павловича Лідова у обладнанні газового заводу ХТІ.....	68
<i>Гончаренко О. Г.</i> Провідний вчений-економіст Михайло Іванович Туган-Барановський.....	69
<i>Горелова С. А.</i> Реальные и потенциальные перспективы ПАО «Хартрон» на международном космическом рынке.....	71
<i>Довбишова Н. О.</i> Науковий Доробок професора хімічної технології О. П. Лідова за роки його діяльності у ХТІ.....	73
<i>Звягінцева Ю. Ю.</i> Науково-Освітній доробок професора Івана Павловича Осипова.....	75
<i>Камчатний В. Г.</i> Досягнення професора К. В. Ролл у галузі хімії.....	77
<i>Коніва Ю. В.</i> Особливості використання мостів у Слобідській Україні у ХVІІІ ст.....	79
<i>Лобенко С. В.</i> З Історії мікроскопа в Харкові: І. П. Щелков і О. В. Гуров.....	81

<i>Мананкова В. Л.</i> Науково-освітня та організаційна діяльність Леоніда Леонідовича Товажнянського	82
<i>Маруніч Я. Ю.</i> Науково-освітній доробок та технічні винаходи Ніколи Тесли.....	83
<i>Журило А. Г., Пупий Д. М.</i> Участие сотрудников ХТИ в военных заказах в Первую Мировую войну.....	85
<i>Писарська Н. В.</i> Діяльність Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе за часів евакуації	86
<i>Третьякова К.</i> Економічні та репутаційні ефекти культурної дипломатії: невикористаний резерв України.....	87
<i>Ушенко П. А.</i> Формування інженерної підготовки кадрів для галузі опалення та вентиляція.....	89
<i>Хавина А. О., Ларин А. А.</i> Запорожец ЗАЗ-965 – маленький автомобиль большой страны.....	91
<i>Цебренько А. В.</i> Харківський вчений, педагог – М. С. Бокаріус.....	93
<i>Цимбалюк О. А., Журило Д. Ю.</i> Известные металлурги ХТИ и их работы.....	95
Секція 11. Міжнародна освіта в Україні: тенденції та новації.....	96
<i>Барри Ахмед.</i> Ретроспективный анализ обучения иностранных студентов в харьковской политехе.....	96
<i>Шарон Нвосу.</i> Первооткрыватель космонавтики – С. Королёв.....	97
<i>Бамба Ламин.</i> Африканские корни великого русского поэта.....	98
<i>Хайдер Али Аль-Судани.</i> Учет этнопсихологических особенностей арабских студентов при обучении русскому языку	100
<i>Гурбангылыджов Сохбет.</i> Развитие творческой самостоятельности иностраннных студентов.....	102
<i>Расулбердиева Рахон.</i> Публичное выступление как важнейший метод самообразования.....	103
<i>Сулейман Махмуд Мохамед.</i> Оптимизация процесса адаптации иностраннных студентов к условиям обучения в украинских вузах.....	105
<i>До Тхи Тхао.</i> Некоторые проблемы адаптации студентов-иностранцев к обучению в Украине.....	107
<i>Наркулиев Мансур.</i> Адаптация иностраннных студентов к обучению в высших учебных заведениях Украины.....	108
<i>Кинту Мулека Синтия.</i> Проблема адаптации иностраннных студентов в процессе обучения в украинском вузе.....	110

<i>Елбази Абдерразак.</i> Адаптация учащихся из Марокко к учебе в Украине.....	111
<i>Амрани Сенхаджи Рида.</i> Социальная адаптация иностранных учащихся.....	113
<i>Не Сенфен.</i> Социокультурные и личностные особенности социализации китайских студентов в условиях иноязычной образовательной среды.....	115
<i>Шен И.</i> Межкультурная коммуникация в обучении русскому языку китайских студентов.....	117
<i>Ахунджанов Хумаюнмирзо.</i> Формирование у иностранных студентов личных мотивов для овладения будущей профессией в процессе обучения	118
<i>Ягишев Сердар.</i> Мотивация иностранных студентов к изучению русского языка.....	120
<i>Смирани Маруан.</i> Гипотезы Об общности берберской и славянской культур.....	122
<i>Шамиль Мурадов.</i> Диалог культур как традиция азербайджанского народа.....	123
<i>Исса Хуссейн.</i> Влияние семейных ценностей на формирование духовности мусульманской молодежи.....	125
<i>Ян Сяоцзюнь.</i> Формирование культуры межнационального общения иностранных студентов.....	127
<i>Нгуен Вань Мань.</i> К вопросу о педагогическом общении.....	128
<i>Рахматуллаева Диера.</i> Профессионально значимые свойства личности преподавателя в системе обучения иностранных студентов.....	130
<i>Туваков Аннадурды.</i> Личность преподавателя русского языка в системе подготовки иностранных граждан.....	131
<i>Корашев Носирбек.</i> Имидж преподавателя русского языка, как важный фактор успешного обучения иностранных студентов.....	133
<i>Або Алуш Мохамад Монир.</i> Роль личности преподавателя в обучении русскому языку.....	135
<i>Суфи Мохаммед.</i> Необходимый компонент образовательных программ высших технических учебных заведений.....	137
<i>Vagdi Ali.</i> The history of pharmacy in the Arab world.....	138
<i>Achraf Ettabaghi.</i> The importance of medical profession in modern world.....	140

<i>Назарова Зибо.</i> Современный стиль в архитектуре Туркменистана.....	142
<i>Батбаяр Халиун.</i> Реформа образования Монголии – путь к международным образовательным стандартам.....	144
<i>Голли Яо Франсис Арно.</i> Образование в республике Кот-Д'ивуар.....	145
<i>Аксель Эбаланке.</i> Система образования в республике Конго.....	147
<i>Позилев Ислом.</i> Узбекская модель образования.....	148
<i>Дидах Наср-Еддине.</i> Система среднего образования в Марокко.....	150
<i>Кылычев Хасан.</i> Формирование толерантного поведения с помощью диалога.....	152
<i>Хатамов Аннагулы.</i> Особенности поведения и менталитета Туркменов.....	153
<i>Муратова Гунча.</i> Национально-культурные традиции Туркменистана.....	155
<i>Ебуегву Обинва.</i> Обучение английскому языку в Китае: преимущества и недостатки.....	156
<i>Мамедзаде Джаммаладин.</i> Обучение иностранных граждан в Азербай- джане.....	158
<i>Балде Фалилоу.</i> Второе высшее образование в Англии.....	160
<i>Парцвания Темур.</i> О вопросе проживания иностранных студентов в английской семье.....	161
<i>Тангиров Сердар.</i> Система высшего образования Великобритании.....	163
<i>Буяльська К. О.</i> Міжінституційні індивідуальні гуманітарні студії в Україні.....	164
<i>Вербовська М. В.</i> Робота DAAD в Україні.....	166
Секція 12. Внесок українських вчених у дослідження космосу.....	167
<i>Бессмертный Д. И., Храмова Т. И.</i> О Стабильности эпитаксиальных пленок ВТСП в условиях открытого космического пространства.....	167
<i>Грозенок Е.Д., Назаренко С.А.</i> Направления исследований кафедры «Сопротивлени материалов» НТУ «ХПИ» в области космической техники.....	169
<i>Махонин Н.</i> Технопарки и кластеры как практическая реализация технико-технологического детерминизма.....	171
<i>Назаренко С.А.</i> Пионерские работы ученых ХПИ и их воспитанников в области ракетно-космической техники.....	172

<i>Пащенко С. О., Скоробагатих А. В, Бреславський Д. В.</i> Дослідження температурного поля блоку гіроскопів штучного супутника Землі.....	174
<i>Сирик М. В., Андреев Ю. М.</i> Разработка интерактивного модуля для расчетов систем виброизоляции приборов летательных аппаратов для ССКА КИДИМ.....	177
<i>Сліпенчук І. О., Рижова К. К., Плаксі́й Ю. А.</i> Нові аналітичні еталонні моделі обертання твердого тіла.....	178
<i>Федорченко В. А., Успенский В. Б.</i> Разработка и исследование алгоритмов переориентации космического летательного аппарата.....	180
<i>Хабюк А. С. Успенский В. Б.</i> Разработка метода калибровки акселерометрического измерительного модуля.....	181
<i>Ягудин Д. С., Назаренко С. А.</i> Направления исследований ученых ХПИ в области ракетно-космической техники.....	183
<i>Яценко В.Ю., Успенский В.Б.</i> Управление боевым маневром самолета.....	185
Список скорочень навчальних закладів.....	187

Наукове видання

**УКРАЇНА І СВІТ:
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНА ЕЛІТА
ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПРОГРЕС**

ДО 55 РІЧНИЦІ ПЕРШОГО ПОЛЬОТУ ЛЮДИНИ У КОСМОС

Тези доповідей
Міжнародної науково-теоретичної конференції
студентів і аспірантів

Харків, 19–20 квітня 2016 року

У трьох частинах

Частина 3

Відповідальний за випуск *доц. О. О. Петутіна*

Підп. до друку _____ Формат _____ . Папір офісний.
Riso-друк. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. _____ Наклад прим.
Зам. № ____ Ціна договірна

Видавець і виготовлювач
Видавничий центр НТУ «ХП»,
вул. Фрунзе, 21, м. Харків, 61002
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009